Adolfo Bioy Casares

Plan de evadare

Încă nu s-a terminat prima după-amiază pe aceste insule şi am şi văzut ceva atât de grav, Incit trebuie să-ţi cer ajutor, fără ocolişuri, fără nici o delicateţe. Voi încerca să mă explic ordonat.

Acesta este primul paragraf al primei scrisori a nepotului meu, locotenentul de marină Enrique Nevers. Dintre prieteni şi rude, se va găsi cine să spună că nemaipomenitele şi uluitoarele lui aventuri par să explice acel ton de alarmă, dar că ei, „intimii" ştiu că adevărata explicaţie o dă caracterul lui timid. Găsesc în acel paragraf proporţia de adevăr şi greşeală pe care o pot avea cele mai bune profeţii; afară de asta, nu cred că e drept să-1 definesc pe Nevers ca laş. E adevărat că el însuşi a recunoscut că era un erou cu totul nepotrivit pentru catastrofele care i s-au întâm-plat. Nu trebuie să uităm care erau adevăratele sale preocupări; şi nici ceea ce era extraordinar în acele catastrofe.

Din ziua în care am plecat din Saint-Martin până azi, m-am gândit necontenit, ca în delir, la Irene, spune Nevers, cu obişnuita lui lipsă de pudoare, şi continuă: M-am gândit de asemenea la prieteni, la nopţile de causerie în vreo cafenea de pe Rue Vauban, printre oglinzi întunecate, la hotarul iluzoriu al metafizicii. Mă gândesc la viaţa pe care am lăsat-o şi nu ştiu pe cine să urăsc mai mult, pe Pierre sau pe mine însumi.

Pierre este fratele meu mai mare; ca şef al familiei, a hotărât îndepărtarea lui Enrique; lui îi revine responsabilitatea.

La 27 ianuarie 1913, nepotul meu s-a îmbarcat pe Nicolăs Baudin, în direcţia Cayenne. Cele mai bune momente ale călătoriei le-a petrecut cu cărţile lui Jules Verne, cu o carte de

medicină Bolile tropicale pe înţelesul tuturor, sau scriind la lucrarea sa Addenda la Monografia asupra cercetărilor lui Oleron; cele mai neplăcute momente, fugind de conversaţii despre politică sau despre viitorul război, conversaţii pe care apoi a regretat că nu le-a ascultat, în cală, călătoreau vreo patruzeci de deportaţi; după mărturisirea proprie, noaptea îşi imagina (mai întâi ca o povestire pentru a uita teribilul destin, apoi, involuntar, cu insistenţă aproape supărătoare) că coboară în cală, răzvrătindu-i. În colonie nu există pericol de a recădea pradă acestor închipuiri, declară el. Tulburat de spaima de a trăi într-o închisoare, nu făcea deosebiri: paznicii, puşcăriaşii şi eliberaţii, toţi îi repugnau.

La 18 februarie a debarcat la Cayenne. L-a primit adjutantul Legrain, un om zdrenţăros, un fel de frizer de campanie cu păr blond cârlionţat şi ochi albaştri. Nevers l-a întrebat de guvernator.

— E pe insule.

— Să mergem să-1 vedem.

— Bine, răspunse moale Legrain. Avem timp să ne ducem până la Palatul Administraţiei, să luăm ceva şi să ne odihnim. Până ce nu pleacă Schelcher-ul, nu puteţi merge.

— Când pleacă?

— Pe 22.

Mai erau patru zile. S-au urcat într-o trăsură nenorocită, acoperită, întunecoasă. Nevers nu a prea văzut oraşul. Locuitorii erau negri, sau albi gălbejiţi cu bluze prea largi şi cu pălării mari de pai; sau deţinuţii cu dungi roşii şi albe. Locuinţele erau nişte căsuţe de lemn de culoare gălbuie sau roz, ori verde închis sau albastru deschis. Nu exista pavaj; uneori îi învăluia un nor subţire de praf roşiatic. Nevers scrie: modestul Palat al Administraţiei îşi datorează faima etajului şi lemnului din ţinut, trainic ca piatra, pe care iezuiţii l-au folosit la construcţie. Carii şi umezeala au început să-l atace.

Zilele astea pe care le-a petrecut în capitala închisorii i-au părut o şedere în infern r. Se gândea mult la slăbiciunea lui, la momentul în care, pentru a evita discuţiile, con-simţise să meargă la Cayenne, îndepărtân-du-se pentru un an de logodnica lui. Se temea de orice: de boală, de accident, de neîndeplinirea funcţiilor care îi vor amâna sau împiedica întoarcerea, până şi de trădarea de neconceput a Irenei. Şi-a închipuit că era condamnat la acele calamităţi, deoarece permisese, fără opoziţie, să se dispună de soarta lui. Printre deţinuţi, eliberaţi şi temniceri se considera un deţinut.

În ajunul plecării pe insule, nişte domni Frinzine l-au invitat la cină. L-a întrebat pe Legrain dacă putea să se scuze. Legrain a spus că erau persoane „foarte sus-puse" şi că nu se cuvenea să se pună rău cu ele. A adăugat:

— De altfel sunt acum de partea dumneavoastră. Guvernatorul a ofensat toată lumea bună din Gayenne. Este un anarhist.

Am căutat un răspuns dispreţuitor, strălucitor, scrie Nevers. Cum nu l-am găsit imediat, a trebuit să mulţumesc pentru sfat, să intru în acea politică perfidă şi să fiu primit la nouă fix de domnii Frinzine.

1 Une saison en enfer.

A început să se pregătească cu mult înainte. Împins de teama că-i vor pune întrebări, sau poate de o diabolică dorinţă de simetrie, a studiat în Larousse articolul despre închisori. Să fi fost nouă fără douăzeci când a coborât pe peronul Palatului Administraţiei. A traversat piaţa cu palmieri, s-a oprit să contemple respingătorul monument al lui Victor Hugues, a îngăduit unui văcsuitor să-i dea oarecare lustru şi ocolind grădina botanică a ajuns în faţa casei Frinzine. Era foarte mare şi verde, cu pereţi groşi-/de cărămidă.

O portăreasă ceremonioasă l-a condus pe lungi coridoare de-a curmezişul distileriei clandestine şi, în porticul unui salon acoperit cu covoare purpurii şi cu incrustaţii aurii pe pereţi, a strigat numele său. Erau vreo douăzeci de persoane. Nevers îşi

aducea aminte de foarte puţine: de stăpânii casei, domnul Filip, de doamna fără nume şi de Carlota, copila de doisprezece sau treisprezece ani, cu totul obezi, mărunţi, lucioşi, rozulii, de un domn Lambert, care l-a înghesuit într-un colţ, în faţa unui munte de prăjituri şi l-a întrebat dacă nu credea că cel mai important lucru la un om era demnitatea. (Nevers a înţeles alarmat că aştepta un răspuns; dar a intervenit alt invitat: „Are dreptate, atitudinea guvernatorului." Nevers s-a îndepărtat. Voia să descopere „misterul" guvernatorului, dar nu dorea să se complice cu intrigi. A repetat fraza necunoscutului, a repetat fraza lui Lambert, şi a spus: „Orice lucru este simbolul oricărui lucru", şi a rămas satisfăcut fără temei.) îşi aducea aminte, de asemenea, de o doamnă Wernaer. Le dădea târcoale galeş şi el s-a apropiat să-i vorbească. Imediat a aflat evoluţia lui Frinzine, regele minelor de aur ale coloniei, până nu de mult om de serviciu într-o prăvălie debăuturi; a aflat, de asemenea, oă Lambert era comandantul insulelor, că Pedro Castel, guvernatorul, se stabilise în insule şi că trimisese la Gayenne pe comandant. Acest lucru ridica obiecţii: Gayenne fusese totdeauna sediul administraţiei; dar Castel era un subversiv, voia să stea singur cu deţinuţii. Doamna 1-a acuzat, de asemenea, pe Castel că scrie şi că publică în prestigioase periodice profesionale, mici poeme în proză.

Au trecut în sufragerie. La dreapta lui Nevers s-a aşezat doamna Frinzine şi la stânga sa, soţia preşedintelui Băncii Guyanei; în faţă, dincolo de patru garoafe care se arcuiau peste o vază înaltă de sticlă albastră, Carlota, fiica gazdelor. La început s-a râs şi a fost mare animaţie. Nevers a observat că în jurul său conversaţia lâncezea, dar, mărturiseşte, că atunci când îi vorbeau, nu răspundea. Încerca să-şi amintească ce pregătise în acea după-amiază din Larousse. În sfârşit, a depăşit acea amnezie, bucuria răzbătea în cuvinte şi cu oribil entuziasm a vorbit despre manieratul Bentham, autorul lucrării Apărarea cometei şi inventatorul calculului bedonic şi al închisorilor panoptice; a evocat, de asemenea, sistemul de închisoare cu munci inutile, şi ipocrizia din Aubum. A crezut că observă cum unele persoane profitau de tăcere ca să schimbe subiectul; mult timp după aceea i-a trecut prin cap că poate nu era oportun să

vorbească de închisori la acea adunare; s-a simţit intimidat, nemaiascultând puţinele cuvinte care se spuneau, până când, dintr-o dată, a auzit de pe buzele doamnei Frinzine (cum auzim noaptea propriul nostru strigăt care ne trezeşte) un nume: Rene Ghill. Nevers „explică": eu, deşi inconştient, puteam.'să-mi amintesc de poet; făptui că ii evoca doamna Frinzine era de netvnceput. A întrebat-o cu impertinenţă:

— Dumneavoastră l-aţi cunoscut pe Ghill?

— Îl cunosc bine. Nu ştiu de câte ori m-a ţinut pe genunchii lui, în cafeneaua tatălui meu, la Marsilia. Eram o copilă. O domnişoară, atunci.

Cu subită veneraţie, Nevers a întrebat-o ce-şi amintea despre poetul armoniei.

— Eu nu-mi aduc aminte nimic, dar fiica mea (poate să ne recite un vers de preţ.

Trebuia acţionat, şi Nevers a vorbit imediat despre Cugetările lui Oleron, acel mare coutumier care a stabilit drepturile oceanului. A încercat să-i înflăcăreze pe comeseni împotriva renegaţilor sau străinilor care pretindeau că Richard Inimă de Leu era autorul Cugetărilor; de asemenea, i-a prevenit împotriva candidaturii mai romantice dar atât de înşelătoare a Eleonorei de Guyenne. Le-a spus că acele bijuterii (ca şi nemuritoarele poeme ale bardului orb) ' nu erau opera unui singur geniu; erau produsul cetăţenilor insulelor noastre, eficienţi şi deosebiţi ca fiecare particulă a unei aluviuni. Şi-a amintit în sfârşit de uşuratecul Pardessus şi i-a îndemnat stăruitor pe cei prezenţi să nu se lase amăgiţi de erezia sa strălucitoare şi perversă. Odată mai mult, a trebuit să presupun că subiectele mele interesau alte restrânse categorii de oameni, mărturiseşte Nevers, dar a simţit compasiune pentru persoanele care-1 ascultau şi a întrebat:

— Guvernatorul va dori să mă ajute în cercetările mele asupra Cugetărilor?

Întrebarea era absurdă; dar spera să le ofere cuvântul „guvernator", ca plinea şi circul, spre a-i face fericiţi. Au discutat despre cultura lui Castel; au convenit asupra „farmecului său personal"; Lambert a încercat să-1 compare cu un savant dintr-o carte: un bătrân foarte slab, care plănuia să fure Opera Comică. Conversaţia a deviat asupra clădirii Operei Comice şi asupra teatrelor care erau mai mari — cele din Europa, sau cele din America?

Doamna Frinzine a spus că bieţii gardieni flămânzeau din cauza grădinii zoologice a guvernatorului.

— Dacă n-ar avea crescătoriile lor de găini. Insistă, strigând ca să fie auzită.

Printre garoafe, o privea pe Carlota; continua să rămână tăcută, ţinându-şi cu precauţie ochii aţintiţi în farfurie. La miezul nopţii a ieşit pe terasă. Sprijinit de balustradă, contemplând vag copacii din grădina botanică, întunecaţi şi argintii în strălucirea lunii, a recitat poeme de Ghill. S-a întrerupt; a crezut că simte o uşoară rumoare; s-a gândit: este foşnetul pădurii americane; părea mai curând un zgomot de veveriţe sau de maimuţe; atunci a văzut o femeie care-i făcea semne din parc; a încercat să contemple arborii şi să recite poeme de Ghill; a auzit însă râsul femeii.

Înainte de-a pleca a văzut-o încă o dată pe Carlota. Era în camera în care se îngrămădeau pălăriile invitaţilor. Carlota întinse un braţ scurt, cu mâna închisă; apoi o deschise; nedumerit, Nevers văzu ceva strălucind; era o sirenă de aur.

— Ţi-o dăruiesc, spuse copila, cu simplitate.

Atunci au intrat nişte domni, şi Carlota a închis mâna.

În noaptea aceea n-a dormit. Se gândea la Irene şi îi apărea Carlota, obscenă şi inevitabilă; a trebuit să-şi promită că

Niciodată nu se va duce pe insulele Salvacion; că se va întoarce pe Re cu primul vas.

La 22 s-a îmbarcat pe ruginitul Schelcher. Printre doamne negre, palide, cu rău de mare şi printre cuşti mari cu pui, bolnav încă din cauza cinei din ajun, a călătorit spre insule. L-a întrebat pe un marinar dacă nu exista alt mijloc de comunicaţie între insule şi Cayenne.

— O duminică Schelcher-ul, cealaltă Rimbaud-vl. Dar cei de la administraţie n-au de ce să se plângă, cu şalupa lor.

Totul a fost funest de dnd am plecat din Re, scrie, dar văzlnd insulele am simţit o bruscă dezolare. De multe ori îşi imaginase sosirea, dar sosind a simţit că îşi pierdea toate speranţele: nu mai exista miracol, nu mai exista calamitate care să-1 împiedice să-şi ocupe postul la închisoare. Recunoaşte apoi că aspectul insulelor nu este neplăcut. Mai mult încă, datorită palmierilor înalţi şi a stâncilor, erau imaginea insulelor pe care le visase mereu cu Irene; cu toate acestea, îl respingeau în mod irezistibil şi mizerabila noastră fermă din Saint-Martin apărea ca o lumină în amintirea lui.

La trei după-amiază a ajuns pe insula Real. Notează: pe chei mă aştepta un ovrei brunet, un oarecare Dreyfus. Nevers imediat îl tratează drept „domnul guvernator". Un gardian îi murmură la ureche:

— Nu este guvernatorul, este Dreyfus, eliberatul.

Probabil că Dreyfus n-a auzit, pentru că u spus că guvernatorul lipsea. Îl conduse la secţia lui de la administraţie; nu avea romantica (dar decăzuta) splendoare a palatului din Cayenne; era locuibilă.

— Sunt la dispoziţia dumneavoastră, spuse Dreyfus în timp ce deschidea valizele. Misiunea mea este să-1 servesc conştiincios pe domnul guvernator şi pe dumneavoastră, domnule locotenent. Ordonaţi ce doriţi. Era un om de statură mijlocie, cu tenul verzui, cu ochi foarte mici şi strălucitori. Vorbea fără să se

mişte, cu o totală suavitate. Ascultând, închidea ochii pe jumătate şi abia deschidea gura: în expresia lui există un sarcasm evident, o duritate disimulată.

— Unde este guvernatorul?

— Pe insula Diavolului.

— Să~mergem acolo.

— Imposibil, domnule locotenent. Domnul guvernator a interzis accesul pe insulă.

— Şi dumneata îmi interzici să umblu? Fraza era slabă. Dar Nevers a ieşit trântind uşa cu putere. Imediat Dreyfus a apărut alături de el. L-a întrebat dacă putea să-1 însoţească şi a zlmbit cu o greţoasă dulceaţă. Nevers nu i-a răspuns; s-au plimbat împreună. Insula nu este un loc plăcut: In toate părţile oroarea de a vedea deţinuţi, oroarea de a te arăta liber printre deţinuţi.

— Guvernatorul vă aşteaptă cu nerăbdare, spuse Dreyfus. Sunt sigur că în seara aceasta chiar vă va vizita.

Nevers a crezut că simte o oarecare ironie. Se întreba: este o simplă modalitate de a vorbi sau perspicacitatea lui de evreu i-a dezvăluit că eu îl blestemam pe guvernator? Dreyfus l-a elogiat pe guvernator şi s-a felicitat pentru norocul lui Nevers (de a petrece câţiva ani de tinereţe la umbra unui şef atât de înţelept şi binevoitor), şi pentru propriul său noroc.

— Sper să nu fie ani, zise Nevers cu îndrăzneală şi corectă: sper că nu va trebui să petrec ani alături de dumneata.

Ajunsese până la nişte stânci mari pe coastă. A contemplat insula San Jose (în faţă), insula Diavolului (între valuri, mai departe). Credea că e singur. Dintr-o dată, Dreyfus i-a vorbit cu tonul său cel mai suav. A simţit o ameţeală şi teamă că va cădea în mare.

— Eu sunt. Dreyfus continuă: Am plecat, domnule locotenent. Dar aveţi grijă. E uşor să aluneci pe muşchiul stâncilor şi de jos din apă vă privesc rechinii.

A continuat să contemple insulele (cu mai multă grijă, ascunzând faptul că avea mai multă grijă).

Atunci când a rămas singur, a făcut cumplita descoperire. A crezut că vede şerpi enormi în vegetaţia insulei Diavolului; şi, uitând pericolul care-1 pândea în mare, a făcut câţiva paşi şi a văzut în plină zi, ca şi Cawley în noaptea astrologică a lacului Neagh, sau, ca pieile roşii pe lacul Hor-conilor, un animal verzui antedeluvian; absorbit s-a îndreptat către alte stânci; nefastul adevăr s-a dezvăluit: insula Diavolului era „camuflată'. O casă, o curte interioară de ciment, nişte stânci, un mic pavilion, erau „camuflate".

Ce înseamnă asta? Scrie Nevers. Că guvernatorul este un persecutat? Un nebun? Sau asta înseamnă război? Credea în ipoteza războiului; cerea mutarea lui pe un vas. Sau voi petrece aici întreg războiul, departe de Irene, sau voi fi un dezertor? El adăugă într-un post-scriptum: sunt opt ore de când am sosit. Nu l-am văzut încă pe Castel, nu l-am putut interpela asupra acestor camuflaje, n-am putut auzi încă minciunile lui.

II

23 februarie.

Nevers a cutreierat insulele Real şi San Jose (în scrisoarea lui din 23 îmi spune: încă n-am găsit un pretext pentru a mă prezenta pe insula Diavolului).

—

Insulele Real şi San Jose n-au mai mult de trei kilometri pătraţi fiecare; cea a Diavolului este puţin mai mică. După Dreyfus, erau în total vreo şapte sute cincizeci de locuitori: cinci pe insula Diavolului (guvernatorul, secretarul guvernatorului şi trei prizonieri politici), patru sute pe insula Real şi ceva mai mult de

trei sute patruzeci pe San Jose. Principalele construcţii sunt pe insula Real: administraţia, farul, spitalul, atelierele, depozitele şi „şopronul roşu". Pe insula San Jose există un campament înconjurat de un zid, şi o clădire „cetatea", compusă din trei pavilioane: două pentru condamnaţii la recluziune solitară şi unul pentru nebuni. Pe insula Diavolului este o clădire cu terase care pare nouă, câteva colibe cu acoperiş de paie şi un turn dărăpănat.

Puşcăriaşii nu sunt obligaţi să execute nici o muncă; aproape toată ziua rătăcesc liberi pe insule (cu excepţia celor întemniţaţi în „cetate" care nu ies niciodată). A văzut deţinuţii: în celule foarte mici, umede, singuri, cu o bancă şi o zdreanţă, auzind zgomotul mării şi larma necontenită a nebunilor, se extenuează ca să scrie cu unghiile un nume, un număr, pe pereţi, deja îndobitociţi. A văzut nebunii: goi, printre resturi de legume, urlând.

S-ă întors pe insula Real; a străbătut şopronul roşu. Avea faima de a fi locul cel mai corupt şi sângeros din colonie. Temnicerii şi deţinuţii aşteptau vizita sa. Totul era în ordine, într-o murdărie şi mizerie de neuitat, comentează Nevers cu excesiv sentimjentalism.

Intrând la spital, s-a înfiorat. Era un loc aproape plăcut. A văzut mai puţini bolnavi decât în „cetate" şi decât în şopronul roşu. A întrebat de doctor.

— Doctor? De multă vreme nu avem, i-a răspuns un gardian. Guvernatorul şi secretarul îngrijesc de bolnavi.

Deşi o să dştig numai duşmănia guvernatorului, scrie, voi încerca să-i ajut pe deţinuţi. Apoi îl încearcă acest gând obscur: acţio-nând astfel mă voi face complicele existenţei puşcăriilor. Adăugă că va evita orice ar putea amâna întoarcerea lui în Franţa.

III.

Guvernatorul continua să rămână în insula Diavolului, ocupat cu lucrări misterioase pe care Dreyfus le ignora, sau spunea că le ignoră. Nevers a decis să descopere dacă ascundeau vreun pericol. Trebuia să acţioneze cu multă prudenţă; pentru a se apropia de insulă, pretextul de a duce alimente sau corespondenţă nu era valabil; e adevărat că exista o şalupă şi mai multe bărci; dar exista, de asemenea, un funicular şi un ordin de a-1 folosi. Dreyfus a spus că foloseau acel aparat (în care nu încape un om) pentru că în jurul insulei Diavolului marea era de obicei agitată. Au privito. Era calmă. Atunci Dreyfus 1-a întrebat dacă credea că funicularul fusese instalat din ordinul lui Castel.

— Aparatul era montat când am venit aici, adăugă. Din nenorocire, mai trebuiau să treacă mulţi ani, până să-1 numească guvernator pe domnul Castel.

— Şi cine locuieşte pe insulă? Întrebă Nevers (distrat: Dreyfus îi spusese asta în 23).

Guvernatorul, domnul De Brinon şi trei deţinuţi politici. Mai era unul, dar guvernatorul 1-a transferat la şopronul roşu.

Lucrul acesta (să pui un deţinut politic între deţinuţi de drept comun), trebuie să Fi cauzat o indignare foarte făţişa şi generală; atât de generală încât Nevers a descoperit-o chiar şi în cuvintele fanaticului adept al guvernatorului. Nevers însuşi s-a simţit jignit repetându-şi că nu va tolera infamia. Apoi a întrevăzut că fapta lui Castel îi v oferea ocazia cel mai puţin periculoasă de a verifica ce se întâmpla în insula Diavolului; s-a gândit că deţinutul nu ar avea nimic împotrivă să vorbească (şi că dacă ar vrea, ar fi de ajuns să simuleze aversiunea faţă de Castel). L-a întrebat pe Dreyfus cum îl chema pe deţinut.

— Ferreol Bemheim.

A adăugat un număr. Nevers a scos un carnet şi a notat datele în faţa lui Dreyfus. Apoi l-a întrebat cine era De Brinon.

— O minune, un Apollo, spuse Dreyfus cu sincer entuziasm. Este un tânăr infirmier, de familie nobilă. Secretarul guvernatorului.

— De ce nu există medici pe insulă?

— Totdeauna a existat un medic, dar acum guvernatorul şi domnul De Brinon îi îngrijesc ei înşişi pe bolnavi.

Niciunul dintre cei doi nu era medic. S-ar putea motiva că nici Pasteur nu era, comentează Nevers cu maliţiozitate. Nu ştiu dacă e prudent să stimulezi vracii. În „Cetate" şi în şopronul roşu a văzut tot felul de bolnavi, de la anemici până la leproşi, îl condamna pe Castel, se gândea că trebuia să scoată din insule pe bolnavi, să-i trimită la un spital. În cele din urmă a descoperit că pătimaşa lui dezaprobare nu era străină de o puerilă teamă de a nu se contamina, de a nu o mai vedea încă o dată pe Irene, de a nu rămâne în insule, câteva luni, până la moarte.

IV

3 martie.

Azi am comis o imprudenţă, spune scrisoarea lui din 3 martie. Discutase cu Bemheim. După masă s-a dus la şopronul roşu şi l-a chemat. Era un omuleţ cu faţa rasă, de culoarea unei vechi mingi de cauciuc, cu ochii întunecaţi, foarte adinei, şi o privire canină, care venea de departe, de jos, umilă. A luat poziţie ca un soldat german şi a încercat să se îndrepte; a reuşit să privească oblic.

— Ce doriţi? Vocea era mândră; privirea foarte tristă. Apoi a continuat: Autoritatea este totul pentru mine, dar cu actualele autorităţi nu mai doresc vreo legătură decât. I

Nevers a făcut un gest de mirare. A spus ofensat:

— Nu sunt responsabil de ceea ce s-a petrecut înainte de sosirea mea.

— Aveţi dreptate, recunoscu Bemheim înfrânt.

— Atunci ce s-a întâmplat?

— Nimic, răspunse celălalt. Nimic: şobolanul ăsta care discreditează autoritatea mă scoate din insula Diavolului şi mă alătură deţinuţilor de drept comun.

— Poate veţi fi comis vreo greşeală. 4-E limpede, spuse Bemheim aproape strigând. Şi eu am întrebat asta. Dar dumneavoastră cunoaşteţi obligaţiunile mele: 1. Să aduc nuci de cocos; 2. Să revin punctual la colibă. Vă jur: nu s-a născut omul care să mă întreacă în punctualitate.

— Voi încerca să vă trimit înapoi în insula dumneavoastră.

— Nu interveniţi, domnule şef. Eu nu vreau să datorez nimic domnului guvernator. Eu sunt o rană în conştiinţa Franţei.

F*

În mod absurd, Nevers scrie: Bemheim părea fermecat; îmi admira cicatricea. Lumea îşi imaginează că această tăietură este amintirea vreunei lupte. N-ar fi rău ca deţinuţii să-şi imagineze că este un semn de agresivitate. Nu ar trebui să amintească atât de uşor de o tăietură care, exceptând femeile (bănuiesc că le atrage), displace genului uman. Nevers ştie că nu este un semn de agresivitate. Ar trebui să ştie că este semnul unei idiosincrazii care-1 singularizează, poate, în istoria psihologiei morbide. Iată originea acestui semn: Nevers avea doisprezece sau treisprezece ani. Învăţa într-o grădină aproape de un pavilion de verdeaţă întunecat. Într-o după-masă a văzut ieşind din' pavilion o copilă cu părul răvăşit, o copilă care plângea şi sângera. A privito trecând; o spaimă îngrozitoare 1-a împiedicat s-o ajute. A vrut să cerceteze pavilionul; n-a îndrăznit. A vrut să fugă; 1-a reţinut curiozitatea. Copila nu locuia departe; fraţii ei, trei băieţi puţin mai mari decât Nevers, au apărut foarte repede. Au intrat în pavilion; au ieşit imediat. L-au întrebat dacă nu văzuse vreun om. A răspuns că nu. Băieţii plecau. A simţit o curiozitate disperată şi le-a strigat: „N-am văzut pe nimeni pentru că am

stat întreaga după amiază în pavilion". Mi-a spus că trebuie să fi strigat ca un dement, deoarece, altfel, băieţii nu l-ar fi crezut. L-au crezut şi l-au lăsat aproape mort. Y Revin la relatarea din 3 martie pe insule. Au plecat să se plimbe. Vorbiseră deja mult când Nevers s-a gândit că purtarea lui nu era prudentă. Francheţea impulsivă a lui Bemheim îl cucerise. S-a trezit încuviin-ţând, sau tolerând fără să respingă, invective bine ţintite împotriva guvernatorului şi împotriva justiţiei franceze. Şi-a adus aminte x că nu era acolo pentru a împărtăşi indignarea acelui om, nici pentru a-1 apăra de nedreptăţi; era, pur şi simplu, pentru a-1 interoga, temându-se că în misterul din insula Diavolului ar exista ceva care ar putea amâna reîntoarcerea sa. A izbutit să se gândească la acestea în timp ce Bemheim îl asedia cu elocvenţa, îşi retrăia din nou nenorocirile repetând că el era cea mai mare ticăloşie a istoriei noastre. Nevers s-a hotărât să-1 întrerupă.

— Şi acum, că a terminat „camuflajele", ce face guvernatorul?

— Camuflează" interiorul casei, şi adăugă: dar să vedem la ce o să-i servească „camuflajele" când.

Nevers nu-1 auzea. De vreme ce Castel „camuflase" interiorul casei, era nebun; dacă era nebun, el putea să nu se mai teamă.

Era satisfăcut de întrevedere, totuşi, s-a gândit, guvernatorul trebuie să nu afle de ea,; trebuie să mă feresc de reflecţiile şi şireteniile lui de bolnav.

Când se întorcea la administraţie a văzut un om mergând departe, între stâncile şi palmierii de pe insula Diavolului. Îl urma o turmă de animale de tot felul. Un temnicer îi spuse că acel om era guvernatorul.

Pe 5 scrie: deşi mă aştepta cu nerăbdare, guvernatorul nu a venit încă. Graba mea de a-l vedea pe acel domn are limite; de exemplu, vreau să ştiu dacă pierderea raţiunii este! Totală sau nu; dacă trebuie să-l închid sau, dacă dezechilibrul este circumscris la o maniei Voia să clarifice alte puncte: ce făcea De Brinon? Îngrijea bolnavul, îl maltrata?

Dacă guvernatorul nu era pe de-a-ntregul nebun, Nevers l-ar consulta asupra administraţiei. Atunci, administraţia nu exista. Care era concluzia? Nebunie? În acest caz*, guvernatorul nu ar fi josnic. Dar, cum să te încrezi într-un om care are vocaţie de a conduce o închisoare? Totuşi, reflectă, ea slnţ aici; este vocaţia cea care m-a adus?

În biblioteca lui Castel existau cărţi de medicină, de psihologie şi câteva romane din secolul al XlX-lea. Lipseau clasicii. Nevers nu era un studios al medicinei. Unicul folos pe care 1-a scos din Bolile tropicale pe înţelesul tuturor a fost un plăcut dar efemer prestigiu căpătat printre servitorii casei sale, cel puţin asta era ceea ce credea el la 5 martie.

În scrisoarea de la acea dată îmi mulţumeşte pentru nişte cărţi pe care i le-am trimis şi-mi spune că vărul său Xavier Brissac a fost unica persoană din familie care 1-a condus la plecare. Din nenorocire, scrie, vaporul se numea „Nicolas Baudin"; Xavier a profitat de împrejurare şi şi-d amintit ceea ce au repetat toţi locuitorii din Oleron şi Re, în toate combinaţiile posibile în jurul meselor de la „Cafe du mirage": Nicolas Baudin era autorul descoperirilor pe care englezii le-au atribuit lui Flinders. Xavier ar fi adăugat, în cele din urmă, că de la şederea lui Nevers în acele insule, prielnice entomologului şi insectei, aştepta, pentru gloria Franţei, lucrări tot atât de solide ca şi cele ale lui Baudin; dar nu lucrări de entomologie, ci lucrări mai adecvate naturii lui Nevers.

Apoi vorbeşte despre Dreyfus: trebuie să recunosc că este mai puţin plictisitor în arhipelagul lui decât în literatura noastră. Abia l-am văzut, aproape nu l-am auzit, dar totul a fost corect şi punctual, cu excepţia cafelei care a fost desăvârşită. Imediat se întrebă dacă acea reconciliere n-ar fi nefastă, dacă n-ar fi un început de împăcare cu destinul şi adaugă: voi fi cunoscut poate această frică în timpul vreunei insomnii; să ai nepăsarea pe care o produce tropicul, să ajungi să nu mai doreşti întoarcerea. Dar cum să presupui astfel de pericole? E o iluzie să te temi de ele. Înseamnă să vrei să visezi că nu există clima, insectele, fantastica închisoare, lipsa totală a Irenei.

Nici despre închisoare, nici despre insecte şi nici despre lipsa Irenei nu voi face obiecţii. Iar despre climă, cred că exagerează. Evenimentele de care ne ocupăm s-au întâmplat în februarie, martie şi aprilie, iarna; e adevărat că acolo, de obicei se intercalează o vară de martie; e adevărat că iarna Guyanelor este tot atât de dogoritoare ca vara la Paris., dar Nevers, împotriva voinţei celor maturi, a petrecut mai mult decât o vacanţă la Paris şi nu s-a plâns.

Continua să caute o explicaţie pentru comportarea guvernatorului. Uneori se temea că a acceptat cu prea mare uşurinţă ipoteza nebuniei. Şi-a propus să nu uite că era o ipoteză; se baza exclusiv pe cuvintele lui Bemheim; poate spusese numai întâm-plător „camuflează" interiorul pentru a însemna că îl picta într-un mod extravagant. Sau poate se baza pe o greşeală de observaţie sau pe o deficienţă a observatorului. Dacă petele pe care le picta Castel în. Interior erau la fel cu cele din exterior, s-a gândit, nu ar putea deduce că nu era vorba de „camuflaje" în niciunul dintre cazuri? Poate să fie un experiment, ceva pe care nici Bemheim nici eu nu-l înţelegem. Oricum, spunea cu patetică speranţă, există o probabilitate ca acele picturi să nu fie prevestirea unui război apropiat.

VI

Lntr-o seară, pe terasă, în timp ceDreyfus îi servea cafeaua, au stat de vorbă. Pentru că urăsc tot ce există în această colonie, am fost nedrept cu bietul ovrei, scrie Nevers. Dreyfus era un om oarecum citit, cunoştea aproape toate titlurile volumelor din bibliotecă, priceput în istorie, dotat In mod firesc pentru a corbi franceza şi spaniola cu sentenţioasă eleganţă, cu o uşoară ironie, eficient. Folosirea unor întorsături arhaice ar putea să sugereze că felul lui de a vorbi ar fi studiat. Nevers a presupus o explicaţie mai puţin fantastică: Dreyfus trebuie să fi fost un evreu spaniol, unul dintre cei pe care îi văzuse la Cairo şi la Salonic; înconjuraţi de oameni de alte limbi, continuau să vorbească spaniola pe care o vorbiseră în Spania când au fost izgoniţi acum patru sute de ani. Poate strămoşii lui fuseseră

negustori sau marinari şi ştiuseră franceza, poate în gura lui Dreyfus Nevers auzea limbi din Evul Mediu.

Se gândea că gustul literar al lui Dreyfus nu era ales. In zadar a încercat să obţină promisiunea (care nu-l costa nimic şi care mi-ar fi liniştit conştiinţa) de a citi într-o zi operele lui Teocrit* ale lui Moscus, Bion sau măcar ale lui Marinetti. In zadar a încercat să evite a-i povesti Misterul camerei galbene.

După Nevers, lucrările istorice ale ordonanţei sale nu se limitau la simpla lectură; făcuse câteva cercetări personale privind trecutul coloniei; a promis să-i arate lucruri interesante. Nevers nu. I-a spus că interesul lui stătea tocmai în a ignora prezentul şi istoria acelei triste regiuni.

Apoi 1-a întrebat de ce existau atâţia nebuni pe insulă.

— Clima, privaţiunile, contagiunile, a afirmat Dreyâus. Să nu credeţi că toţi erau sănătoşi ca dumneavoastră când au sosit. Acest lucru dezlănţuie cele mai grozave calomnii; o să vi se spună că dacă un guvernator vrea să scape de unul dintre subalterni, pretextează că-i nebun şi-1 închide.

Pentru a schimba vorba, Nevers a întrebat ce făcea guvernatorul cu animalele. Dreyfus îşi acoperi faţa; vorbi cu voce tremurătoare şi înceată:

— Da, este îngrozitor. Dumneavoastră vreţi ca eu să recunosc. Dar este un mare om.

Nevers spunea că agitaţia stăpânită a lui Dreyfus creştea şi că el însuşi era nervos, ca şi cum ar fi presimţit o revelaţie cumplită. Dreyfus a continuat.

— Ştiu; există lucruri despre care nu se discută. Mai bine să le uităm, să le uităm.

Nevers nu s-a încumetat să insiste. Comentează: un cline poate fi tolerat ca vanitosul apendice al mătuşii Brissac, dar, cum să procedezi, unde este limita de silă pentru a trata cu un om care

se înconjoară cu mulţimi de animale rău mirositoare? Prietenia cu un animal este imposibilă; convieţuirea monstruoasă, continuă nepotul meu, căutând o slabă originalitate. Dezvoltarea senzorială a animalelor este diferită de a noastră, nu putem să ne imaginăm experienţele lor. Stăpân şi cline, n-au trăit niciodată în aceeaşi lume.

Prezenţa animalelor şi spaima lui Dreyfus sugerează ceva, lămureşte sibilinic nepotul meu, ceva care nu seamănă cu realitatea. Dar Castel nu era un savant neînţeles sau rău intenţionat; era un nebun sau un dezgustător colecţionar care irosea alimentele deţinuţilor pentru animalele din grădina lui zoologică.

Cu toate acestea afirmă: nu voi sene ziarelor, nu-l voi denunţa chiar azi pe Castel. Că vreun guvernator ar fi declarat nebun pe duşmanul său, ar putea fi o calomnie anonimă sau un abuz de încredere al lai Dreyfus. Dar considera o imprudenţă &ă se pună rău cu guvernatorul unei închisori, mai ales dacă aceasta era pe o insulă în mijlocul mării. Se va întoarce el cândva în Franţa şi dacă va dori să aleagă denunţul. Atunci însă va fi cu Irene, va fi fericit şi pătimaşele lui intenţii de acum vor face parte din visul insulei Diavolului, vis teribil dar uitat. Se simţea ca şi cum s-a. R fi deşteptat în mijlocul nopţii; înţelegea că va adormi iarăşi şi că pentru câteva ore va continua să viseze, dar se sfătuia singur să nu ia lucrurile prea în serios, să menţină cea mai flexibilă indiferenţă (chiar dacă uita că visa).

Se credea uşurat, sigur de a nu se mai expune la noi temeri.

VII.

Spune că în seara de 9 martie era atât de obosit îneât nu avea puterea să întrerupă lectura Tratatului despre Isis şi Osiris de Plutarh, ca să se ducă la culcare.

Îşi aducea aminte de acea primă vizită a guvernatorului ca de o întâmplare dintr-un vis. Auzise nişte paşi, jos în curte; s-a uitat,

n-a văzut pe nimeni; cu viclenie naturală de subaltern a ascuns cartea şi a început să frunzărească un dosar. Guvernatorul a intrat. Era un bătrân foarte surâzător cu barba albă şi ochii umbriţi, albaştri. Nevers s-a gândit că trebuie să se apere împotriva uşuraticei înclinaţii de a-1 considera dement. Guvernatorul a deschis braţele şi a strigat cu voce stridentă de om viclean sau de japonez:

— În sfârşit, iubite prietene, în sfârşit. Cât te-am aşteptat! Acel om drept, Eieire Brissac, într-o lungă scrisoare mi-a vorbit dedumneata. Sunt aci în aşteptarea colaborării cu dumneata.

A strigat în timp ce-1 îmbrăţişa, a strigat în timp ce-1 bătea cu palma pe spate, a strigat în timp ce reîncepea să-1 îmbrăţişeze. Vorbea foarte de aproape. Nevers încerca să evite acea faţă apropiată, acea răsuflare palpabilă.

Guvernatorul este simpatic In mod profesional, zice Nevers; dar mărturiseşte că el, din primul moment 1-a privit cu ostilitate. Această duritate este o nouă trăsătură a nepotului meu; poate greşeala de a-1 trimite în Guyana să nu fi fost chiar atât de mare.

Guvernatorul 1-a însărcinat cu insulele Real şi San Jose. I-a dat cheile arhivei şi ale depozitului de arme.

— Ai la dispoziţie biblioteca mea, de fapt resturile bibliotecii mele, volumele pe care gardienii nu le-au închiriat încă.

Este un bătrân dezagreabil, scrie Nevers. Cu ochii mari deschişi, ca şi cum s-ar minuna tot timpul, îi caută pe-ai mei pentru a mă privi în faţă. Trebuie să fie un imbecil sau un ipocrit.

Nevers a reuşit să-i spună că văzuse „camuflajele". Guvernatorul n-a înţeles sau s-a prefăcut că nu înţelege.

Nevers a întrebat:

— Sunt experimente? S-a căit că a uşurat explicaţia.

— Da, experimente. Dar nici un cuvânt mai mult. Dumneata pari obosit. Experimente, dragă prietene.

Era într-adevăr foarte obosit. Fiind aproape adormit, i s-a părut că guvernatorul îi pricinuise acea teribilă oboseală pentru a nu-i vorbi de „camuflaje".

Guvernatorul a privit dosarul şi a spus:

— Să lucrezi la orele astea din noapte! Nu-i nici o îndoială, munca pasionează.

Nepotul meu 1-a privit cu surpriză; guvernatorul îl privea cu căldură.

— Nu spun munca în general., explică el. Nici nu-mi trece prin minte că acel dosar ar putea să te intereseze. După o pauză a continuat: pasionează munca noastră, conducerea unei închisori.

— Depinde de gusturi. Răspunse Nevers. Replica era slabă, nu inutilă; îl salva însă de a simula (din laşitate, din simplă laşitate) un infamant acord. Cu toate acestea nu era sigur că tonul fusese dispreţuitor. Guvernatorul a declarat:

— Poate am vorbit pripit.

— Poate, a articulat Nevers, neclintit în ostilitatea sa.

Guvernatorul 1-a privit cu ochii lui albaştri şi umezi. Nepotul meu, de asemenea, 1-a privit. I-a examinat fruntea largă, pometii trandafirii şi puerili, barba lui foarte albă, umedă. I s-a părut că guvernatorul era nehotărât dacă să plece trântind uşile sau să încerce din nou o explicaţie. A crezut că profitul pe care l-ar scoate de la mine ar merita altă explicaţie, sau poate că a prevalat repugnanta lui dulceaţă.

— Există un punct, dragă prietene, în care vom fi de acord. Acel punct va constitui baza înţelegerii noastre. Observi la mine o anumită năzuinţă de a ajunge la un acord cu dumneata? Observase; îl irita. Castel a continuat: Voi fi deschis; mi-am pus toate speranţele în dumneata. Avem nevoie de ceea ce este mai

greu de obţinut aici, de un colaborator cult. Sosirea dumitale risipeşte problemele, salvează opera. De aceea te-am salutat cu un entuziasm care poate îţi pare extravagant. Nu-mi cere să mă explic; pe măsură ce ne vom cunoaşte, pe nesimţite ne vom explica unul altuia.

Nevers n-a răspuns. Castel a continuat spunând:

— Revin la ceea ce am luat ca bază a acordului nostru. Pentru cea mai mare parte a oamenilor, pentru săraci, pentru bolnavi, pentru deţinuţi, viaţa este îngrozitoare. Există un punct în care putem conveni. Datoria noastră a tuturor este de a încerca să îmbunătăţim acele vieţi.

Nevers notează: eu bănuisem deja că la origina neliniştii bătrânului era o discuţie despre politică. Acum descoperea o nouă oroare; după cum va fi răspunsul lui, vor putea vorbi de politică sau de sistemele de detenţie. N-a răspuns.

— Noi avem prilejul, dificilul prilej de a acţiona asupra unui grup de oameni. Reţine, suntem în mod practic liberi de control. Nu importă că grupul e mic, că se pierde între „acelea care sunt infinite în număr şi în mizerie". Ca exemplu, opera noastră va fi mondială. Obligaţia este de a salva turma pe care o păzim, de-a o salva de destinul ei.

Castel făcuse câteva afirmaţii ambigue şi alarmante; singurul lucru pe care 1-a perceput nepotul meu a fost cuvântul „turmă". Afirmă că acel cuvânt 1-a supărat într-atâta, încât 1-a trezit.

Guvernatorul a spus:

— Cred, de aceea, că sarcina noastră de temniceri poate să fie chiar foarte plăcută.

— Toţi temnicerii trebuie că raţionează astfel, murmură cu prudenţă Nevers; apoi a ridicat vocea. Dacă s-ar putea face ceva.

— Eu cred că se poate face ceva. Dumneata?

Nevers nu 1-a onorat cu un răspuns. Apoi şi-a amintit de intenţia lui de a cere permisiunea să viziteze insula Diavolului; guvernatorul plecase.

VIII

21 martie, după-amiaza.

Nevers mergea pe ţărmul mării în faţa insulei Diavolului. Pretextul era de a studia posibilele locuri de acostare pentru o debarcare tainică (şi neverosimilă). Mai puţin periculos dar şi mai irealizabil ar fi să-1 viziteze deschis pe Castel.

Era distrat şi Bemheim a ieşit de după nişte stânci. Nevers nu a avut nici cea mai mică tresărire; Bemheim stătea acolo cu acea privire de câine strivit; Pa cerut să se ascundă între stânci; a comis imprudenţa de a-1 asculta.

— Intuiţia mea nu se înşală, strigă Bemheim. Ştiu când pot să mă încred într-un om.

Nevers nu asculta. Făcea o modestă descoperire; percepea dezagreabila incompatibilitate dintre tonul mândru şi privirea foarte tristă a lui Bemheim. Cu toate acestea a auzit:

— Dumneavoastră sunteţi o jucărie în mâinile lui Castel?

Răspunse negativ.

— Ştiam eu, exclamă Bemheim, ştiam eu. Abia vă cunosc, dar vă voi face o destăinuire care îmi pune soarta în mâinile dumneavoastră.

Pe nişte pietre mai înalte, la vreo douăzeci de metri, a apărut Dreyfus. Părea să nu-i fi văzut; se îndepărta privind fix într-un punct de pe nesfârşita mare. Nevers dorea să scape de maniac; spuse:

— Uite-1 pe Dreyfus, se urcă pe pietre. Gând 1-a văzut, Dreyfus nu s-a arătat surprins; după câţiva paşi împreună, 1-a întrebat:

— Vedeţi turnul de colo?

Turnul era pe insula Diavolului; construit din scânduri vopsite în alb, avea vreo opt metri înălţime şi se termina cu o platformă. Nevers a întrebat la ce servea.

— La nimic, 1-a asigurat Dreyfus cu amărăciune. Pentru ca unii din noi să ne amintim povestea şi alţii să-şi bată joc de ea. L-a construit guvernatorul Daniel, în 1896 sau 97. A pus sus o gardă suplimentară şi un tun Hotchkis, şi dacă vreodată căpitanul voia să fugă. Foc!

— Căpitanul Dreyfus?

— Da, Dreyfus. Mi-ar place ca dumneavoastră să urcaţi în turn, de acolo arhipelagul pare mic de tot.

Nevers l-a întrebat dacă era rudă cu Dreyfus.

— Nu am această onoare, a afirmat.

— Există mulţi Dreyfus.

— Nu ştiam, răspunse cu interes. Numele meu este Bordenave. Mi se spune Dreyfus pentru că totdeauna vorbesc de căpitanul Dreyfus.

— Literatura noastră te imită.

— Într-adevăr? Dreyfus deschise mult ochii şi surise bizar. Dacă dumneavoastră doriţi să vedeţi un mic muzeu al căpitanului.

Nevers îl urmă. L-a întrebat dacă se născuse în Franţa. Se născuse în America de Sud. Apoi au văzut muzeul Dreyfus. Era o valiză galbenă de fibră şi conţinea plicul unei scrisori a doamnei Lucia Dreyfus către Daniel, guvernatorul închisorii; mî-nerul unui briceag cu iniţialele J. D. (Jac-ques Dreyfus?), câţiva franci din Martinica şi o carte: Shakespeare itait-il M. Bacon, ou vice-versa? De Novus Ovidius, autorul volumului Metamorphoses sensorielles, membre de l'Academie des Medailles et d'Inscrip— tions.

Nevers a vrut să plece. Dreyfus 1-a privit în ochi; 1-a reţinut; 1-a întrebat:

— Dumneavoastră nu credeţi că Victor Hugo şi Zola au fost cei mai mari oameni ai Franţei?

Nevers scrie: Zola, se înţelege.

— A scris J'Acuse, iar Dreyfus este un maniac al lui Dreyfus. Dar Victor Hugo. Omul care pentru înflăcărarea sa alege din istoria Franţei, mai bogată în general decât o oarecare republică sud-americană, doi scriitori, merită omagiul trecător al conştiinţei noastre.

IX

În noaptea de 22 nu putea dormi. Treaz, a dat importanţă mărturisirii pe care nu a vrut s-o audă de la Bemheim. S-a temut vag de vreo pedeapsă că nu 1-a ascultat. Cu oboseală şi exaltare a conceput o vizită imediată la şopronul roşu. Cu un efort de voinţă, a amânat-o până-n zori. S-a ocupat cu amănuntele acelei vizite de necrezut; cum să facă, după o noapte de nesomn, ca să se trezească devreme; cum să înceapă să vorbească cu Bemheim; cum să se refere la întrevederea anterioară. În zori, a adormit; a visat. În vis, pleca din nou din Saint-Martin, simţea din nou durerea de a se despărţi de Irene, şi scria despre acea durere în altă scrisoare. Îşi amintea prima frază: Am cedat, mă îndepărtez de Irene; persoanele care pot evita. Din restul paragrafului îşi amintea numai sensul; era aproximativ acesta: persoanele care fputeau evita întoarcerea afirmau că nu o vor evita. Nu uita fraza finală (spune că în vis era de neînlăturat; bănuiesc că a fost un rezultat al veghii sale îndoielnice): Cum nu există motive pentru a fi de altă părere, mă tem că n-o să mă întorc, că n-o s-o mai văd vreodată pe Irene., în ziua următoare, Dreyfus i-a adus două scrisori, una de la Irene şi alta de la Xavier Brissac. Vărul lui îi dădea o veste pe care Nevers o considera minunată: la 27 aprilie îl va înlocui. Aceasta însemna că Nevers ar putea să fie în Franţa pe la jumătatea lui mai. Îi transmitea, de asemenea, un mesaj din partea Irenei. Nevers afirmă că nu era curios să-1 cunoască. Nu putea fi nici

neplăcut, nici important. Scrisoarea Irenei era de dată mai recentă decât cea de la Xavier şi nu se referea la astfel de veşti.

Era fericit. Se credea imperturbabil. Încerca să-1 justifice pe Pierre (îi dădea dreptate: nici un om nu era demn de Irene, iar el, palid causeur de cafenea, mai puţin decât alţii).

Să ne amintim antecedentele acestui exil în Guyana; a intervenit întâmplarea pe care nimeni nu o ignoră (se pierd nişte hârtii care nu sunt fără valoare pentru onoarea şi salinele familiei; aparenţele îl compromit pe Nevers); Pierre a crezut în vinovăţia lui; a încercat să o salveze pe Irene. Nevers a vorbit cu el şi, asigură, a fost crezut. Au trecut vreo cincisprezece zile de perfectă fericire; totul se aranjase. Apoi Pierre 1-a chemat, i-a vorbit violent (poate ascunzând o conştiinţă neliniştită), şi i-a ordonat să" plece în Guyana. A mers până acolo înеât a lăsat să se întrevadă, ruşinat, chiar o ameninţare de „şantaj", că dacă nu era ascultat va spune totul Irenei. A adăugat „într-un an te vei întoarce şi te vei putea căsători cu Irene; cel puţin vei avea consimţământul meu". După Nevers, aceasta dovedeşte că Pierre admitea nevinovăţia lui.

Cum explică atunci că îl trimitea în Guyana? Destul de confuz: foloseşte orice fel de argumente; pata pe care o lasă acuzaţiile şi drept dovadă îl invocă pe căpitanul Dreyfus (multă lume care nu-1 considera vinovat refuza să recunoască cu toate acestea că este lipsit de orice vină); iluzia că voiajul şi viaţa riguroasă în Guyana aT modifica dezagreabila lui personalitate de stllp de cafenea; speranţa că Irene va înceta să-1 mai iubească.

Nevers nu explică bine nici straniul său comportament faţă de Irene (căreia niciodată nu i-a spus un cuvânt despre nebuloasa chestiune în care era amestecat). Acel comportament a permis lucrătura lui Pierre.

Iată textual cuvintele lui: dacă te-ani convins pe tine, dacă l-am convins pe Pierre, care prefera să nu mă creadă, ce dificultate ar putea exista cu Irene, care mă iubeşte (scriu asta cu superstiţioasă, cu umilitoare laşitate). Unica scuză a perversităţii

mele faţă de Irene este prostia mea şi perversitatea faţă de mine însumi.

Se pare că Nevers îi trimisese Irenei aceste versuri:

Chere, pour peu que tu ne bouges. Renaissent tous mes desespoirs. Je crains toujours.

— Ce qu'est d'attendre!

— Quelque fuite atroce de vous.

(Dragostea mea, prin liniştea-ţi deplină Aduci iar spaimele mele la lumină Căci ce-aş putea s-aştept? Ce încă Decât ucigătoarea domniei tale fugă?)

Irene îi reproşează (pe drept) că-i trimite aceste versuri, tocmai el, care a lăsat-o. De asemenea, îl întreabă dacă vrea să insinueze că depărtarea dintre ei nu este pur şi simplu geografică (în primul vers o tutu-ieşte; în al patrulea i se adresează cu dumneavoastră) 1; dar asta nu e decât o glumă (poate uşor pedantă): scrisoarea este lucidă şi tandră, ca însăşi autoarea ei.

Era fericit; într-o lună grijile vor dispare. Scrisoarea lui Xavier, cu toate acestea, îl mâhnea. De ce Irene îi trimitea un mesaj prin acest imbecil? Poate folosirea unui mijloc de comunicare atât de rudimentar, se explică prin dorinţa Irenei de a nu pierde o ocazie de a-mi face o bucurie, de a-mi repeta că mă aşteaptă şi că mă iubeşte. Acela era mesajul. Acela era mesajul important din toate scrisorile Irenei. Totuşi, mărturiseşte, în anumite momente de absurdă sensibilitate (şi poate datorită mediului sau datorită climei, aceste momente aici nu sunt rare), mă las pradă unor temeri ruşinoase. N-ar trebui să amintesc aceste sentimente neînsemnate; le amintesc ca să mă ruşinez, ca să dispară.

La 23 martie Nevers a cutreierat insula Real, şopronul roşu, nu în căutarea lui Bemheim, nici în căutarea destăinuirii revelatoare promise (crede că este profitabil să se lămurească), ci pentru îndeplinirea activităţii lui de rutină.

În acea după-amiază, limpezimea era obositoare. Totul strălucea; pereţii galbeni ai clădirilor, un firicel de nisip pe scoarţa neagră a cocotierului, interlocutorul în veşminte cu dungi roşii şi albe. Nevers şi-a amintit întunecimea de necrezut a locuinţei sale şi a alergat nesigur de-a curmezişul curţii strălucitoare.

1 Versurile nu sunt de Enrique Nevers, sunt de Paul Verlaine (Nota Editorului.)

A văzut o umbră. A văzut că dedesubtul unei scări era un loc umbros. S-a dus să se adăpostească. Acolo era Bemheim, aşezat pe o găleată, citind. Nevers 1-a salutat excesiv de cordial.

— Nu vă puteţi închipui, i-a spus Bemheim, căutând neliniştit cuvintele, ce progres am făcut de când ne-am văzut prima dată. Sunt entuziasmat.

Strălucirea ochilor lui era lăcrimoasă, privirea — foarte tristă.

— În ce constă acest progres?

— In totul, vă asigur că este ceva foarte puternic. Vital. Este o plenitudine, o comuniune cu natura, în sfârşit, ceva.

— Cu ce te ocupi?

— Cu spionajul.

— Cu spionajul?

— Da, veghez. Trebuie să vă vorbesc. Ghiciţi cui îi datorez această reînviere?

— Nu ştiu.

— Lui Castel.

— V-aţi împăcat?

— Niciodată. După o pauză, a declarat: Trebuie să servesc cauza.

Părea să aştepte un răspuns din partea lui Nevers; a insistat:

— Cauza înainte de orice.

Nevers n-a vrut să-i intre în voie. L-a întrebat:

— Ce citeai?

— Teoria culorilor de Goethe. O carte pe care nimeni n-o cere. Dreyfus o închiriază la un preţ rezonabil.

— Spune-mi, dumneata care ai stat pe insula Diavolului, ce face Castel cu animalele?

Pentru prima oară, asigură Nevers, o urmă, o „umbră" de culoare a animat faţa lui Bemheim. A fost cumplit. Am crezut că omul o să vomite. Când şi-a mai revenit, a vorbit:

— Dumneavoastră cunoaşteţi crezul meu. Violenţa este pâinea noastră. Dar nu cu animalele.

Nevers s-a gândit că nu ar suporta ca Bemheim să-şi piardă cumpătul în prezenţa lui. A schimbat vorba.

— Dumneata ai spus că trebuie să vorbim.

— Da, trebuie să vorbim, dar nu aici, urmaţi-mă.

Au'ajuns la closet. Bemheim i-a arătat plăcile de marmură şi i-a spus tremurmd:

— Vă jur, vă jur pe sângele tuturor oamenilor asasinaţi aici; va fi o revoluţie.

— O revoluţie?

Aproape ~nu-r asculta. Se gândea că nu era uşor să-ţi dai seama dacă un om era nebun.

— Revoluţionarii pregătesc ceva măreţ. Dumneavoastră puteţi să zădărniciţi acţiunea.

— Eu? Întrebă Nevers, din politeţă.

— Da, dumneavoastră. Dar, să-mi lămuresc situaţia. Nu lucrez pentru actualul guvern. Lucrez din simplu egoism.

Dumneavoastră veţi spune pe drept cu-vânt că am descoperit complotul. Dar dumneavoastră poate mă credeţi nebun. Poate îl căutaţi pe Dreyfus ca să plecaţi. O să mă credeţi însă. Azi poate nu, dar mă veţi crede până la urmă. Dumneavoastră m-aţi pus pe urme.

— Te-am pus pe urme?

— Când mi-aţi vorbit de „camuflaje". Uitaţi: eu care mă gândesc mereu la război şi nu descoperisem că era vorba de „camuflaje". De atunci vă respect. Dumneavoastră o să spuneţi că acea descoperire este o prostie. Marile descoperiri par prostii. Dar întreaga lume ştie că Pedro Castel este un revoluţionar.

Nevers spuse:

— Am mult de lucru.

— Mă aşteptam la asta. Dacă vorbele mele/se adeveresc, mă veţi crede. Azi sau mâine/Castel îl va duce pe Preot pe insula Diavolului. Preotul este un deţinut de drept j comun, aţi auzit bine. M-a scos pe mine | şi-1 duce pe el; are nevoie de oameni de/încredere, tâlhari. Pe dumneavoastră vă va/trimite la Cayenne. Sunt două motive: să se/. Elibereze de unicul observator care poate ' să-1 deranjeze şi să aducă dinamită. 9 — Cine o va aduce?

— Chiar dumneavoastră, şi nu veţi fi primul. Predecesorul dumneavoastră a făcut vreo zece călătorii la Cayenne. Există rezerve pentru a arunca în aer întreg arhipelagul.

Nevers 1-a bătut pe umăr şi i-a spus sa lase lucrurile pe seama lui. A traversat curtea, a intrat la administraţie, a trecut pe scări

şi coridoare, a ajuns în camera lui. Imediat a simţit o mare uşurare.

XI

26 martie.

Nu ştia dacă ceea ce-i spusese Dreyfm în seara zilei de 25 era un indiciu important în problema care-1 preocupa. Voia să ceară un sfat; dar cui? El, încă îngrozit de gândul că trăieşte într-o închisoare, judeca nesigur. (In afară de asta, avea o uşoară insolaţie.) Se gândea că poate când se va obişnui cu viaţa de acolo, îşi va aduce aminte de clipa în care vestea i s-a părut teribilă cu simţă-mântul de uşurare că trecuse; că trecuse pericolul de a înnebuni. Dar, deşi nu se obişnuise să trăiască într-o închisoare (şi, oricât ar părea de necrezut asta îl bucura), înclina să diminueze importanţa veştii pe care i-o dăduse Dreyfus.

În timpul celor trei zile dinaintea veştii nu s-a petrecut nimic important. Dreyfus părea abătut, trist (am hotărât să nu-l inoportunez cu întrebări, zice Nevers; viaţa pe aceste insule justifică orice disperare); Castel ordonase să i se trimită câteva cărţi (cea a lui Mărie Gaell, despre rezonanţa pipăitului şi topografia caracatiţelor; una a filosofului englez Bain, despre simţuri şi intelect, una de Marinescu, despre sinestezii; şi, în sfârşit, o rază de lumină după atâta întuneric, un clasic spaniol, Suârez de Mendoza); Dreyfus le-a trimis cu funicularul.

În seara de 25 i s-a părut lui Nevers că Dreyfus era mai abătut ca niciodată; servea masa în tăcere, ceea ce era apăsător; între ei, discuţia în timpul mesei era o modestă şi plăcută tradiţie. Nevers s-a întrebat dacă respectând tristeţea ordonanţei sale, nu cumva i-o mărea şi-i sugera că era supărat pe el. Nu găsea o temă pentru a începe dialogul; în grabă, a propus tema pe care ar fi dorit s-o evite.

— De ce este acuzat Bemheim?

— De trădare.

— Atunci lui şi nu dumitale ar trebui să i se zică Dreyfus — încerca să strecoare subiectul poreclelor, mai sigur decât cel al lui Bemheim.

— Nu vorbiţi astfel de căpitanul Dreyfus, spuse Dreyfus ofensat.

— Ce alte porecle mai există aici?

— Alte porecle. Să vedem: este Preotul.

— Cine este Preotul? Întrebă Nevers cu hotărâre.

— Marsillac, unul de la San Jose. A fost poreclit Preotul pentru că este presbit. Vede numai de departe. De aproape, absolut nimic dacă nu are ochelari; nu-şi vede nici propriul corp.

Şi-a amintit versurile din Misterul camerei galbene.

Presbiteriul nu şi-a pierdut farmecul Nici grădina nu şi-a pierdut splendoarea.

Nevers 1-a felicitat pentru memorie; Dreyfus părea melancolic. In cele din urmă a mărturisit:

— Iată v-am vorbit de Preot şi tocmai de Preot nu voiam să vorbesc. De câteva zile din cauza asta sunt descumpănit. Mâine o să aflaţi. Poate e mai bine să v-o spun eu. Vă rog nu-1 condamnaţi pe domnul Castel; acest mare om trebuie să aibă vreun motiv pentru a acţiona astfel. A dat ordin ca mâine, la prima oră, să-1 mutăm pe Preot în insula Diavolului.

XII

27 martie.

Guvernatorul 1-a surprins. A intrat în birou pe nesimţite. Nevers a auzit foarte aproape, în ceafă, strigătele lui ascuţite şi a avut senzaţia înspăimântătoare, legată de vreo amintire îndepărtată, de-a se întâlni brusc cu un mascat.

— Ce citeşti?

— Plutarh (era inutil să ascundă).

— De ce-ţi pierzi timpul? Cultura nu trebuie să fie raportul cu oameni rudimentari, hotărî vocea de paiaţă. Studenţii de la filosofie cultivă încă dialogurile lui Platou şi cititorii mai exigenţi vor râde din nou cu glumele lui Moliere despre medici. Viitorul este negru.

— Negru „camuflat", spuse Nevers, cu şiretenie.

S-a lăsat o tăcere. Din, slăbiciune, Nevers a continuat:

— Această carte mă interesează. Vorbeşte despre simboluri.

— Despre simboluri? Poate. Dar dumneata nu crezi că în o mie opt sute de ani tema se va fi îmbogăţit?

— Evident, declară Nevers. Castel nu intrase ca să vorbească despre asta. Vorbea de asta pentru a începe conversaţia. A stat un moment să răsfoiască distrat Tratatul despre Isis şi Osiris. In cele din urmă a întrebat:

— Ai meditat asupra ultimei noastre conversaţii?

— Doar puţin.

— Dacă nu te-ai gândit la ea, înseamnă că te dezgustă foarte tare închisoarea, spuse repede Castel. Dacă te dezgustă închisoarea nu poate să ţi se pară rău ceea ce gândesc eu.

— Nu ştiu (nu avea chef de discuţie). Ceea ce gândiţi dumneavoastră ar putea fi foarte bun; dar să te ocupi de aceste lucruri, mi se pare, într-un fel, să devii complice. Prefer să-mi îndeplinesc în mod automat datoria.

— In mod automat? Aceasta este misiunea unui tânăr? Unde este tinereţea dumitale?

Nevers n-a ştiut ce să răspundă. Celălalt a continuat:

— Tinereţea este revoluţionară. Eu însumi, care sunt bătrân, cred în acţiune.

— Sunteţi anarhist?

Castel a continuat să-1 privească în ochi, binevoitor, aproape plângăreţ, până când Nevers a privit în altă parte. Fără îndoială, guvernatorul a înţeles că mersese prea departe, dar a continuat cu vocea lui imperturbabilă şi piţigăiată:

— Nu ştiu. Nu m-am ocupat de politică. N-am avut timp. Cred în diviziunea muncii. Politicienii cred în reforma societăţii. Eu cred în reforma individului.

— In ce constă? A întrebat Nevers cu prefăcut interes. I se părea că investiga.

L

— Educaţia, în primul rând. Sunt infinite transformările care se pot obţine.

Guvernatorul 1-a asigurat că el, Nevers, nici nu bănuia posibilităţile pedagogiei; putea să salveze pe bolnavi şi pe deţinuţi. Apoi i-a mărturisit că avea nevoie de un colaborator:

— E de necrezut ce-am face. Trebuie să înţelegi drama mea, sunt înconjurat de subalterni, persoane care ar interpreta în mod greşit planurile mele. Chiar legislaţia penală este confuză; recluziunea, ca pedeapsă a delincventului, încă mai domină în Europa. Acum nu numai că mergem în pas de. Gâscă; dar şi vorbim prin cioc de gâscă! Repetăm: Pedeapsa este dreptul delincventului. Inutil să-ţi spun că propunerile mele ar contraria această doctrină transrenană.

Nevers a crezut că sosise momentul de-a se răzbuna. Declară cu voce tremurătoare:

— N-am interes să colaborez cu dumneavoastră.

Castel n-a răspuns. A privit senin în depărtare, ca şi cum pereţii n-ar fi existat. Părea obosit; culoarea feţei lui era plumbu-rie; era aşa de când a intrat, sau toate astea erau efectul replicii lui Nevers? Nu părea acelaşi om care stătuse de vorbă cu Nevers la 9 martie.

Am auzit că astfel de schimbări se petrec cu persoanele care iau opium sau morfină. Nevers recunoaşte că acel om pe care dorea să-1 găsească execrabil, i s-a părut foarte bătrân şi aproape demn. A fost dispus să creadă că revoluţia ar fi binevenită şi că el şi-ar putea oferi ajutorul. Apoi şi-a adus aminte de Irene, de hotărârea de-a nu face nimic ce-ar putea să-i amâne întoarcerea.

Castel a rămas aşa câteva penibile minute simulând interes pentru Plutarh. Poate nu voia să plece brusc şi să pară ofensat. In cele din urmă, a schiţat un gest de descurajare sau despărţire; a surâs şi-a plecat. Nevers nu a regretat.

XIII

28 martie.

Unele fraze ale guvernatorului admiteau două interpretări: după una din ele, revoluţia ar fi pedagogică. Nevers, în plină confuzie, nu ezită să-şi declare preferinţa pentru a doua interpretare posibilă: revolta deţinuţilor. Dar guvernatorul nu i-a vorbit despre voiajul la Cayenne. Poate pentru un observator fără prejudecăţi nu exista nici o confirmare a profeţiilor lui Bemheim.

Afară de aceasta, cum să integrezi „camuflajele" în schema răzvrătirii? Ar fi o nebunie să dezlănţui răscoala şi să rămâi pe insule. Totuşi, considera Nevers, asta arată „camuflajul": o apărare. Atunci nu trebuia să se alarmeze. Castel era nebun.

Exista altă explicaţie. „Camuflajele" erau o apărare împotriva unui atac în timpul revoltei (dacă lucrurile nu s-ar fi desfăşurat cu rapiditatea potrivită). Această explicaţie părea confirmată de faptul că guvernatorul nu „camufla" celelalte insule. Dacă ar

avea scopul absurd de a se stabili pe insule şi de a funda o republică de stânga, ar fi „camuflat" întregul teritoriu.

Castel părea să ignore apropiata plecare a lui Nevers. Dacă nu, de ce-i vorbea despre planurile lui secrete? Fără îndoială, îl preocupau într-atât încât nici măcar nu citea scrisorile (dacă înlocuitorul lui Nevers era pe drum, guvernatorul ar fi primit înştiinţarea). Altă explicaţie ar fi că guvernatorul pregătea lovitura pentru o dată anterioară sosirii lui Xavier.

XIV

3 aprilie.

Sub streaşină magaziei de materiale, Nevers privea distrat deţinuţii care apăreau şi dispăreau în ceaţă, cu pălării mari de pai şi bluze cu dungi albe şi roşii. Într-un, moment când ceaţa s-a ridicat a văzut în. Depărtare un om venind către el, apoi s-a înnegurat din nou iar omul a apărut lângă el. Era Dreyfus.

— Fiţi cu băgare de seamă, domnule locotenent.

— Dumneata crezi că vor profita de această ceaţă?

— Nu, nu mă gândeam la ei, spuse Dreyfus fără uimire. Mă gândeam la ceaţă, giulgiul europenilor, aşa o numim, pentru că ucide.

S-a oprit, ca şi cum ar fi vrut ca efectul frazei sale să nu se piardă; apoi a continuat:

— Vin din insula Diavolului; domnul guvernator mi-a dat nota asta pentru dumneavoastră.

I-a dat un plic. Nevers a rămas privind la Dreyfus, cu plicul uitat în mână, fără să se hotărască să întrebe ce noutăţi erau pe insulă. Dreyfus îl privea, de asemenea, pe furiş. Nevers a crezut că e curios să ştie ce spunea nota. Asta 1-a determinat să nu pună. Întrebări, să nu satisfacă curiozitatea lui Dreyfus. Dar nu putea să-şi stăpânească propria curiozitate. A citit nota. S-a

mulţumit să se întoarcă brusc spre el şi să-1 surprindă privind, ruşinându-1. Apoi, spuse cu indiferenţă:

— Se pare că voi merge la Cayenne.

— După provizii? Nevers nu răspunse.

— Am ghicit, declară Dreyfus.

Nu 1-a întrebat cum ghicise. Începea să creadă-eă—eel puţin în parte cuvintele lui fiemheim erau adevărate.

— Cum merg zugrăvelile guvernatorului?

— Le-a terminat. Celulele au ieşit foarte bine.

— A zugrăvit celulele?

— Da, în imitaţie de marmură.

— Ce altă noutate mai e pe insulă?

— Bietul Preot a avut o criză de holeră. Imedâât"după ce i-au îmbunătăţit condiţiile de viaţă. L-au găsit făcând spume la gură, cu ochii ieşiţi din orbite.

— O să moară?

— Nu ştiu. Azi era fără cunoştinţă, dar îmbujorat şi viguros ca niciodată. Guvernatorul şi domnul de Brinon cred că-1 vor salva. Mai bine-ar fi să moară.

Nevers 1-a întrebat de ce spune asta, Dreyfus a istorisit povestea Preotului; Preotul fusese ofiţer secund pe Grampus, care nau-fragiase în Pacific. La bord erau şaptesprezece oameni. Căpitanul se urcase cu cinci într-o barcă; primul ofiţer cu alţi cinci, în alta; Preotul cu cei patru rămaşi, în ultima. Bărcile trebuiau să rămână apropiate. Într-a treia noapte, barca Preotului s-a pierdut de celelalte două. După o săptămână, căpitanul şi primul ofiţer au ajuns cu oamenii lor pe ţărmul chilean, însetaţi şi aproape nebuni, în a paisprezecea zi, un vas

englez, Toowit, 1-a cules pe Preot. Era pe o insulă de guano, printre ruinele unui far părăsit, singur, mânuind un cuţit, atacat furios de pescăruşi. A încercat să-i atace pe englezi. La infirmeria vaporului a delirat; vedea monştri şi pescăruşi; pescăruşi albi, feroci, mereu. Pe lama cuţitului era sânge uscat. L-au analizat. Era sânge de păsări şi de oameni. Preotul nu-şi amintea de sosirea pe insulă, nici de zilele pe care le-a petrecut acolo. Nu exista altă probă împotriva lui decât dispariţia tovarăşilor şi sângele uscat de pe cuţit. Dacă Preotul i-a omorât, spusese Maâtre Gasneau în pledoaria sa, îi omorâse într-un acces de nebunie. Dar un antecedent penal — faimoasa bătaie din 1905, între figuranţii de la Gasino de Toursa — şi zelu] unui procuror aflat în pragul unei cariere promiţătoare, l-au condamnat.

— Cine erau monştrii? A întrebat Nevers.

— Halucinaţii.

— Şi pescăruşii?

— Cei adevăraţi. Dacă nu ar fi fost ruina aceea de far, l-ar fi mâncat de viu.

Nevers s-a dus la birou. Trei ore de lectură i-au risipit orice nelinişte. În câteva zile avea să plece la Gayenne. Dacă era prudent, putea evita complicaţiile în ipotetica rebeliune a lui Castel. Xavier era omul indicat pentru a-1 înlocui; ar lupta, ar pedepsi, ar ordona. Reflectă: dacă nu uita că unicul lui scop era să iasă din acel blestemat episod al Guyanelor, se va întoarce foarte curând în Franţa, la Irene.

Apoi şi-a adus aminte de veştile pe care i le dăduse Dreyfus. Dacă Preotul avea o criză de holera, pe insule era ciumă. A înţeles. Situaţia în întreaga ei grozăvie.

XV

5 aprilie.

Nu e vorba să nu pătrund pe insula Diavolului, să nu bănuiesc ce se petrece acolo; e vorba (Nevers credea că are o dovadă de neînlăturat) de a mă înşela, de a-mi provoca viziuni şi temeri înşelătoare.

Nu-şi mai amintea de contaminare. Nu existau bolnavi de holeră. Nu exista ciumă. Pericolul real era răscoala.

Arată apoi cum a ajuns la această descoperire; pentru a uita de holeră, suprapunea imagini plăcute, spre pildă o alee laFontainebleau, toamna, figura Irenei. Erautranslucide; ca reflectate în apă; dacă agitam suprafaţa, izbuteam să deformez provizoriu veşnicul monstru care era în adine. Apoi a reflectat că deoarece trebuia să se gândească la acea boală, se cuvenea să o studieze, să o prevină. A căutat cartea despre bolile tropicale. Degeaba a parcurs indicele. Cuvântul „holeră" nu figura. Apoi a înţeles că într-o carte ca a lui, bolile erau înregistrate după denumirea lor populară; şi-a adus aminte că holera pentru profani ca el, se numeşte „vărsat negru". A găsit capitolul fără greutate. Şi-a amintit că îl citise încă pe bord. A făcut descoperirea; simptomele Preotului nu erau simptome de holeră; că i-ar ieşi ochii din orbite, nu era firesc, că ar face spumă la gură, nu era verosimil, că ar fi îmbujorat şi viguros, era imposibil. Gând 1-a văzut pe Dreyfus 1-a întrebat:

— Cine a spus că Preotul a avut o criză de holeră?

Dreyfus n-a ezitat:

— Domnul Castel.

Nevers s-a gândit să-i comunice descoperirea lui; s-a reţinut însă. Cu cât treceau zilele Dreyfus îl aprecia tot mai mult, dar Castel rămânea încă idolul său. Afară de aceasta, Dreyfus era foarte ignorant: nu ştia de ce fusese acuzat Căpitanul Dreyfus; îl admira pe Victor Hugo pentru că îl confunda cu Victor Hugues, un pirat american care fusese guvernatorul coloniei. Nevers adaugă: niciodată n-am crezut în ironia lui. Este facială (ca şi a multor ţărani). Ar putea fi atribuită unei uşoare, unei continue intoxicări cu frunze de sardonia.

Era însă liniştit. Rebeliunea urma să aibă loc în absenţa sa. Dreyfus îi adusese lista articolelor pe care trebuia să le cumpere la Cayenne; nu era dinamită, şi nimic din ceea ce în mod raţional s-ar putea traduce prin dinamită. Castel vrea să mă îndepărteze pentru a nu avea martori şi nici opozanţi. Nu îi ca avea, afirmă. Îmi ordonă ca să plec pe opt. îmi pare rău că nu plec chiar azi. Nu sini eroul acestor catastrofe.

A făcut câteva „reflecţii" (limbajul este prin natura sa imprecis, metaforic), pe care ezit să le transcriu. Dar dacă atenuez fidelitatea acestui raport, voi slăbi, de asemenea şi eficacitatea sa împotriva celor rău intenţionaţi, împotriva defăimătorilor.

Afară de aceasta, nădăjduiesc că nu va. Cădea în mâinile duşmanilor lui Nevers, care într-adevăr spune: în gând aplaud, sprijin orice rebeliune a deţinuţilor. Dar, în realitatea imediată. Trebuia să te fi născut pentru, acţiune, să ştii, între sânge şi împuşcături să. Iei hotărârea fericită. Nu-şi neglija datoriile; să cerceteze dacă într-adevăr Castel pregătea o rebeliune; să o înăbuşe; să-1 acuze pe Castel. Dar, trebuie să o mărturisim, nu avea stofă de funcţionar bun. Orice om trebuie să fie dispus să moară pentru multe cauze, în orice moment, ca un cavaler, scrie. Dar nu pentru orice cauze. Să nu-mi cereţi ca dintr-o dată să mă intereseze, să mă complic şi să mor într-o rebeliune în Guyana. Aştepta cu nerăbdare ziua plecării.

XVI

7 aprilie.

Incredibila posibilitate de a fugi: aceasta era preocuparea lui. Renunţase să continue cercetările. Nu voia să se complice. Nerăbdarea de a ajunge în ziua de opt creştea continuu; ieri, dar mai ales azi, m-a chinuit o insuportabilă idee fixă. Acum totul s-a schimbat.

Trezindu-se după-amiază, lângă pat, la o apropiere excesivă (pentru că el ieşea dintr-o letargie impersonală şi îndepărtată), 1-a găsit pe Dreyfus. Acesta i-a spus:

— Am două scrisori pentru dumneavoastră; vi le trimite domnul guvernator.

Una îi era adresată lui; cealaltă unui anume Leitao din Cayenne. A deschis-o pe prima. Conţinea o notă scurtă cerându-i să aducă nişte ochelari după indicaţiile pe care le adăuga.

— Pentru cine sunt ochelarii? Întrebă.

— Pentru Preot, răspunse Dreyfus. Asta însemna că-1 vor aştepta, că destinul oribil, de care se credea salvat, îl ameninţa. Dreyfus i-a vorbit cu tonul său cel mai calm:

— Ştiţi noutatea? Vă părăsesc.

— Mă părăseşti?

— Domnul guvernator a ordonat transferul meu pe insula Diavolului. La cinci îmi voi lua lucrurile.

Mai erau două ore până la plecarea lui Dreyfus. Nevers se temea că raţionează ca unul care halucinează; bănuia că persoane mediocre ca Dreyfus ar putea distrage toate dovezile lui; imbatabilele lui dovezi că se pregătea o rebeliune. Dar n-ar fi o nebunie să-1 consulte?

Intre timp Dreyfus i-a mărturisit idealul vieţii lui, să meargă la Buenos-Aires. Nişte contrabandişti brazilieni îi spuseseră că la Buenos-Aires, doar cu câteva centime, omul se plimbă cu tramvaiul prin tot oraşul.

Nu ştia ce hotărâre să ia şi mai era puţin până la plecarea lui Dreyfus.

XVII.

Intercalez în continuare un document care poate să clarifice câteva puncte din relatarea mea; e vorba de o scrisoare pe care mi-a adresat-o nepotul meu Xavier Brissac (cel care 1-a înlocuit pe Enrique Nevers în insulele Salvacion); este datată. 8 aprilie

1913, la bordul vasului de transport. Ularius, în drum spre Guyane.

Fără rea credinţă, nu condus de pasiunea ta, ci de alţii care au văzut totul cu patimă, şi ură, l-ai judecat pe fratele tău Pierre şi pe mine, ne-ai calomniat. Ce s-a întâmplat? Voiai ca Enrique, protejatul tău, să poată pleca din Guyane şi te-ai gândit că întristă-toarea lui corespondenţă l-ar mişca, poate, pe Pierre. Nu l-a mişcat. Cu toate acestea, mă cheamă, mă întreabă dacă eu aş accepta însărcinarea; accept; şi, ca în tinereţea sa, la optzeci şi cinci de ani, Pierre, gloriosul marinar, intră în bătălie, împotriva politicienilor şi birocraţilor, fără să clipească; izbuteşte să fiu numit, şi plec în schimbul protejatului tău, Enrique, în infern. Cum ne mulţumeşti? Îl calomniezi în glumă pe Pierre; pe mine — în serios.

Deşi este foarte grav ceea ce ai spus despre mine, voi începe prin a respinge ceea ce ai spus despre Pierre, deoarece el este capul familiei şi deoarece eu nu sunt un literat, un simpatic boem, ci căpitanul de fregată Xavier Brissac, care a fost un adevărat locotenent de navă, şi care aspiră să fie un adevărat căpitan de vapor, fiul patriei sale, al familiei, un om disciplinat.

În mod respectuos, dar hotărât, declar că această călătorie a mea nu dovedeşte „perversa manie a lui Pierre de a-şi trimite nepoţii pe insula Diavolului". Dovadă.

După ce a citit corespondenţa, Pierre a dat semne de oboseală, dar nicidecum că ar fi mişcat. Nu crede că aceste scrisori ar trebui să ne alarmeze asupra stării de spirit a lui Enrique; el comentează: „să te alarmezi acum, şi mai ales pentru acele scrisori? E Mult de când spiritul lui mă alarmează şi încep să mă obişnuiesc cu această stare." Dar ştie că dacă Enrique se întoarce, vei avea o satisfacţie; imediat începe o campanie, o ingrată campanie pentru a obţine schimbul. Nu-i pasă că rodul acelor eforturi va fi o gravă reducere a unei pedepse pe care el însuşi a impus-o; de asemenea, îşi închipuie că întoarcerea ta în casa din Saint-Martin şi abandonarea definitivă de către tine a ceea ce numeşte „absurdul exil în ruinatele saline din Saint-Pierre" vor aduce împăcarea.

De ce a hotărât să fiu eu cel care să-l schimbe pe Enrique? Să nu te înşeli; nu este „mania". Presupune că la umbra acelui notabil guvernator al coloniei eu.

A sosit momentul de a respinge a doua calomnie. E o minciună că eu aş fi inventat promisiunile pe care le-a făcut Irene de a se căsători cu mine. E o minciună sfruntată că eu aş pleca în insula Diavolului cu scopul de a-l tortura pe Enrique. Imaginează-ţi situaţia mea, trebuie să suport această calomnie fără să exclam: întreab-o pe Irene! I-am jurat Irenei că nu voi vorbi până la întoarcerea lui Enrique, până când ea nu îi va explica totul, personal. Se teme că vestea, spusă de altul, l-ar răni prea tare. Dacă-i vei vorbi, nefiind eu de faţă pentru a mă apăra, ar crede că nu mă sinchisesc de această delicateţe a ei. Şi totuşi, această preocupare a Irenei a ajuns în aşa măsură să fie preocuparea mea, încât din dorinţa de a mă conforma întru totul, m-am gândit, uneori, să nu păstrez o fidelitate literală jurământului meu. Într-adevăr, dacă intenţia este de a evita ca Enrique să sufere prea mult, trebuie să admit ca acesta, orb, visând la fericirea de a reveni la iubita lui, să se îndrepte spre dezamăgire?

Ai spus că mă duc să-l torturez pe Enrique. Sentimentele mele nobile sunt un pretext; adevărul este bucuria de a merge să lovesc un descurajat. Să nu aştepţi să-l iert pe autorul acestei infamii. Ştiu că nu eşti tu, ştiu că ai repetat ceea ce ţi s-a spus. Ştiu, de asemenea, că voi descoperi pe cel care a spus-o; nu erau mulţi cei care m-au auzit vorbind. Îi cunoaştem pe toţi. Erau din familia noastră. De-asta am socotit că mă pot încrede în ei. Uitam că tocmai de asta nu puteam să le vorbesc. Nu mai există persoane libere în familia noastră; există instrumente ale lui Pierre şi instrumente ale lui Antoine şi instrumente ale urii; aspect pe care ti uit mereu. Nu pot să mă obişnuiesc să trăiesc în război continuu.

Pentru ce plec?

Pentru că o ordonă Pierre; pentru că ta doreşti să se întoarcă Enrique; pentru că Enrique doreşte să se întoarcă. (Dezaprob la Enrique faptele şi gândurile. Pe el nu-l urase, cum insinuezi.)

Dacă nu plec totul se va amâna; suntem o minoritate dificilă, noi voluntarii tropicului, ai închisorii, ai holerei. Nu am în vedere victorii mizerabile, nici nu plec orbeşte. Nu nesocotesc sacrificiul meu (pe care tu, o spun cu amărăciune, vrei să-l nesocoteşti). Ceea ce a fost o tortură pentru cel care se credea iubit, ce grozăvii nu va oferi celui care este iubit? Am o consolare, pe mine mă aşteaptă totul; pe el nimic. Cum ţi-am spus, pe 28 şi nu pe 27 voi ajunge la Cayenne; voiam să vă eliberez înainte; pe el de îndreptăţitul lui exil; pe tine, de nedreapta sa corespondenţă. Am pierdut însă trei zile în radă. Sper să nu mai avem alte întârzieri.

Recitesc această scrisoare; pentru a o suporta vei avea nevoie de multă indulgenţă. Eu, apărătorul ierarhiei, îndemnându-te să-ţi abandonezi convingerile, să urmezi sfaturile mele. Eu, cel mai rău dintre nepoţii tăi,

Cetind ca în actele noastre privitoare la înlocuirea lui Enrique, să vezi o intenţie dreaptă. Nu ştiu dacă poţi să o vezi. Nu ştiu dacă există dreptul de a cere unui om să nu vadă lucrurile prin prizma interesului său.

În tot ce face Pierre (vorbesc cu amărăciune) eşti înclinat să vezi intenţii rele; în tot ce fac eu (vorbesc fără amărăciune), eşti înclinat să vezi intenţiile lui rele. Cu toate acestea, invoc familia noastră, marea ei durere: Părăseşte salinele din Oleron pentru totdeauna. Ţi-o spun fără egoism, sunt o afacere proastă. Cum spune Pierre, ai căutat azil într-un naufragiu. Întoarce-te la salinele noastre prospere din Re. Pe mine, care mă aşteaptă lipsurile din insula Diavolului, grija care mă şi preocupă este cea de a mă lipsi de sarea tulbure din casa noastră.

Ah, dragul meu Antoine, ce tristă este neînţelegerea în familie. Pentru binele tuturor, pentru binele acelei mici flăcări pe care generaţiile noastre trebuie să o îngrijească şi să şi-o transmită, pentru că Saint-Martin, chef de canton, ne priveşte şi are nevoie de aceasta pentru liniştea lui, să se pună odată capăt neîncrederii reciproce. Ca ofiţer al Franţei, ca nepot în puternica noastră familie.

Etcaetera.

XVIII

8 aprilie.

Mâncarea pe care o servea înlocuitorul lui Dreyfus era proastă, cafeaua mizerabilă, dar Nevers era liniştit. Indiciile care îl torturaseră, erau neînsemnate. Atribuia obsesiile sale climei, ceţurilor pestilenţiale, soarelui delirant, precum şi lui Bemheim, acel dement ridicol.

Nu era numai 1'iiiştit; era şi plictisit. Pentru a învinge plictiseala, dorea să stea de vorbă cu Bemheim. Era adevărat că unele diiire prezicerile lui se împliniseră; nu însă cea mai importantă, cea care, împreună cu atitudinea rezervată şi bănuitoare a lui Castel, ar fi indicat posibilitatea terorismului; nu exista nici o cerere de dinamită; şi dacă azi nu soseşte această cerere, nu va mai sosi, deoarece guvernatorul crede că în după amiaza aceasta plec la Cayenne. Se gândea să rămână până în 14 sau 15, motivul amânării fiind că mai era puţin până în 27, şi că Nevers voia ca reîntoarcerea lui pe insule să coincidă cu sosirea lui Xavier Brissac. Lămureşte că, dacă guvernatorul are într-adevăr intenţii revoluţionare, va fi mai bine ca lucrurile să rămână în mâinile vărului meu. Credea că nu avea de ce să se teamă. Cu toate acestea, continua să vegheze.

XIX

11 aprilie.

A debarcat la 8 la Cayenne. Scrie: acest oraş în care sunt puţini deţinuţi, mulţi eliberaţi şi chiar oameni liberi, este paradisul terestru. In faţa pieţei s-a întâlnit cu doamna Frinzine şi cu fiica sa; l-au invitat la dejun. A acceptat; spune însă că a fost puţin amabil şi încearcă să se justifice invocând graba de a face o baie şi de a-şi schimba hainele. Lucrul ar fi fost admisibil dacă ar fi făcut o călătorie pe uscat; după o călătorie pe mare însă, nu avea sens.

A ajuns la palat şi i-a dat ordin lui Legrain să-i pregătească baia. Legrain a răspuns cu toată naturaleţea că nu curgea apa şi că până la 11 nu putea să facă baie. A rămas atât de abătut încât n-a putut rezolva nici o treabă administrativă. Nici n-a putut să citească, deoarece cărţile erau în geamantane şi uitase să-i ceară lui Legrain să le deschidă şi nici nu avea putere să le deschidă el însuşi sau să-l cheme.

La unsprezece şi jumătate a intrat Legrain şi i-a spus că era apă. Nevers i-a dat cheile ca să deschidă geamantanele şi să scoată rufăria. A observat că avea un singur lanţ pentru chei; îi lipseau cel de la arhivă şi cel de la depozitul de arme. Poate noua ordonanţă i le-o fi pus în geamantane. Nu putea să le caute. Trebuia să facă baie şi să se bărbierească: familia Frinzine dejuna la douăsprezece fix.

Recunoaşte că reuniunea de la Frinzine a fost plăcută. Carlota a recitat poeme de Ghill. Nevers îşi amintea versurile:

Autour des îles Ies poissons-volants S'ils sautent, ont lui du sel de la mer: He'las! Ies souvenirs sortis du temps Ont du temps qui Ies priţ le gout amer.

(în jurul insulelor, peşti zburători ieşind din mare Aduc cu ei mireasma aspră a-ntinderii de sare La fel cum amintirile-mi aduc în dar De la trecutul ce-a durut, un gust amar.)

Apoi, însoţit de Frinzine, sub acelaşi soare, a cutreierat magazinele din Cayenne.

. A cumpărat aproape tot ceea ce i se spusese; pentru a justifica amânarea întoarcerii, a uitat câteva (printre ele, ochelarii Preotului).

Mi-e teamă că raţionez în mod greşit presupunând că activităţile misterioase care se petrec pe insula Diavolului sunt politice şi revoluţionare, scrie el. Poate Castel să fie un fel de doctor Moreau. Ii venea greu să creadă, totuşi, că realitatea s-ar asemăna cu un roman fantastic. Poate prudenţa care mă sfătuieşte să rămân aici până în 27, să fie absurdă.

Istovit de căldură, cu un început de inso-laţie, la cinci, a reuşit să scape de domnul Frinzine. S-a dus în grădina botanică şi s-a odihnit sub arbori. Mult timp după ce s-a întunecat, s-a întors la palat. Se gândea cu durere la Irene.

XX.

Noaptea de 10 spre 11 aprilie; 11 aprilie.

Notează: Imposibil de dormit. Se învinuia de a fi luat prea puţin în seamă faptul că a uitat cheile. Dacă deţinuţii le-ar descoperi: incendii, rebeliune, tribunal, ghilotină sau insulele până la moarte. Nu se gândea la mijloacele de a preveni aceste calamităţi; cu tristeţe în suflet se vedea combătând, cu efort, cu argumente neînsemnate, acuzaţiile în faţa unei curţi marţiale.

Pentru a se linişti, s-a gândit să trimită o telegramă. Ce s-ar spune despre funcţionarul unei închisori care uită cheile şi apoi comunică prin telegramă că le-a uitat? S-a gândit să trimită o scrisoare. Am calculat amănunţit că Rimbaud nu va pleca mai devreme de cinci zile. Afară de asta, câşti-gase şi aşa inimiciţia guvernatorului. Era prudent să-i scrie acea scrisoare? S-a gândit să-i scrie lui Dreyfus, dar dacă Dreyfus ar hotărî să-şi deschidă drumul cu armele şi să fugă? Ar fi o purtare mai firească decât cea de a închide pe ascuns depozitul (lip-sindu-se de o menţiune).

De dimineaţă era mai liniştit. A hotărât să mai petreacă o zi la Gayenne, odihnindu-se. Să se întoarcă pe insule era ca şi cum ar cădea din nou într-o boală. Poate îl vor aştepta situaţii care i-ar strica, i-ar ruina viaţa.

Dacă nu au găsit încă cheile, se gândea, pentru ce trebuie să le găsească tocmai azi? Fără îndoială cheile erau într-un sertar al biroului său; călătoria era inutilă. Oricum, va pleca în ziua următoare.

Despre ceea ce a făcut pe 11, nu avem nici o ştire. Ştim că pe înserat, s-a odihnit sub arborii din grădina botanică.

XXI.

Noaptea de 11 aprilie.

A petrecut noaptea aşteptând venirea dimineţii ca să plece. Purtarea lui i se părea de neconceput. Sau îi părea de neconceput (s-a întrebat, dispreţuindu-se) pentru că nu reuşea să doarmă? Şi nu reuşea să doarmă din cauza purtării lui, sau de frica insomniei? Dacă exista o probabilitate minimă ca acele amânări să aducă riscuri în privinţa Irenei (viitorului lui cu Irene), era de neiertat că rămăsese. Aspira să aibă o conştiinţă clară a situaţiei; avea conştiinţa unui actor care-şi recită rolul.

A hotărât să se scoale; trebuia să caute şalupa Bellerophon şi să plece pe insule în plină noapte; ar ajunge pe neobservate, poate ar putea să zădărnicească răscoala. Dacă insulele erau deja în puterea rebelilor, noaptea era de asemenea potrivită. A început să se pregătească. A prevăzut dificultăţile ieşirii din palat; uşile erau închise; trebuia să cheme pe cineva. Ar trebui să dea explicaţii? Cum să evite, ca în ziua următoare să nu se vorbească, să nu se facă presupuneri despre plecarea lui inopinată? Nu era posibil să iasă pe fereastră; exista pericolul de a fi surprins şi recunoscut, sau de a nu fi recunoscut şi împuşcat. A prevăzut, de asemenea, greutăţile cu gărzile din port, când o să se ducă să scoată Bellerophon-ul.

S-a întrebat dacă insulele nu s-ar afla în calmul lor oribil de totdeauna, şi dacă dezordinea, chiar şi o împuşcătură, n-ar provoca-o chiar el, cu sosirea lui; şi-a închipuit explicaţiile, inevitabila mărturisire faţă de Castel. Era însă hotărât să plece; voia să plănuiască tot ce avea de făcut şi să gândească ce explicaţii ar da în fiecare împrejurare. Se pierdea nestăvilit în închipuiri; se vedea luptând pe insule; se emoţiona imaginându-şi lealitatea lui Dreyfus sau îi reproşa, oratoric, trădarea; sau îi vedea pe Bemheim, Castel şi pe Carlota Frinzine repetându-i, râzând, că acea călătorie absurdă îl discreditase; îl desfiinţase; sau se gândea la Irene şi se epuiza în interminabile declaraţii de pocăinţă şi dragoste.

A auzit o larmă îndepărtată. Erau eliberaţii cu enormele lor care cu boi; culegeau băligarul. I-a fost frig; începea vag să se crape de ziuă. Dacă mai aştepta puţin, plecarea lui nu ar mai fi mirat pe nimeni.

XXII

12 aprilie.

S-a trezit la nouă. Era obosit, dar îşi recuperase luciditatea; călătoria era inutilă; probabilitatea să se producă calamităţile imaginate, neînsemnată. Cheile erau la el în birou; nici un deţinut şi foarte puţini gardieni intrau acolo şi nu era imposibil ca legătura de chei să fie într-un sertar al biroului; sertarele biroului erau închise; persoana care ar descoperi cheile trebuia să descopere că erau de la arhivă şi de la depozitul de arme; asta era greu într-o închisoare, unde sunt atâtea chei, atâtea lucruri închise cu cheia. Să te gândeşti la o rebeliune, era absurd; deţinuţii erau abrutizaţi de asprime, iar interesul lui Castel pentru probleme sociale şi de închisoare era în mod strict sadic. Trebuie să fi fost bolnav, scrie, ca să cred în nebuniile lui Bemheim.

Viaţa de închisoare 1-a putut îmbolnăvi. Conştiinţa şi închisorile sunt incompatibile, l-am auzit spunând într-o seară în care s-a crezut inspirat. La câţiva metri de aici (se referea la depozitul din Saint-Martin), trăiesc acei diavoli nenorociţi. Această simplă idee ar trebui să ne anihileze. Vinovat de această nebunie a fost tatăl său. Dacă se plimba cu copiii şi apărea cuşca închisorii, îi lua de mână şi îi îndepărta, hotărât parcă să-i scape de o viziune obscură şi mortală. Fără îndoială, prin hotărârea lui ca Enrique să se ducă în Guyane Pierre a demonstrat duritate, dar şi dibăcie.

A deschis fereastra care dădea spre curtea interioară şi a strigat. După câteva minute, a răspuns ordonanţa. Omul a apărut după un sfert de oră. A întrebat:

— Ce doriţi, domnule locotenent?

Nu ştia. Îl supăra figura aceea inchizitorială. A răspuns:

— Valizele.

— Cum?

— Da, valizele, geamantanele, bagajul. Plec.

XXIII.

Aproape de piaţă, s-a întâlnit cu familia Frinzine.

— Iată-ne, a spus Frinzine, cu oarecare exaltare. Ne plimbăm. Cu toţii; este mai sigur. Dar dumneavoastră, unde vă duceţi cu astea? (In sfârşit observa valizele.)

— Plec.

— Ne şi părăsiţi?

Nevers a dat asigurări că poate se va întoarce pe seară.

Asta îi liniştea mult, repeta familia Frinzine. Doamna a adăugat:

— Vă vom însoţi în port.

A încercat să se opună. Garlota a fost unica sa aliată; voia să se ducă acasă, dar n-au ascultat-o. A întrevăzut, în grabnica cordialitate a domnilor Frinzine, dorinţa de a ascunde ceva sau, poate, de a-1 îndepărta de vreun loc. Privea cu nostalgie oraşul, parcă presimţind că nu se va mai întoarce. Ruşinat, s-a trezit călcând pe marginea străzii, unde era mai mult praf, ca să ducă cu sine puţin din pulberea roşcată din Cayenne. Distrat, a descoperit cauza comportării stranii a familiei Frinzine; îi surprinsese în apropierea pieţei. Dar cuvintele pe care i le spuneau erau cordiale şi nervozitatea îi amintea de alte despărţiri. I s-au umezit ochii.

XXIV

Înainte de-a acosta, a înconjurat insula Diavolului. Nu era nimic nou. Nu a văzut pe nimeni. Animalele umblau slobode, ca totdeauna. A debarcat pe insula Real. Imediat s-a dus la administraţie; acolo, în birou, era lanţul de chei. A întrebat ordonanţa care-1 înlocuia pe Dreyfus, dacă erau noutăţi. Nu erau.

După masă, a apărut Dreyfus. S-au îmbrăţişat ca nişte prieteni care au stat mult timp despărţiţi. Dreyfus nu părea ironic; surâdea încântat. In sfârşit, a vorbit:

— Domnul guvernator vă aşteaptă.

— Pot să mă duc pe insula Diavolului?

— Imposibil, domnule locotenent. Aţi adus comisionul din scrisoare?

— Care scrisoare?

— Scrisoarea pe care aţi dus-o în numele guvernatorului. V-am dat-o cu celelalte comisioane.

A băgat mâna în buzunar; scrisoarea era acolo. A improvizat:

— Omul mi-a spus că n-ar avea nimic înainte de 261

— Înainte de 26, repetă Dreyfus.

— Înainte de 26. Am adus ce-am putut. Mă voi întoarce.

— Ce mâhnire pentru domnul guvernator. Şi tocmai acum să-1 mâhniţi!

— Dar ce i s-a întâmplat?

— Dacă îl vedeţi, nu-1 mai recunoaşteţi. Vă aduceţi aminte când a fost aici prima dată? S-a schimbat.

— Schimbat?

— A avut o criză, dar mai gravă ca niciodată. E ca cenuşa. Dacă l-aţi vedea cum umblă, pare un adormit.

Nevers a avut remuşcări. A spus:

— Dacă vrea, plec chiar în această după-amiază. Voi încerca să obţin lucrurile de la acei oameni.

Dreyfus 1-a întrebat:

— Aţi făcut rost de ochelari pentru Preot?

— Nu, a răspuns Nevers.

— Omul vede prost.

— Este grav?

— Domnul guvernator spune că se ameliorează; boala a fost rea. Ziua îl ţinem pe întuneric; noaptea, treaz. Nu vede însă ce e aproape; nu-şi vede propriul corp; distinge numai obiectele care sunt la mai mult de doi metri de ochii lui. Trebuie să-i facem noi totul: să-i facem baie, să-1 hrănim. Mănâncă ziua în timp ce doarme.

— In timp ce doarme?

— Da; treaz e prea nervos; trebuie lăsat în pace. Tot mai deliează şi vede grozăvii.

Nevers se caia. Apoi s-a gândit că ochelarii nu l-ar fi împiedicat pe Preot să aibă halucinaţii. Pentru a schimba vorba, a întrebat:

— Şi ce alte noutăţi mai sunt pe insulă?

— Niciuna. Viaţa este foarte tristă. Tot timpul să îngrijeşti bolnavi.

— Bolnavi? Sunt mai mulţi?

— Da. Preotul şi unul dintre deţinuţi, un oarecare Julien. Ieri a avut o criză.

— Mai întâi Preotul, apoi Castel, apoi.

— Nu-i acelaşi lucru. Pe domnul guvernator îl chinuie boala lui de totdeauna: dureri de cap. Este o onoare să lucrezi pentru domnul Castel. Şi domnul de Brinon, la fel, sacrificându-şi întreaga zi, ca şi când n-ar fi un nobil. Este sângele, domnule locotenent, sângele.

— Castel nu iese?

— Aproape niciodată. Doar un moment, noaptea, ca să-1 vadă pe Preot sau ca să stea de vorbă cu ceilalţi deţinuţi.

— Ce deţinuţi?

Dreyfus şi-a ascuns privirea. Apoi, a explicat: ceilalţi, cei care sunt sănătoşi. li vizitează în pavilion.

— Se vor molipsi.

— Nu, nici măcar eu nu pot intra în cameră. Domnul de Brinon duce mâncarea.

— De Brinon şi guvernatorul mănâncă In camera bolnavului?

— Chiar şi dorm acolo.

— De câte ori a venit guvernatorul pe această insulă şi pe San Jose?

— De când &ţi plecat dumneavoastră, niciodată.

— Şi de Brinon?

— Nici el.

— Şi dumneata?

— Nici eu n-am venit. E de lucru, vă asigur.

S-a întrebat dacă-şi dăduse cineva seama că închisoarea sta fără şefi. A crezut că e prudent să facă o inspecţie şi să nu uite să vadă arhiva şi depozitul de arme.

XXV.

A străbătut insulele Real şi San Jose. Pedepsele, mizeriile continuau. Poate abuzurile temnicerilor să fi crescut; nu se observa. Fără directori, cea mai groaznică dintre închisori funcţiona perfect. Condamnaţii puteau doar să fure o barcă şi să naufragieze foarte aproape de insule, sau să se sinucidă într-o latrină. Orice rebeliune era inutilă. Avusese o idee fixă, o nebunie. Care-1 umilea.

În acel moment cineva 1-a atins pe umăr. S-a întors pe jumătate şi s-a trezit faţă în faţă cu un bătrân deţinut, un oarecare Pordellane. Pordellane a ridicat încet braţul drept, Nevers s-a dat înapoi şi a putut să vadă că omul avea în mână un obiect vopsit în verde şi roşu. I-a arătat o minusculă cuşcă de câini.

— V-o vând, a spus cu o voce care suna ca un flaut. Cât îmi daţi?

Pordellane îşi suflecă puţin pantalonii şi îngenunche cu grijă. Puse cuşca jos, apropie faţa de uşă şi strigă: „Constantino". Imediat dinăuntru sări un câine de lemn. Bătrânul îl băgă înăuntru, bătu din palme şi câinele ieşi iar.

— Dumneata l-ai făcut? Întrebă Nevers.

— Da. Câinele iese datorită acţiunii sunetului. Când bateriile se consumă, le schimbaţi. Cât îmi daţi?

— Cinci franci.

I-a dat cincisprezece şi şi-a continuat drumul stingherit, simţind că acea jucărie îl va discredita.

A observat câteva schimbări pe lista deţinuţilor din şopronul roşu. Deloge şi Favre fuseseră transferaţi pe insula Diavolului. Roday şi Zurlinder, de pe insula Diavolului, îi înlocuiau. Nevers şi-a adus aminte de nervozitatea lui Dreyfus când au vorbit

despre deţinuţi; s-a întrebat dacă guvernatorul o fi aşteptat ca el să se ducă la Gayenne pentru a ordona schimbarea; nu s-a indignat; s-a gândit că poate Castel nu fusese nedrept; pe insula Diavolului deţinuţii aveau un tratament mai bun; poate ca printre cei şapte sute cincizeci de deţinuţi, care erau pe insulele Real şi Sau Jose, vreunul să-1 merite, şi ca trei din cei patru deţinuţi politici, care erau pe insula. Diavolului, să fie canalii iremediabile. In principiu, totuşi, se opunea să amestece deţinuţii de drept comun cu cei politici. S-a întors la administraţie; s-a dus la arhivă. Cărţi, console, pânze de păianjen; totul era intact. S-a dus_ la depozitul de arme; nu lipsea nimic. In fund, ca totdeauna, se aflau mitralierele Schneider, la dreapta, pe jos, cutiile cu muniţii, bine închise, pline (a încercat să le ridice); la stânga, butoiul de ulei de maşină de cusut pe care-1 foloseau pentru arme. De asemenea, la stânga, în rafturi, puştile. Totuşi, perdeaua galbenă care se trăgea peste rafturile puştilor, era ridicată, şi în amintirea lui era lăsată. A întreprins o nouă inspecţie; a ajuns la acelaşi rezultat; cu excepţia perdelei, totul era în ordine. Poate, s-a gândit, poate vreun diavol nenorocit a descoperit cheile şi, după ce a examinat depozitul, a preferat să-şi imagineze că nu se pregătise, că momentul nu era bun şi că-i trebuia un complice; era mai bine să lase cheile şi să se întoarcă noaptea (când ar avea un plan, şi, mai ales, o barcă, provizii). Nevers mărturiseşte că închizând uşa şi punând bine cheile, a regretat că zădărniceşte planurile acelui necunoscut.

A intrat în camera sa, a lăsat jucăria pe comodă, a închis obloanele şi s-a culcat. Dreyfus îl impresionase; poate Castel nu era o canalie. Un bun director nu uită cu desăvârşire de închisoare, nu admite să poată funcţiona singură. Orice bun conducător crede în necesitatea de a ordona, de a sâcâi. Castel poate era un om excelent.

Că simptomele Preotului nu corespundeau celor de holeră, nu dovedea nimic împotriva guvernatorului; poate că Preotul avea o boală asemănătoare holerei, iar guvernatorul să fi spus holeră pentru a simplifica, pentru ca Dreyfus să înţeleagă; sau poate Dreyfus înţelesese greşit sau se exprimase greşit.

Temerile lui erau ridicole. Castel îl deranja să tot fie când maniac, când nebun. Simţea însă şi o uşurare; trebuia să aştepte până la sosirea lui Xavier, dar trebuia să aştepte într-o lume normală, cu o minte normală. Atunci şi-a adus aminte de interdicţia de a merge pe insula Diavolului. Oricum, s-a gândit, există un mister.

XXVI.

Misterul de pe insula Diavolului nu mă priveşte, chiar dacă există. Este uimitor că nepotul meu a trebuit să aştepte atâta ca să ajungă la această concluzie. Pentru noi, care credem cu sinceritate în datorie, acel mister nu ne-ar fi indiferent.

Nu acesta era cazul lui Nevers. Încă o dată mi-am adus aminte că şederea în Guyane era un episod în viaţa mea. Timpul îl va şterge ca pe alte visuri.

A trecut de la o obsesie la alta. Se considera vinovat că Preotul era orb şi că lipseau medicamentele pentru bolnavi. A ho-tărât să se ducă imediat la Cayenne, să rezolve comisioanele pe care nu le făcuse. A chemat ordonanţa. N-a răspuns nimeni. Şi-a pregătit valiza şi a dus-o singur până la Bellerophon.

Înainte de a pleca a înconjurat încet ţărmul insulei Diavolului. A văzut un deţinut care pescuia pe malul prăpăstios, la capătul dinspre sud-est. Înconjurat de stânci şi, mai sus, de păduri de palmieri subţiri, locul era în afara vederii celor de pe insulele Real şi San Jose şi chiar a locuitorilor de pe Insula Diavolului, dacă aceştia nu se uitau înadins. I-a venit, o inspiraţie subită şi a hotărât să vorbească cu acel om. Aproape că nu exista pericolul de a fi surprinşi, şi dacă m-ar surprinde, consecinţele ar urma tlrziu.

A acostat; a făcut un nod foarte complicat care excludea orice posibilitate de retragere rapidă.

Deţinutul era extraordinar de gras. Privea în jurul său, ca şi cum ar fi vrut să se asigure că nu era nimeni. Lui Nevers i s-a părut că acel gest i se potrivea lui, nu deţinutului; imediat a admis

posibilitatea că omul ar urzi vreun plan de atac. Cu acest adversar, s-a gândit, o luptă nu este periculoasă. Dar, după aceea, nimeni n-ar ignora vizita lui pe insula Diavolului. Era însă târziu ca să mai dea înapoi.

— Cum merge pescuitul? A întrebat.

— Foarte bine. E foarte bun ca să nu te plictiseşti; deţinutul zâmbea cu nervozitate.

— E mai bine decât în şopronul roşu? Cu o nelinişte stăpânită, auzi sus nişte paşi care se apropiau; s-a adăpostit lângă un arbust spinos. Aproape de el, dintr-o parte, omul surâdea şi spunea:

— E o minune. Niciodată nu voi putea să-i mulţumesc domnului guvernator pentru ceea ce a făcut pentru mine.

— Dumneata eşti Favre sau Deloge?

— Favre, răspunse omul bătându-se pe piept, Favre.

— Unde locuieşti? Întrebă Nevers.

— In partea asta. Favre arătă către partea înaltă a malului. Într-o colibă. Deloge locuieşte în alta, mai încolo.

Din nou se auziră paşi. De la sosirea lui în Guyane, auzea neîncetat umblând santinelele; niciodată însă nu le-a auzit mergând cu paşi atât de răsunători şi de numeroşi. S-a retras lângă arbust.

— Cine umblă? A întrebat.

— Calul, a răspuns Favre. Nu l-aţi văzut? Urcaţi-vă pe mal.

Nu ştia ce să facă; nu voia să-1 contrarieze pe deţinut, şi totodată se temea să urce, ca nu cumva acesta să profite de momentul prielnic pentru a alerga spre şalupă şi a fugi; s-a urcat cu precauţii disimulate (ca să nu fie văzut de sus, şi să nu piardă

din vedere omul de jos). Un cal slobod, alb şi bătrân, se învârtea în cerc. Deţinutul nu s-a mişcat.

— Ce are? Întrebă Nevers.

— Nu ştiţi? Când îi dăm drumul, începe să se învârtească, mereu, ca un dement. Mă face să râd. Nici nu recunoaşte păşunea. Trebuie să-i bagi în gură ca să nu moară de foame. Pe insula aceasta toate animalele sunt nebune.

— O molimă?

— Nu, domnul guvernator este un adevărat filantrop; aduce animale nebune şi le tratează. Dar acum, din pricina bolnavilor, nu poate să îngrijească animalele.

Nu voia ca discuţia să se întrerupă; spuse distrat:

— Atunci nu te plictiseşti aici?

— Dumneavoastră cunoaşteţi condiţiile; bine că noaptea ne petrecem timpul vorbind cu domnul guvernator.

S-a abţinut să întrebe despre ce vorbeau. În acel prim dialog, trebuia să se mulţumească cu vreo indicaţie despre zugrăve—

lile pe care le făcuse guvernatorul în pavilionul central. Pentru a se apropia indirect de temă, a întrebat:

— Condiţiile, ce condiţii?

Omul s-a ridicat şi teatral a lăsat să-i cadă undiţa.

— Domnul guvernator v-a trimis să vorbiţi cu mine?

— Nu, răspunse Nevers încurcat.

— Să nu minţiţi, strigă omul, şi Nevers s-a întrebat dacă zgomotul mării ar putea acoperi acele strigăte. Să nu minţiţi. Na m-aţi prins. Dacă nu m-am ţinut de c'uvânt, e din greşeală. Cum

de n-am bănuit imediat că v-a trimis ca să mă puneţi la încercare?

— Ca să te pun la încercare?

— Văzând gradul dumneavoastră, am crezut că puteam vorbi. Chiar în noaptea asta voi explica totul domnului guvernator.

Nevers 1-a apucat de braţe şi 1-a scuturat.

— Îţi dau cuvântul meu că domnul guvernator nu m-a trimis nici să te încerc, nici să te spionez, nimic de felul ăsta. Dumneata nu poţi să vorbeşti cu nimeni?

— Cu Delo ge.

— Dumnea ta îi datorezi recunoştinţă domnului guvernator, şi acum vrei să-l' întristezi spunându-i că nu i-ai îndeplinit ordinele; asta nu e recunoştinţă.

— El spune că o face pentru binele nostru, gemu deţinutul. Spune că o să ne salveze şi că dacă vorbim.

— Dacă vorbiţi, vă faceţi singuri un rău, îl întrerupse Nevers, condus de invincibilul lui instinct de a pierde ocaziile. Eu, de asemenea, vă voi ajuta. Nu voi spune nimic, şi îl vom scuti pe domnul guvernator de o neplăcere. Nici dumneata nu vei vorbi. Pot să contez pe promisiunea dumitale?

Omul, sufocat, gemând slab, i-a întins o mână umedă. Nevers a văzut-o strălucind în lumina amurgului şi a strâns-o cu putere.

Apoi s-a întors pe insula Real. Îşi menţinea intenţia de a se duce la Cayenne. Dar avea să se ducă în dimineaţa următoare, deoarece prefera să nu călătorească noaptea.

XXVII

— Ce vreţi să faceţi? Se informă Dreyfus. Era zece dimineaţă. Nevers se îmbrăca.

— Mă duc la Cayenne.

— Guvernatorul zice să nu vă deranjaţi, reluă Dreyfus. Dacă omul nu are nimic până pe 26, e inutil să vă duceţi. Guvernatorul vrea să vă facă o vizită.

Apoi Dreyfus a plecat. Nevers avea remuşcări pentru purtarea lui anterioară. Cu toate acestea, s-a întrebat cum ar face ca să vorbească din nou cu Favre. După nobilul schimb reciproc de promisiuni, şi după acordul intenţiilor lor (să evite neplăceri pentru Castel, să evite nesupunerea faţă de Castel), nu mai era posibilă altă discuţie.

Se înnoptase aproape când a coborât la debarcader. Pe drum s-a întâlnit cu ordonanţa. Omul a întrebat:

— Vă duceţi la Cayenne?

— Nu, mă duc să fac o probă cu Bellerophon; merge prost.

Era o motivare foarte slabă. Motoarele îi interesează întotdeauna pe oameni; s-a temut că ordonanţa se va ţine după el, sau că după zgomotul motorului i-ar descoperi minciuna. S-a îndepărtat repede. S-a urcat în şalupă, i-a dat drumul şi a ieşit în larg. A navigat într-o direcţie şi în alta, ca şi cum ar fi încercat motorul. Apoi s-a îndreptat spre insula Diavolului. Favre a agitat un braţ. Era în acelaşi loc, pescuind cu alt deţinut. Nevers n-a mai zărit pe nimeni. Favre 1-a salutat bucuros şi i-a prezentat pe tovarăşul său Deloge, căruia

W

I-a spus: „Nu te speria, domnul este un prieten, n-o să spună nimic domnului guvernator".

Deloge nu avea încredere. Era mic, sau părea astfel alături de Favre; avea părul roşu, o privire oarecum bizară, şi o expresie încordată şi neliniştită; cu o curiozitate prost disimulată, îl cerceta pe Nevers.

— Nu te teme, insista Favre. Domnul vrea să ne ajute. Putem să vorbim cu el şi să ştim ce se întâmplă în lume.

Nevers a crezut că descoperă un fel de complicitate care se stabilise între el şi Favre; a vrut să profite de ea, şi a vorbit fără prudenţă şi fără măsură despre hotă-rârea lui de a părăsi insulele cât mai curând. L-a întrebat pe Favre:

— Dumneavoastră, dacă aţi putea pleca, ce loc aţi alege ca să vă stabiliţi?

Deloge se agita ca un animal speriat. Aceasta a părut să-1 stimuleze pe Favre care a spus:

— M-aş duce pe o insulă solitară.

Până să ajungă pe insule, Nevers visase la o insulă solitară. L-a indignat că acel vis putea să-1 amăgească şi pe un deţinut de pe insula Diavolului.

— Dar nu preferi să te întorci în Franţa, la Paris? Poate în America?

— Nu, răspunse. În marile oraşe nu este posibil să găseşti fericirea. (Nevers gândi: aceasta este o frază pe care a citit-o sau a auzit-o.)

— In afară de aceasta, lămuri Deloge, cu voce profundă, domnul guvernator ne-a explicat că mai devreme sau mai târziu tot ne-ar descoperi.

— Chiar dacă ne-ar ierta, s-a grăbit să spună Favre, toţi ne-ar privi cu neîncredere. Până şi familia noastră.

— Am fi marcaţi, a afirmat cu neaşteptată bucurie Deloge. A repetat: marcaţi.

— Deloge, spuse Favre arătându-1, ar vrea să meargă în Manoa, în El Dorado.

— El Dorado? A întrebat Nevers.

— Da; colibele de lut au acoperişul de aur. Dar eu nu vă asigur de nimic, pentru că nu am văzut nimic. Castel ne-a deschis ochii. Spune că aurul valorează acolo cât şi paiele. Dar eu înţeleg motivele lui; Manoa rămâne în interiorul Guyanelor. Cum să treci prin zona păzită? Favre a tăcut brusc; apoi a spus cu nervozitate: E mai bine să plecaţi. Dacă apare Dreyfus, sau află guvernatorul.

— Dreyfus nu iese niciodată noaptea, bombăni Deloge.

— Şi pentru mine e târziu, îi asigură Nevers.

Nu voia să-1 contrarieze pe Favre; nu ştia ce să spună pentru a-1 linişti. Ii strânse mult mâna, închise pe jumătate ochii şi înclină capul; era un limbaj sentimental şi în mod adecvat imprecis. I

Castel îi pregătea pentru o evadare? Poate îmbolnăvirea lui Julien şi a Preotului zădărnicea planurile. Se gândea să-i ducă pe o insulă. S-a întrebat ce insule potrivite existau în Atlantic. Nu putea să-i ducă până în Pacific. Dacă nu îi trece printr-un tunel. Nu e treaba mea. Mai ales, dacă slnt absent.

Dar nu înţelegea planurile lui Castel. Cât timp va rămâne pe insule, va încerca să cerceteze fără să rişte. Poate credea că are o obligaţie faţă de mine. Îmi dezvăluise atâtea presupuneri nesăbuite, încât acum, în faţa a ceva verosimil, voia să lămurească lucrurile.

XXVIII.

O să se găsească cineva care să sublinieze vina mea în delirantul plan pe care i l-au hărăzit lui Nevers îndoielnicele lui descoperiri şi vina mea în moartea lui enigmatică. Nu mă feresc de responsabilităţi, dar nu trebuie să mă încarc şi cu cele pe care nu le am. In capitolul anterior am spus: „poate credea că are o obligaţie faţă de mine. Îmi dezvăluise atâtea presupuneri nesăbuite, încât acum, în. Faţa a ceva verosimil, voia să lămurească lucrurile." Repet asta. Recunosc asta. Nimic mai mult.

Dreyfus 1-a anunţat că guvernatorul îl va vizita în acea seară. Nevers a fost îngrijorat. Pe la zece seara, a întrevăzut planul şi, imediat a băut câteva pahare pentru a prinde curaj să-1 execute. Până la unsprezece a crezut că guvernatorul îl va vizita; apoi s-a îndoit. Mai târziu s-a gândit că era absurd să-1 mai aştepte. Cu această convingere, cu alcoolul şi cu primul volum din eseurile lui t" Montaigne a adormit pe birou. L-a trezit guvernatorul.

Ar fi incorect să se creadă că am avut o responsabilitate directă în ceea ce s-a petrecut. Nevers a întrevăzut planul la zece, l-a îndeplinit la miezul nopţii, eu eram în Fr&nţa, iar el în insulele Salvacion. Gât despre o j esponsabilitate generală, pe care aş avea-o că nu l-am împiedicat în atât de nefireştile lui activităţi, este de asemenea un lucru cu care nu sunt de acord. Dacă într-o zi se vor recupera scrisorile mele către Nevers, se va vedea că sunt foarte puţine, şi că dacă arăt vreun interes pentru „cercetarea" lui, este doar interesul pe care-1 cere politeţea. Poate să întrebe cineva cum acest om, care nu era de o nestăpânită îndrăzneală, a inventat, fără să-1 stimuleze nimeni, acele minciuni infame, care-i puneau în pericol viaţa, sau libertatea sa, sau întoarcerea pe care o dorea atâta; cum a îndrăznit deci el să le spună; cum a avut hotărârea şi abilitatea de a se preface în faţa guvernatorului şi de a-1 convinge.

Înainte de orice, Nevers nu era un timid; nu era sfios la vorbă; nu-i lipsea curajul să vorbească ci îi lipsea curajul să înfrunte consecinţele celor spuse. Se declara dezinteresat de realitate. Complicaţiile erau acelea care-1 interesau. Acest lucru poate fi confirmat de complicaţia lui (fără îndoială aparentă) în problema care l-a obligat să plece din Franţa, poate fi confirmat de atitudinea lui în închisoare (când, din primul moment a pus în discuţie în mod total nefiresc, comportamentul şefului său), în sfârşit, poate fi confirmat de o anumită doamnă din Saint-Martin.

Afară de aceasta, deşi este adevărat că nimeni nu l-a stimulat, e inexact că nimic nu l-a stimulat; băuse. L-a stimulat, de asemenea, starea guvernatorului.

Nevers s-a trezit pentru că a simţit o apăsare pe umăr. Era mâna guvernatorului. Guvernatorul nu-1 privea; începu să se mişte; înconjură biroul şi se duse să se aşeze în faţa lui Nevers. Mergea puţin în derivă, mergea clătinându-se uşor; a trecut de scaun cu un metru sau doi; s-a întors înapoi şi s-a aşezat, istovit. Avea privirea pierdută, ochii întredeschişi şi adânciţi. Culoarea feţii lui era cadaverică, ca a actorilor proşti, dnd reprezintă roluri de bătrâni. Poate, această aparenţă de actor prost i-a reamintit lui Nevers intenţia lui de a juca.

Guvernatorul părea bolnav. Nevers şi-a amintit de durerile de cap şi de „crizele" de care vorbise Dreyfus, şi-a reamintit de expresia ridiculă a lui Dreyfus: „pare adormit". S-a gândit că facultăţile critice ale lui Castel trebuie să fie diminuate. Dacă acesta ar descoperi vreun punct slab în expunerea lui, ar trece peste el, ca să nu se obosească. S-a hotărât să încerce festa lui inutilă şi disperată, şi, în mod solemn, s-a ridicat.

A vorbit aproape strigând, aşa încât să-L producă lui Castel un adevărat chin. Acesta, într-adevăr, a închis ochii şi şi-a luat capuL în mâini.

— Sunt aici pentru că sunt acuzat de a fi furat nişte documente.

În noaptea aceea, a minţit dus de acelaşi impuls, de aceeaşi disperată curiozitate care 1-a făcut să mintă cu ani în urmă, în împrejurarea amintită de veşnica lui cicatrice. A continuat cu voce mai scăzută (pentru a fi auzit):

— Sunt acuzat de a fi vândut acele documente unei puteri străine. Sunt aici, datorită unui şantaj. Persoana care a descoperit acel furt ştie că sunt nevinovat, ştie însă. de asemenea că aparenţele mă acuză, şi că. Nimeni nu va crede în nevinovăţia mea; mi-a spus că dacă m-aş îndepărta de Franţa pentru un an, nu m-ar denunţa; am acceptat ca şi cum aş fi fost vinovat. Acum, fireşte, m-a trădat. Pe 27 soseşte vărul meu Xavier Brissac, cu dureroasa datorie de a mă înlocui, şi de a vă încredinţa dumneavoastră, ordinul detenţiei mele.

În cele din urmă, guvernatorul 1-a întrebat:

— Îmi spui adevărul? Nevers a aprobat.

— Cum să fac ca să ştiu că eşti nevinovat? Întrebă guvernatorul extenuat, exasperat. În adâncul acelei oboseli, Nevers ghicea siguranţa celui care are mijloace pentru a-rezolva situaţia.

— Antoine Brissac, a răspuns încet Nevers; întrebaţi-1 pe unchiul meu Antoine; sau dacă nu, chiar pe Pierre. Dumneavoastră îi cunoaşteţi.

Viaţa între deţinuţi începea să mineze caracterul nepotului meu. Faptul de a-1 invoca pe Pierre, însemna, poate, o răzbunare abilă; dar abuzul faţă de prietenia mea, nu este corect. Afară de aceasta, noi eram în Franţa, şi dacă povestea lui Nevers ar fi fost veridică, cum ar fi putut Castel să obţină imediat mărturia noastră?

— Eşti sigur că te-au condamnat?

— Sigur, a răspuns Nevers.

Îl întreba, îl credea. Guvernatorul, cu voce stinsă şi tremurătoare, 1-a întrebat din nou dacă era sigur; Nevers i-a răspuns că da. Guvernatorul a exclamat cu o anumită vioiciune:

— Mă bucur.

Apoi a închis ochii şi şi-a ascuns faţa în mâini. S-a retras, protestând uşor, deoarece Nevers dorea să-1 însoţească.

XXIX.

A scos pistolul din toc.

Era ca paralizat. Se gândea repede, parcă delirând, în imagini. Voia să înţeleagă, să hotărască. Nu putea. Încet şi hotărât, a traversat camera, a deschis uşa, a parcurs interminabilele galerii, a urcat scara în spirală şi a intrat în camera lui, pe întuneric. A încuiat uşa cu cheia. A aprins lumina.

Avea impresia că mersese ca un somnambul, ca o fantomă. Nu-i era somn, nu simţea nici oboseală, nici dureri; nu-şi simţea corpul; aştepta. A luat pistolul cu mâna stingă şi a întins-o pe cea dreaptă. A văzut că tremură. În acel moment, sau mult după aceea? Cineva a bătut la uşă. Asta era ceea ce aştepta. Totuşi, nu s-a speriat. După un coşmar, acele bătăi îl trezeau. În ele a recunoscut cu bucurie realitatea. Nevers, ca atâţia oameni, a murit ignorând că realitatea lui era dramatică.

A lăsat pistolul pe masă şi s-a dus să deschidă. A intrat Kahn, paznicul. Văzuse lumină în cameră şi „venea să converseze".

Kahn, respectuos, continua să stea în picioare, lângă masă. Nevers a luat pistolul spunând că atunci când trebuia să-1 descaree şi să-1 cureţe, i-a scăpat un foc.

Cred că după scurta şi, poate, eroica reprezentaţie în faţa lui Castel, Nevers a întrevăzut posibile consecinţe. Nervii lui nu au rezistat.

XXX.

Planul lui Nevers constase în a prezenta ca pe o chestiune publică chestiunea salinelor care a dezbinat familia noastră şi care 1-a îndepărtat din Franţa; poaie4ăeea un grosolan paralelism cu cazul, Dreyfus -şi nu cred necesar să insist asupra acestei uşuratice folosiri a unei chestiuni pe care, oricare dintre noi, în aceleaşi împrejurări, ar fi privito cu respect şi cu spaimă.

Stimulat de alcool, s-a gândit, poate, că situaţia periculoasă de nesuportat în care se punea, nu va avea consecinţe. Ultima conversaţie cu Favre şi cu Deloge îl convinsese că guvernatorul pregătea evadarea pentru foarte curlnd; schimburile de deţinuţi între insulele Diavolului, San Jose şi Real, au o semnificaţie neîndoielnică; să concentreze în insula Diavolului deţinuţi ale căror condamnări sunt nedrepte. Consecinţele falsei mele mărturisiri, pot fi: ca guvernatorul să mă ducă pe insulă şi să-mi dezvăluie planurile sale; sau să mă ducă şi să nu-mi dezvăluie planurile, dar să mâ facă să particip la evadare (voi încerca, mai întâi, să cercetez, apoi, să mă sustrag evadării); sau ca, dintr-o

justificată ranchiună, să nu mă ducă pe insulă, să nu-mi comunice nimic, şi nici să nu vrea să particip la evadare. Alte consecinţe nu va avea „confesiunea^ mea, chiar dacă Xavier soseşte înainte de lovitură. Guvernatorul nu este în situaţia de a căuta complicaţii; nu mă va acuza. Nici nu va aştepta să sosească Xavier. Toate acestea erau o modalitate absurdă de a raţiona; în cazul în care Castel ar fi vrut ca unii deţinuţi să evadeze, nu avea de ce să evadeze şi el (putea să plece când voia; nu era arestat). Au trecut patru zile şi Nevers nu a avut veşti de la guvernator. Această linişte nu 1-a mâhnit; i-a dat incredibila speranţă că spusele sale nu vor avea consecinţe. In a patra zi a primit o notă de a se prezenta pe insula Diavolului pe 24 la căderea nopţii.

XXXI

16 aprilie.

La douăsprezece, ca şi în nopţile anterioare, a deschis uşa camerei sale, a ascultat, a mers pe coridorul întunecat. A coborât scara care troznea, silindu-se să nu facă zgomot, să asculte. A trecut prin birou, prin vestibulul enorm şi cu miros de creo-îină. A deschis uşa; a ieşit afară într-o noapte adâncă, cu cerul acoperit de nori.

A mers în linie dreaptă, apoi a luat-o la stânga, şi a ajuns la un cocotier. A suspinat; cuprins de spaimă, a încercat să surprindă dacă cineva auzise suspinul. A mers mai departe în linişte; s-a oprit lângă alt copac. A început din nou să meargă; a ajuns la un copac cu ramurile joase, întinse deasupra apei; printre ramuri a văzut forma unei bărci şi, împrejur, spumele spectrale care se formau şi se topeau în negrul strălucitor al mării. S-a gândit că s-ar putea auzi loviturile vâslelor în apă, dar că trebuia să vâslească imediat, că nu putea să se expună şi curentul să-1 ducă în largul coastei. S-a urcat în barcă şi a vâslit tumultuos.

S-a îndreptat spre insula Diavolului în locul în care stătuse cu Favre şi Deloge. Drumul era puţin cam lung, dar locul de debarcare îi părea relativ sigur. Lovituri ca de bolţi spongioase scuturau fundul bărcii şi suprafeţe de o paliditate cadaverică

alunecau în jur. Se gândise (cu zile în urma, la primul drum) că acele efemere albeţi ar fi valuri luminate de razele lunii, care se strecurau prin deschizături de nori; apoi îşi amintise că deţinuţii care mureau pe insule, erau luaţi noaptea în barca aceea şi aruncaţi în mare; i se povestise că rechinii se jucau împrejurul bărcii, ca nişte câini nerăbdători. Sila de a atinge vreun rechin îl grăbea să debarce oriunde, dar a continuat să meargă până la locul în care îşi propusese să debarce. Nu ştia dacă să-şi admire curajul sau să se dispreţuiască pentru teama pe care o simţea.

A legat barca şi s-a căţărat pe malul prăpăstios la capătul dinspre sud-est al insulei. Malul i s-a părut mai mic; imediat s-a aflat în pădurea de palmieri. Era a patra noapte de când venea mereu la acei copaci. În prima, crezuse că înţelege cu luciditate pericolele la care se expunea şi hotărâse să se întoarcă. In a doua, înconjurase coliba lui Favre, în a treia ajunsese să înconjoare pavilionul central.

Ieşea din grupul de copaci, în direcţia colibei lui Favre, când a văzut două umbre înaintând spre el. S-a retras, trecând de la un palmier la altul. S-a aruncat la pământ; s-a culcat pe un sol ţiuitor şi mişcător de insecte. Umbrele au intrat în colibă. Cum coliba era în întuneric, s-a gândit că or fi

Favre şi Deloge, înapoindu-se de la discuţia lor cu guvernatorul; s-a hotărât să-i viziteze.

Dar nu aprindeau nici o lumină; poate ar fi mai bine să meargă până la fereastră şi să spioneze. În acel moment a ieşit unul dintre oameni bălăbănindu-se. Apoi a apărut celălalt. Mergeau unul înaintea celuilalt şi duceau ceva ca o targa. Nevers a privit atent. Duceau un om.

Nemişcat, îngropat printre insecte, a aşteptat să se îndepărteze; apoi a alergat până la barcă şi a fugit din insulă. Ziua următoare, scriindu-mi, s-a plâns că fusese departe, că nu văzuse feţele oamenilor.

A doua zi nu s-a dus să stea de vorbă cu Favre şi cu Deloge. Nici noaptea nu s-a dus. Nu s-a dus nici după-masa următoare, nici pe 18, nu se va mai duce niciodată. Se va duce pe 26 la Gayenne. Pe 27 va sosi Xavier, iar el, lucru de necrezut, se va întoarce în Franţa. Era eliberat de visul oribil din insulele Salvacion, şi i se părea absurd să se amestece în lucruri care se petrecuseră deja.

XXXII.

Dacă l-ar fi surprins paznicii de pe insula Real, faptul nu ar fi avut consecinţe (e clar că dacă nu îl recunoşteau, sau dacă se prefăceau că nu-1 recunosc, consecinţa ar fi fost un glonte), dar dacă l-ar fi surprins pe insula Diavolului, ar fi fost grav. Poate că totul s-ar fi redus la darea unei explicaţii imposibile; dar dacă misterele de pe insulă erau teribile, cum păreau să le indice aventura din noaptea de 16, n-ar fi absurd să presupui că în vizitele pe insulă îşi risca viaţa. Cine era omul pe care îl scoseseră din coliba lui Favre? Ce i se întâmplase? Era bolnav? Li asasinaseră?

În noaptea de 19, tentaţia 1-a învins şi s-a sculat pentru a se duce pe insulă; la uşa administraţiei stăteau stăruitor de vorbă doi paznici; s-a întors în camera lui şi şi-a spus că destinul pusese pe cei doi gardieni să-1 împiedice. Dar pe 20 s-a dus; a rămas câteva minute şi s-a întors cu impresia de a fi scăpat dintr-un mare pericol. Pe 21 s-a dus din nou. Coliba lui Deloge era luminată. Fără mari precauţii, a mers până la fereastră, a spionat; Deloge cu părul să. U roşu, mai roşu ca niciodată, pregătea o cafea; era serios, fluiera, şi cu mâna dreaptă, sau din când în când cu amândouă mâinile, conducea o orchestră imaginară. Nevers a fost tentat să intre şi să-1 întrebe ce i se întâmplase lui Favre, dar intenţia lui era să cerceteze ce se întâmpla în pavilionul central; era hotărât ca aceea să fie ultima lui incursiune pe insulă.

A pornit spre pavilionul central, trecâad de la un copac la altul. Dintr-o dată s-a oprit: doi oameni înaintau spre el. Nevers s-a adăpostit după un palmier. I-a urmărit de departe, pierzând timpul cu pitulatul In spatele copacilor. Oamenii au intrat în

coliba lui Deloge. Era periculos să se apropie şi să spioneze; trebuia să treacă prin faţa uşii sau să facă un ocol prea mare. Prefera să aştepte. Ştia ce aştepta. A apărut în uşă unul dintre oameni; se bălăbănea târând parcă ceva. Apoi a apărut celălalt. Duceau un om. Nevers a rămas o clipă între copaci. Apoi a intrat în colibă. I s-a părut că totul era în dezordine, ca în fotografiile camerei asasinatului. Şi-a amintit că dezordinea era aceeaşi cu cea pe care o văzuse pe fereastră când Deloge prepara cafeaua.

Ceaşca de cafea era pe sobiţă. În cameră era un miros vag de infirmerie. Nevers s-a întors pe insula Real.

XXXIII.

Se apropia data întoarcerii, şi lui Nevers îi scădea interesul pentru misterele din insula Diavolului. Era nerăbdător să plece, Să* se vadă eliberat definitiv de obsesia acelor mistere. Era hotărât să plece cu acelaşi vas cu care sosea Xavier; pe 26 va fi la Cayenne, pe 27 se va întoarce pe insule cu Xavier; pe 29 va pleca în Franţa. Dar mai înainte avea să fie noaptea de 24; noaptea pe care trebuia s-o petreacă în insula Diavolului. A inventat tot felul de precauţiuni pentru acea noapte inevitabilă: avea să lege barca de Bellerophon, s-o ducă la remorcă până la copac, unde debarcase totdeauna şi apoi se va duce cu şalupa până la debarcaderul insulei. Dacă va fi necesar să fugă, va avea barca într-un loc sigur. Şi-a schimbat planul; era mai bine să lase Bellerophon-uân locul secret şi să ajungă cu barca la debarcader. Pentru o fugă şalupa era mai potrivită.

Pe 24, la şapte şi jumătate seara, a luat Bellerophon-ul şi a debarcat sub copac. A urcat malul, a traversat păduricea şi a mers până la pavilionul central. A bătut din palme; nu a răspuns nimeni; a vrut să intre; uşa era închisă. Se întorcea, când s-a întâlnit cu Dreyfus care părea să vină de la debarcader.

— Unde aţi debarcat? A întrebat Dreyfus. Vă aştept de la şase. Am crezut că nu mai veniţi.

— E mult de când bat la uşă. Aproape că îmi vine să plec.

— Cei de aici sunt foarte ocupaţi. Domnul guvernator v-a aşteptat până acum o clipă. Unde aţi debarcat?

Nevers făcu un gest în direcţia debarcaderului.

— Pentru ce mă cheamă? A întrebat.

— Nu ştiu. Domnul guvernator vă roagă să dormiţi în noaptea aceasta în coliba lui Favre. Mâine vă voi pregăti o cameră în pavilionul central.

— Favre este bolnav?

— Da.

— Preotul, Julien şi Deloge sunt bolnavi?

— Cum de ştiţi că Deloge e bolnav?

— Nu contează cum ştiu. Contează că mă aduceţi aici ca sa mă molipsiţi. Camă puneţi să dorm în acea colibă ca să nu mă mai pot salva de contagiune.

S-au dus până la colibă. Totul era foarte curat, foarte bine pregătit. Nevers s-a gândit că era greu să găsească servitori buni şi că trebuie să încerce să-1 ia pe Dreyfus în Franţa. Dreyfus i-a spus:

— Pentru că v-am aşteptat nu am putut să mă ocup de bucătărie. Vă voi aduce mân-carea la nouă. Vă rog să mă iertaţi.

Nevers adusese o carte de Baudelaire. Intre poemele pe care le-a citit menţionează. Correspondances.

De la nouă, la nouă şi jumătate a fost aproape liniştit, aproape vesel. Mâncarea era excelentă şi prezenţa lui Dreyfus îl reconforta. Când a rămas singur, şi-a reluat lectura. Puţin înainte de unsprezece a stins, lampa şi a rămas în picioare la uşă. A trecut mult timp. li era somn şi era obosit. S-a gândit că trecuse atâta timp, că putea să se considere liber pentru acea noapte şi că putea să se culce. Mai înainte s-a uitat la ceas. A aprins un

chibrit. Trecuseră patrusprezece minute. S-a rezemat de uşă. A Stat astfel foarte mult timp. Afirmă că i se închideau ochii.

A deschis ochii; de la o anumită distanţă, doi oameni veneau spre el. A intrat înăuntru şi imediat s-a gândit că trebuie să iasă şi să se ascundă printre copaci. Dar oamenii l-ar fi văzut ieşind. Căzuse într-o cursă. Apoi a încercat şi a reuşit să iasă pe fereastră (cu greutate, era foarte mică). A rămas să privească; nu din curiozitate; îi era atât de frică încât nu se putea mişca. Oamenii au intrat în colibă. Cel mai puţin înalt s-a aplecat deasupra patului. Nevers a auzit o exclamaţie de mânie.

— Ce este, întrebă o voce foarte neobişnuită.

— Aprindeţi un chibrit, spuse vocea cunoscută.

Nevers a fugit spre şalupă.

XXXIV.

În dimineaţa de 25, Nevers a debarcat la Cayenne. Imediat s-a dus la palatul guvernamental. S-a culcat dar nu a reuşit să doarmă; era nervos şi ca să se liniştească şi să-şi ordoneze ideile, mi-a scris aceste rânduri: sunt în război deschis cu domnul Castel. In orice moment poate sosi din insule ordinul arestării mele. Este adevărat că îi convine să nu acţioneze; dacă mă obligă să mă apăr, va fi rău de el.

Va trebui să-l previn pe Xavier. Dacă guvernatorul îl convinge, cine ştie ce mă mai aşteaptă. Dar dacă îl conving, problema va fi să împiedic ca Xavier să iniţieze un proces împotriva lui Castel, care să mă oblige să fac declaraţii şi să-mi amin întoarcerea.

Şi-a amintit de scrisoarea care i se dăduse. A scos plicul din buzunar şi a citit: „D-lui Altino Leitao 18 bis Rue des Belles-Feuilles, Cayenne."

S-a dus până la sobiţa care servea pentru pregătitul micului dejun şi a încălzit apă. Apoi şi-a muiat degetele şi le-a trecut peste lipitura plicului. A încercat să-1 deschidă, cu aparentă

abilitate (mai întâi), cu nerâb-dare (apoi). Sfâşie hârtia; citi: „Stimate prietene Leitao,

Vă voi fi recunoscător dacăveţi încredinţa aducătorului o dublă cantitate din renumita dumneavoastră dinamită. Avem aici treburi urgente şi foarte importante. Sunt al dumneavoastră atent şi foarte fidel client.

Fdo. Pedro Castel, 6 aprilie 1914." Odată trecută surpriza primului moment că guvernatorul nu se referea la el, Nevers, ironic, a căutat să închidă plicul. Se vedea că fusese deschis. A încercat să imite, pe alt plic, scrisul lui Castel. N-a reuşit.

La opt a intrat Legrain, foarte murdar şi cu o enormă claie de păr. Nevers 1-a întrebat la ce oră sosea vaporul lui Xavier.

— Soseşte mâine în insule. • — Şi aici?

— Aici nu vine.

S-a hotărât să se întoarcă ziua următoare pe insule cu dinamita. Dacă guvernatorul nu-i spunea nimic lui Xavier, nu va spune nici el nimic şi Castel se va convinge de intenţia mea de a nu vorbi. Dacă Castel mă acuză, am dinamita ca argumentă

— Spune-mi, Legrain, cine este un anume Leitao?

— JLeitao? Preşedintele unei -societăţi-de contrabandişti brazilieni. Societatea cea mai puternică. Dacă vreun evadat ajunge pe vasele lor, deşi promit să-1 ducă în Tri-nidad, deşi îi încasează costul călătoriei, credeţi-mă, până la urmă tot îl spintecă în căutarea supozitoarelor cu bani. Pe uscat nu este periculos.

Nevers s-a gândit că cea mai bună arma împotriva lui Castel, era această scrisoare. Trebuia s-o păstreze; era mai convingătoare chiar decât explozibilele. In afară de aceasta, pentru a păstra scrisoarea, era indispensabil să nu-1 viziteze pe contrabandist, îmi scrie: dar dacă arăt scrisoarea, nu numai că demonstrez prietenia condamnabilă a lui Castel cu contrabandistul;

demonstrez că am violat corespondenţa. Mă îndoiesc că s-ar fi lăsat înşelat de acest truc; presupun mai degrabă că se temea să se întoarcă fără să fi îndeplinit ordinele lui Castel.

Oricum, s-a gândit, nu trebuie ca Leitao să descopere ca scrisoarea a fost deschisă. După o lungă meditaţie în faţa maşinii de scris, a găsit soluţia. Pe un plic albastru, fără antet, a scris la maşină numele şi adresa lui Leitao.

La nouă, era în Rue des Belles-Feuilles. I-a deschis uşa o negresă pe jumătate dezbrăcată; 1-a condus într-un mic birou, plin de cărţi şi i-a spus că îl va anunţa pe domnul.

Puţin după aceea a intrat suspinând un om imens, într-o pijama cu dungi gri şi roşii. Era brunet, avea părul scurt şi răvăşit şi o barbă de câteva zile. Mâinile lui erau albe şi foarte mici, puerile.

— Cu ce vă pot servi? Respira puternic şi suspina.

Nevers i-a înmânat scrisoarea şi a încercat să descopere dacă Leitao îl privea cu suspiciune. Leitao s-a apucat să caute ceva; inexpresiv, cu încetineală, deschidea şi închidea unul după altul sertarele biroului. A scos în sfârşit un coupe-papier. A deschis cu delicateţă plicul, a scos scrisoarea, a întins-o pe masă. A suspinat, şi-a cercetat fără jenă buzunarele pijamalei până a găsit o batistă; apoi a căutat ochelarii. I-a şters şi i-a pus, a citit scrisoarea. Şi-a pus ochelarii pe birou, şi-a trecut mâna peste faţă. Şi s-a ridicat suspinând.

— Ce mai face domnul guvernator? A. întrebat cu un surâs care lui Nevers i s-a, părut forţat.

— Nu foarte bine, a răspuns Nevers. Leitao a suspinat, a spus:

— Un mare om, domnul guvernator, un mare om. Dar nu crede în ştiinţă. Nu crede în doctori. Mare păcat. S-a ridicat greoi şi enorm, a luat scrisoarea, a plecat.

O jumătate de oră după aceea, Nevers continua să aştepte singur, proiectând, timid, o evadare; temându-se în mod sigur

de o capcană. Leitao a intrat: ţinea cu două degete, infime şi albe ca zăpada, un pachet impecabil.

— Poftim, a spus, încredinţând lui Nevers pachetul. Prezentaţi respectele mele domnului guvernator.

Şi-a trecut mâinile peste faţă, a suspinat, s-a înclinat grav. Nevers a bâlbâit un salut, a revenit apoi din cameră, prin vestibul, în stradă.

Am simţit milă, scrie, pentru acel gingaş contrabandist domiciliat la Cayenne. Am simţit milă pentru toate persoanele şi pentru toate lucrurile pe care le vedeam. Rămâneau acolo, ca lumea care se vede pe trotuarele aşezărilor rurale; nemeritata mea fericire era să plec.

XXXV

27 după-amiaza.

Nu era încă seară când Nevers a ajuns pe insule. Cineva îi făcea semne de pe insula Diavolului. Nu a răspuns; marea era furioasă şi Nevers nu a îndrăznit să dea drumul cârmei. Imediat s-a gândit că dacă se face că nu observă ar confirma reputaţia lui de om viclean.

A lăsat ca valurile să-1 apropie puţin pe Bellerophon de insula Diavolului. Omul care făcea semne era Dreyfus. După aventura de neînţeles din coliba lui Deloge, Nevers nu se mai încredea în nimeni, nici în Dreyfus. Cu toate acestea a simţit o mare uşurare recunoscându-1 şi spontan 1-a salutat cu mâna. Acel gest (a crezut), îl obliga să acosteze pe insula Diavolului. Dreyfus era la capătul dinspre sud-est, unde acostase Nevers întotdeauna, şi, cu gesturi repetate, îi indica direcţia debarcaderului; dar el a acostat sub mal, lângă copacul care se întinde deasupra apei. Dreyfus a înaintat deschizând braţele.

Nevers s-a gândit că primirea era promiţătoare, că nu se înşelase întorcându-se pe insule şi, în sfârşit, că pierduse locul lui de acostare secret.

— Să fie într-un ceas bun, strigă Dreyfus. Nu ştiţi cum vă aştept.

— Mulţumesc, spuse, mişcat Nevers; apoi crezuse că aude în vocea lui Dreyfus un ton care-i sugera o nouă interpretare pentru primire. Întrebă:

— Se petrece ceva?

— Ceea ce ne temeam, a suspinat Dreyfus. A privit împrejur şi a continuat. Trebuie să fim atenţi la ceea ce vorbim.

— S-a îmbolnăvit guvernatorul? A întrebat Nevers, ca şi cum ar crede încă în crize, ca şi cum nu s-ar fi petrecut episodul de neuitat din coliba lui Deloge.

— S-a îmbolnăvit, a spus Dreyfus. Nevers şi 1-a închipuit pe Dreyfus conducând totul, organizând anihilarea tuturor. Dar nu trebuia să se distragă cu închipuiri fantastice; poate că va trebui să le înfrunte. Vântul se calmase. Se înfumura afirmând că siguranţa şi tăria uscatului erau virtuţi pe care le apreciem numai noi, marinarii. Au mers, urcând malul, până în păduricea a de palmieri. S-a oprit. Nu se grăbea să ajungă la pavilionul central, să ajungă la toate situaţiile încurcate pe care ca trebui să le descurce, A întrebat fără nelinişte:

— Căpitanul Xavier Brissac a sosit?

— Cine?

— Căpitanul Xavier Brissac.

— Nu. Aici nu a sosit nimeni.

— Nici nu-1 aşteptaţi?

— Eu nu ştiu.

Nu avea de ce să ştie, s-a gândit Nevers. Cu toate acestea (scrie), abia mi-am reprimat acest gând nebunesc: Dreyfus ignora viitoarea sosire a lui Xavier, deoarece viitoarea sosire a lui Xavier nu va avea loc niciodată. Eu inventasem totul, de

disperare ca să plec. Dar şi aşa era destul de râu ~ca vaporul lui Xavier întârziase.

— Şi dumneavoastră credeţi că va veni acel căpitan?

— Sunt sigur.

— Ar fi foarte bine. Suntem puţini.

— Puţini? Pentru ce?

— Dumneavoastră cunoaşteţi situaţia insulelor. Guvernatorul s-a îmbolnăvit de câteva zile; suntem fără conducere.

— Te temi de ceva?

— Chiar să mă tem, nu. Dar poate căpitanul dumneavoastră să vină târziu.

XXXVI.

Nevers s-a întrebat dacă Dreyfus ar fi împotriva sau în favoarea conspiraţiei. Dreyfus a declarat cu nobleţe:

— Ar putea fi o adevărată nenorocire. Eu mă temeam că revolta va începe fiind eu singur cu bolnavii şi cu domnul De Brinon.

Nevers şi-a spus că situaţia părea gravă şi că lui nu-i păsa să-şi menţină prestigiul faţă de Dreyfus; că acuma nu se va gândi la prestigiul său ci la situaţie; şi-a repetat acel gând de patru sau de cinci ori.

Au intrat în pavilionul central; mirosea a dezinfectante şi a mâncare; mirosea a spital, s-a gândit Nevers. Confuz, a văzut pe pereţi pete roşii, albastre, galbene. Era faimosul „camuflaj" interior; 1-a privit fără curiozitate; cu dorinţa de a fi plecat. A întrebat:

— Unde este guvernatorul?

— Într-o celulă. Într-una din cele patru care există în acest pavilion.

— Dumneata l-ai închis într-o celulă? A strigat Nevers.

Dreyfus părea. Afectat. Se scuza:

— Nu sunt vinovat. Îndeplinesc ordinele care mi se dau.

— Pe care ţi le dă cine?

— Guvernatorul. După mine nu aş fi făcut-o. Îndeplinesc ordinele. Guvernatorul a spus să îl punem într-o celulă.

— Condu-mă, vreau să vorbesc imediat cu domnul guvernator.

Dreyfus 1-a privit uluit. A repetat:

— Să vorbiţi cu domnul guvernator?

— Nu mă auzi? A întrebat Nevers.

— Domnul guvernator nu vă va auzi. Nu recunoaşte pe nimeni.

— Vreau să-i vorbesc.

— Dumneavoastră ordonaţi, spuse Dreyfus. Dar ştiţi că este noapte. Ordinul este să nu-i deranjăm noaptea pe bolnavi.

— Insinuezi că trebuie să aştept până mâine dimineaţă ca să-1 văd?

— Ca să-1 vedeţi, nu. O să-1 vedeţi de sus. Dar vă rog să nu faceţi zgomot, pentru că e treaz.

— Dacă e treaz, de ce nu pot să vorbesc cu el?

A regretat că a intrat într-o discuţie cu Dreyfus.

— Pentru a vorbi cu el va trebui să aşteptaţi dimineaţa, când doarme.

Nevers s-a gândit că înfruntă deja rebeliunea şi că ironia lui Dreyfus nu era pur şi simplu facială: era, de asemenea, grosolană. Dar Dreyfus era serios. Încet, Nevers i-a spus că nu înţelegea.

— Şi dumneavoastră credeţi că eu înţeleg? A întrebat Dreyfus iritat. Este un ordin al guvernatorului. Aici totul este pe dos şi vom ajunge cu toţii nebuni. Dar eu sunt aici pentru a îndeplini ordinele.

I — Ordinul este să vorbeşti cu bolnavii 'când dorm?

— Întocmai. Dacă dumneavoastră le vorbiţi noaptea, nu vă aud sau se prefac că nu vă aud. Le fac baie şi îi hrănesc ziua.

Nepotul meu a crezut că înţelege. A întrebat:

— Când sunt treji?

— Nu, când dorm. Gând sunt treji nu trebuiesc deranjaţi. Domnul Castel v-a lăsat nişte instrucţiuni scrise.

— Dă-mi-le.

— Le are domnul De Brinon. Este pe insula Real. Am putea să mergem cu şalupa dumneavoastră, sau cu barca.

— O să mergem. Voi vorbi mai întâi cu domnul Castel.

Dreyfus 1-a privit cu stupoare. Nevers s-a făcut că nu observă şi s-a gândit că înainte de a vorbi cu guvernatorul, n-o să-1 îndepărteze pe Dreyfus.

XXXVII

— Dacă doriţi să-i vedeţi, poftiţi. Dreyfus a deschis o uşă şi a vrut ca Nevers să treacă primul, dar Nevers a spus: „te urmez"; cu prefăcătorie, conştient de propria lui ineficacitate şi teatralitate, sco-ţând revolverul. Au traversat un birou mare, cu fotolii vechi de piele şi o masă cu teancuri de cărţi şi hârtii într-o ordine impecabilă. Dreyfus s-a oprit.

— Credeţi că este prudent să-1 vedeţi acum pe domnul Castel? Situaţia din insulă este gravă. Eu nu aş pierde timpul.

— Supune-te, a strigat Nevers. Dreyfus i-a făcut un semn politicos să treacă înainte. Nevers a acceptat, a regretat că a acceptat, a urcat o scară şi, sus, s-a oprit în faţa unei uşi; a deschis-o, au ieşit pe o terasă sub un cer înstelat şi îndepărtat. Spre centrul terasei era o lămpiţă electrică cu lumină galbenă.

— Să nu faceţi zgomot, 1-a sfătuit Dreyfus. Acum îi vom vedea.

XXXVIII.

Pentru o mai bună înţelegere a faptelor de necrezut pe care le voi povesti şi pentru ca lectorul să-şi imagineze în mod clar prima şi din primul moment fantastica viziune pe care a avut-o Nevers asupra „bolnavilor", voi descrie locul pe care-1 ocupau aceştia în pavilion. În centru, la parter, există o curte interioară descoperită; în centrul curţii o construcţie dreptunghiulară care cândva avea patru celule egale. Dreyfus mă informează că guvernatorul a pus să se dărâme pereţii interiori ai acelei construcţii, scrie Nevers. Apoi a dat ordin să fie construiţi cum sunt acum; au rezultat patru celule inegale de forme scandalos de anormale. Ce îşi propunea guvernatorul cu acele schimbări este un mister pe care nu l-am descoperit.

Faptul curios este că 1-a descoperit. Această inconsistenţă trădează o incapacitate de a-şi sistematiza gândurile? Sau poate că Nevers nu a mai recitit niciodată această ultimă scrisoare? Capricioasa intenţie a lui Castel era (după cum cititorul va putea să o aprecieze în planul pe care-1 adaug aces-

— Perete simplu

= perete acoperit cu

/

Tui capitol), ca fiecare dintre cele patru celule să aibă un perete contiguu cu celelalte trei.

Celulele nu au acoperiş, sunt supravegheate de sus. Înainte, coridoarele sau galeriile care vin de pe terasă şi traversează întreaga curte interioară, se încrucişau deasupra celulelor. Castel a suprimat partea galeriilor de deasupra celulelor şi a lărgit muchia superioară a pereţilor, astfel încât să servească drept loc de mers pentru temnicer; Nevers observă: nu au balustrade şi pereţii sunt foarte înalţi; galeriile dinainte trebuie să fi fost mai sigure.

Nişte pânze de cort permit să se acopere celulele şi întreaga curte; în caz de ploaie, la ordinul lui Castel, se întindeau pânzele de cort.

Una dintre celule este interioară. Dacă ar trebui să fiu închis într-una din ele, scrie Nevers, aş alege-o pe aceea. Cel puţin aş fi liber de oroarea fierbinte a oglinzilor. Face aluzie cu obişnuitul lui dramatism la oglinzile mari şi ieftine care se află în celelalte celule. Ele acoperă pe dinăuntru toţi pereţii care dau spre curtea interioară.

XXXIX.

A mers până la balustradă şi a privit în jos; pavilionul fără acoperiş care era în centru, curtea interioară şi pereţii care înconjurau curtea, erau acoperiţi de pete intense albastre, galbene şi roşii. Delirium tremens, s-a gândit Nevers. Adaugă: părea că o persoană de un gust detestabil ar fi decorat curtea interioară pentru o petrecere şi şi-a adus aminte de „Infernul" unui dancing melancolic din Bruxelles, unde am cunoscut un interesant grup de pictori tineri.

Nevers continua să meargă pe galerie; la marginea pavilionului fără acoperiş s-a oprit. După un moment de nehotărâre, a

înaintat pe muchia peretelui. Să treci de la o galerie la alta (urmând muchia peretelui pe deasupra pavilionului) nu era greu. S-a gândit că trebuie să meargă fără oprire ca să ajungă în partea cealaltă. S-a oprit. In cele din urmă a uitat de sine însuşi. În primele momente ale acelei viziuni abominabile, trebuie să fi simţit ceva asemănător ameţelii sau greţii (dar nu era lipsa balustradei cea care dădea naştere acestor senzaţii). Celulele erau mâzgălite; nu aveau altă deschidere decât acoperişul; uşile erau ascunse în petele pereţilor; în fiecare celulă stătea în picioare un „bolnav"; cei patru bolnavi cu feţele pictate ca nişte cafri albi, cu vopsea galbenă pe buze cu pijamale roşii identice, cu dungi galbene şi albastre, erau liniştiţi, dar în atitudine de mişcare, şi Nevers a avut impresia că acele atitudini depindeau una de alta, şi formau un ansamblu sau, cum se numeşte în music-halls, un tablou vivant (dar el însuşi adaugă: nu exista nici o deschizătură prin care să se poată vedea de la o celulă la alta). A bănuit că jucau teatru, că totul ar fi o glumă greu de pătruns, pentru a-1 înşela sau a-1 distra, cu intenţii perverse. S-a hotărât să-1 înfrunte imediat pe Castel. Cu o voce pe care nu şi-o stăpî-nea, a strigat:

— Ce înseamnă asta?

Castel nu a răspuns; nici cea mai mică contracţie a feţei nu a trădat că ar fi auzit. A strigat din nou. Castel a continuat să rămână imperturbabil; toţi bolnavii au continuat să rămână imperturbabili.

A observat că îşi schimbaseră poziţia; timp de câteva secunde, a crezut că toţi îşi schimbaseră poziţia brusc, în timp ce el îl privea pe guvernator; apoi a descoperit că de fapt se mişcau, dar într-un mod aproape imperceptibil, cu încetineala unui minutar.

— Este inutil să strigaţi, a remarcat Dreyfus. Nu aud, sau nu vor să audă.

— Nu vor să audă? A întrebat Nevers cu emfază reţinută. Dumneata ai spus că simulau. Sunt bolnavi sau nu?

— Evident. Dar eu am stat de vorbă cu ei, şi fără să strig, ţineţi seama, fără să ridic vocea. Şi deodată nu mă mai înţelegeau, ca şi cum aş fi vorbit turceşte. Nu avea sens să ţip. Eu mă înfuriam; credeam că-şi bat joc de mine, până când am descoperit că eu eram cel care-şi pierduse vocea, în timp ce urletele mele mă asurzeau.

— Sunt nebuni?

— Dumneavoastră ştiţi cum se schimbă omul chinuit de boală şi de febră.

Părea de necrezut să fii. Normal şi să vezi acei oameni, ca patru figuri de ceară, alcătuind un tablou vivant, în patru celule care nu comunicau între ele. Părea de necrezut ca guvernatorul să fi fost normal şi să fi pictat celulele cu acea haotică profuziune. Apoi Nevers şi-a adus aminte că în sanatoriile pentru bolnavii de nervi existau camere verzi pentru a calma pe bolnavi, şi camere roşii pentru a-i stimula. A privit zugrăvelile. Predominau trei culori: albastru, roşu şi galben; în afară de asta existau combinaţii ale variantelor lor. I-a privit pe cei patru. Guvernatorul, cu un creion în mână, repeta cuvinte, aproape neinteligibile, şi trecea în mod lent de la perplexitate la disperare şi de la disperare la bucurie. Favre, mai gras ca niciodată, plângea fără să-şi mişte faţa cu urâţenia definitivă a statuilor burleşti. Preotul juca rolul unei fiare încolţite; cu capul în jos şi spaimă în ochi, părea că dă târcoale dar stătea imobil. Deloge surâdea senin, ca şi cum s-ar fi aflat în cer şi ca un preafericit (neînsemnat şi cu părul roşu). Nevers a simţit prezenţa foarte vagă a unei amintiri, şi o anumită stare neplăcută; apoi a văzut acea amintire; o chinuitoare vizită la muzeul Grevin la opt ani.

În celule nu existau paturi, nici scaune, nici alte mobile. L-a întrebat pe Dreyfus:

— Îmi închipui că li se pun paturi ca să doarmă.

— Nicidecum, răspunse Dreyfus implacabil. Este ordinul guvernatorului. Nu li se dă nimic. Pentru a intra în celule mă îmbrac într-o pijama ca a lor.

Nevers nu asculta.

— O fi ordinul guvernatorului, a murmurat, dar nu a unei fiinţe omeneşti. Şi eu nu sunt dispus să-1 respect.

A pronunţat în mod clar ultimele două sau trei cuvinte.

— Dorm pe salteluţele acelea, a lămurit Dreyfus.

Nevers nu le observase. Erau întinse pe jos şi pictate în aşa fel încât se confundau cu petele.

A simţit greaţă; frică, nu. Cei patru păreau inofensivi. Starea aceasta pe care Nevers însuşi o califică drept nebunie trecătoare şi-a închipuit că era efectul vreunui alcaloid şi că Dreyfus organizase totul.

Această nebunie nu dezvăluia însă scopurile pe care le urmărea Dreyfus şi ceea ce se putea aştepta de la el.

XL.

Sau guvernatorul o fi vinovat de toate acestea? Nu părea posibil; el era unul dintre „bolnavi". Cu toate acestea, continuă Nevers, sunt unii care se operează singuri, unii care se sinucid. Poate să-i fi adormit şi să se fi adormit pentru mult timp; poate pentru ani, poate plnă la moarte. Fără îndoială Dreyfus le dă (conştient sau inconştient), vreun drog. Poate, s-a gândit cuprins de mânia momentului, acel drog produce două tipuri alternative de somn, care corespund somnului nostru şi veghei noastre. Unul de repaos: pacienţii îl au în timpul zilei; altul de activitate, pe care-l au în timpul nopţii, mai goală decât ziua, mai puţin bogată în fapte ce pot întrerupe somnul; pacienţii se mişcă precum somnambulii, şi soarta lor, desfâşu-rându-se prin somn, nu poate să fie mai groaznică sau mai incalculabilă decât cea a oamenilor treji; poate să fie mai previzibilă (deşi nu mai puţin complexă),

fiindcă depinde de istoria şi de voinţa subiectului. /De la aceste sărmane elucubraţii, Nevers trece la nu ştiu ce fantezie metafizică, îl evocă pe Schopenhauer şi, migălos, povesteşte un vis: fusese examinat şi aştepta verdictul examinatorilor; îl aştepta cu aviditate şi cu groază pentru că de acel verdict depindea viaţa sa. Nevers observă cu perspicacitate: cu toate acestea, eu însumi voi da verdictul, deoarece examinatorii, ca în orice vis, depind de voinţa mea. Şi conclude în mod nepermis: poate întreg destinul (bolile, fericirea, aspectul nostru fizic, nefericirea) să depindă de voinţa noastră.

În timp ce se gândea la asta, prezenţa şi expectativa lui Dreyfus îl incomodau.

Trebuia să hotărască purtarea lui imediată; a început prin a câştiga timp.

— Să mergem în birou, a spus cu o voce care trebuia să fie autoritară şi a fost ca un sunet de flaut.

Au coborât de pe terasă, au închis uşa şi Nevers s-a aşezat în fotoliul turnant, în faţa mesei de lucru din cabinetul guvernatorului. Cu un gest solemn, i-a indicat lui Dreyfus să se aşeze. Dreyfus, în mod vizibil impresionat, s-a aşezat pe marginea scaunului. Nevers nu ştia despre ce vor vorbi, dar trebuia să vorbească în mod serios dacă voia să ia asupra sa responsabilitatea situaţiei şi Dreyfus asta aştepta de la el. S-a simţit inspirat. Abia disimulând entuziasmul, a. întrebat:

— Guvernatorul mi-a lăsat instrucţiuni?

— Cu siguranţă, afirmă din nou Dreyfus.

— Le ai dumneata?

— Le are domnul De Brinon.

— Unde este domnul De Brinon?

— Pe insula Real.

Acesta era numai un simulacru de dialog şi Nevers nu era atent în timp ce Dreyfus îi răspundea. Contempla un vas, sau o urnă romană, care era pe birou. Pe friză, nişte dansatoare, nişte bătrâni şi un tânăr, oficiau o ceremonie per aes et libram; între ei, o fată zăcea moartă.

— Cum ajungem pe insula Real?

— Avem o barcă. Afară de asta mai e şi şalupa dumneavoastră.

Nevers nu s-a ruşinat de întrebarea sa. Liniştit s-a gândit că fata de pe urnă va fi murit în ajunul nunţii. Fără îndoială acea urnă conţinuse rămăşiţele ei. Poate le conţinea încă. Urna era închisă.

— Dar în noaptea aceasta, domnule locotenent, eu n-aş mişca nici un deget. N-aş pleca până mâine.

În tonul lui Dreyfus exista o nelinişte. Nevers s-a întrebat dacă era adevărată sau prefăcută.

— De ce n-ai merge acum?

Nevers dorea să ştie dacă urna conţinea ceva, şi s-a ridicat ca să o scuture. Dreyfus a atribuit mişcarea lui Nevers solemnităţii discuţiei.

— Să fie totul legal, domnule locotenent, a exclamat. Lăsaţi pentru mâine călătoria, şi în noaptea aceasta vă voi povesti de ce dumneavoastră aţi acţionat tocmai la timp.

Nevers n-a răspuns.

— Eu n-aş face pe viteazul, a continuat Dreyfus, cu cea mai sugestivă suavitate a sa. Dacă aş fi în locul dumneavoastră aş vorbi cu mine şi am face un plan şi l-aş aştepta pe acel căpitan despre care spuneţi că va veni.

Nevers a hotărât să se ducă imediat pe insula Real. Se temea că a fost nedrept cu guvernatorul şi acum dorea să aibă deferenta de a se interesa de instrucţiunile pe care le lăsase; întoarcerea

lui, argumentează, va produce poate o confuzie binevenită printre răsculaţi.

— Rămâi, sau vii cu mine? A întrebat. A fost o întrebare abilă. Dreyfus n-a mai protestat; marea lui grijă a fost să nu lase bolnavii.

Nevers a ieşit din pavilion şi a coborât până la copacul care îi servea drept debarcader. S-a urcat în şalupă; foarte curând a ajuns pe insula Real. I-a părut rău că nu a debarcat cu mai multă prudenţă. Nu 1-a întâmpinat nici un paznic. S-a întrebat dacă nu cumva convingându-1 atât de abil pe Dreyfus, nu fusese o nenorocire. Insula era cufundată în întuneric (în depărtare la spital şi la Administraţie, erau câteva lumini). S-a întrebat de unde ar putea începe să-1 caute pe De Brinon. S-a hotărât să înceapă cu spitalul.

În timp ce urca coasta, a crezut că vede două umbre care se ascundeau printre palmieri. S-a gândit că era mai bine să meargă încet. A mers foarte încet. Imediat a înţeles chinul pe care-1 alesese. Un timp, care i-a părut îndelungat, a trecut printre trunchiurile goale de palmieri, ca într-un vis groaznic. In sfârşit, a ajuns la spital.

Acolo era De Brinon. Nevers nu a avut nici un moment de îndoială. Era prima dată că îl vedea pe acel tânăr atletic cu figura vioaie şi deschisă, cu privirea inteligentă, care se înclina, dus pe gânduri, asupra unui bolnav. Acel tânăr trebuia să fie De Brinon. Nevers a simţit o mare uşurare. A întrebat (nu pentru că l-ar fi interesat răspunsul; ci pentru a începe vorba):

— Dumneavoastră sunteţi De Brinon?

XLI.

De afară, auzise un zgomot vesel. Deschizând uşa, 1-a întâmpinat un întuneric apăsător, în care tremurau în tăcere şi în putoare trei luminări gălbui. Alături de una dintre luminări, strălucea faţa aceea cu expresia reconfortantă. De Brinon a

ridicat capul; în privirea lui se vedea inteligenţa; surâsul era franc. A răspuns:

— Ce doriţi?

Nevers spune că a avut impresia că distanţa care-1 despărţea de De Brinon dispăruse şi că vocea, în mod cumplit, suna alături de el. Spune că numeşte voce, sunetul pe care 1-a auzit, deoarece numai aparent De Brinon este un om; dar că a auzit behăitul unei oi. Un behăit articulat în mod uimitor de o oaie. Adaugă că părea o voce de ventrilog imitând o oaie şi că De Brinon aproape nu deschidea gura când vorbea.

— Sunt De Brinon, a continuat vocea stranie, şi Nevers a recunoscut-o. Era una din vocile pe care le-a auzit în coliba de pe insula Diavolului, în noaptea fugii lui. Ce doriţi?

Putea să ghicească că tonul era amabil. O bucurie puerilă a strălucit în acei oclii vioi. Nevers a bănuit că De Brinon era un înapoiat mintal.

A început să vadă în întunericul sălii. Erau patru deţinuţi. I s-a părut că îl priveau crunt. Nu exista nici un temnicer. De la ultima sa vizită, dezordinea şi murdăria crescuseră. De Brinon opera capul unui bolnav şi avea mâinile şi mânecile îmbibate cu sânge.

Nevers a încercat să vorbească cu voce hotărâtă:

— Vreau instrucţiunile pe care le-a lăsat pentru mine domnul guvernator.

De Brinon şi-a încruntat sprâncenele. L-a privit cu mare atenţie, s-a congestionat.

— Eu nu ştiu nimic de instrucţiunile lăsate de domnul guvernator. Nu ştiu nimic.

A început să dea înapoi ca un animal încolţit. Nevers s-a simţit îndrăzneţ în faţa acelui inamic; uitând de ceilalţi oameni care-1 priveau din penumbră, a spus cu asprime:

— Dă-mi instrucţiunile, sau te împuşc. De Brinon a scos un strigăt, ca şi cum glonţul l-ar fi şi atins, şi a început să plângă. Oamenii fugiră zgomotos. Nevers înainta cu mâna întinsă. Celălalt a scos din buzunar un plic şi i l-a dat urlând:

— Nu am instrucţiunile, nu am nimic, în acel moment a intrat Dreyfus. Nevers l-a privit alarmat, dar figura lui Dreyfus era impasibilă; fără să modifice ceva din expresia lui, buzele s-au mişcat.

— Grăbiţi-vă, domnule locotenent. Nevers a auzit vocea şuierătoare şi foarte joasă. S-a întâmplat ceva grav.

XLII

— Deloge a murit, a spus Dreyfus când au ajuns afară.

— A murit? A întrebat Nevers.

Până în acel moment, cei patru bolnavi de pe insula Diavolului i se păruseră ca morţi. Acum, ideea că Deloge murise i se părea inadmisibilă.

— Ce s-a întâmplat?

— Nu ştiu. Nu am văzut nimic. Acum mă preocupă ceilalţi.

— Ceilalţi?

— Nu ştiu. Prefer să fiu aproape.

A trecut din nou prin pădurea de palmieri. A privit cu luare aminte. I se părea că nu era nimeni. Dar a auzit imediat un râs de femeie şi a văzut două umbre nelămurite. Mai întâi a avut o senzaţie neplăcută; ca şi cum acel râs ar fi râs de el pentru că Deloge murise; apoi a înţeles că râsul acela indica posibilitatea ca Dreyfus să nu fie nebun. (dacă gardienii continuau să rămână la posturile lor, femeile s-ar fi ferit să nu fie descoperite).

Dreyfus nu l-a dus la debarcader. Nevers era atât de preocupat încât a observat toate astea doar mai târziu, amintindu-şi

faptele din acea incredibilă zi. S-au urcat în barcă. Dreyfus a vâslit cu putere. Au ajuns pe insula Diavolului fără să fi spus nici un cuvânt.

În timp ce lega bine barca, Dreyfus a alunecat şi a căzut în apă. Nevers s-a întrebat dacă nu cumva o fi încercat să-l atace. Nu i-a îngăduit să se ducă să-şi schimbe hainele.

XLIII.

Prima lui grijă a fost să amâne momentul de a-1 vedea pe Deloge, momentul în care acel cadavru ar intra, cu amănunte atroce,

–

În memoria sa. A spus cu autoritate: „înainte de orice, o vizită de ansamblu. Să urcăm." A trecut prin birou. Ca într-un vis, s-a văzut privind acele mobile vechi, spunându-şi că tragedia pe care i-o rezervau insulele Salvacion se dezlănţuise în sfârşit, şi că simţea o mare uşurare; fără nici o uşurare, înfiorat, a urcat scara, a înaintat pe galeriile de deasupra curţii interioare, şi a ajuns piuă la celule. A privit în jos.

Era ca şi cum între acei oameni ar fi existat o înţelegere telepatică. Ca şi cum ar fi ştiut că se petrece ceva înspăimântătoi"; ca şi cum ar fi crezut că aceasta avea să se întâmple fiecăruia dintre ei. Atitudinile lor (imperceptibilele lor mişcări), erau aLe unor oameni care aşteaptă un atac. Liniştiţi, se învârteau ghemuiţi, ca într-un dans foarte lent, ca în fentele făcute unui inamic, inamic invizibil pentru Nevers. Încă o dată, a presupus ipoteza nebuniei. S-a întrebat dacă bolnavii cuprinşi de aceeaşi nebunie, aveau, simultan, aceleaşi viziuni.

Apoi şi-a fixat atenţia asupra mortului. Deloge era culcat pe jos, aproape de umil dintre pereţii celulei, cu bluza ruptă în bucăţi şi cu nişte pete groaznic de întunecate pe gât.

I-a privit iar pe ceilalţi. Aşa, în atitudini războinice, păreau dramatic de neajutoraţi. Nevers s-a întrebat ce ură ar justifica persecuţia şi asasinarea acelor bolnavi.

Dreyfus îl observa inchizitorial; a început să meargă spre terasă. Nevers 1-a urmat. Au coborât; au trecut prin birou, prin curtea interioară.

În acel moment teribil se vedea pe sine ca din afară şi şi-a permis chiar să glumească cu el însuşi; a atribuit, fără multă originalitate „camuflajele" curţii interioare unui oarecare Van Gogh, un pictor modernist. S-a gândit apoi că el însuşi va rămâne îri propria-i memorie ca într-un infern, făcând glume imbecile în acea curte mâzgălită ca de coşmar, mergând spre locul grozăviei. Cu toate acestea, când au ajuns la uşa celulei, a avut suficient calm pentru a-1 întreba pe Dreyfus:

— Uşa e încuiată?

Dreyfus tremurând de frică sau de frig (era atâta umezeală încât nu i se uscaseră hainele), a răspuns afirmativ.

— Când a murit Deloge, era de asemenea încuiată?

Dreyfus a răspuns din nou că da.

— Există altă cheie afară de a dumitale?

— Cum să nu; în birou, în casa de bani. Dar unica cheie de la casa de bani este la mine, de când s-a îmbolnăvit domnul guvernator.

— Bine. Deschide.

Spera să ia putere din energia cuvintelor lui. Poate a reuşit întrucâtva. A intrat hotărât în celulă. Pe părul şi pe faţa cadavrului sudoarea era uscată. Bluza ruptă în bucăţi şi semnele de pe gât erau, chiar şi pentru un. Neexpert.ca el, evidente urme de luptă.

A afirmat, nu fără satisfacţie:

— Asasinat; fără nici o îndoială.

I-a părut rău. Trebuia să-i ascund lui Dreyfus acea idee. Afară de aceasta, încearcă să se justifice, pentru Deloge problema nu mai avea importanţă. Şi nu trebuia să permit ca acest interminabil vis de pe insula Diavolului să mă reţină; trebuia să evit, cu grijă, orice amânare posibilă a întoarcerii mele la Saint-Martin, la destinul meu, la Irene. Cercetarea crimei va fi îndelungată. Poate să fie deja târziu.

XLIV.

S-a întrebat ce motive ar fi avut Dreyfus să-1 omoare pe Deloge. Cu toate acestea, chiar Dreyfus îi ceruse să nu se ducă pe insula Real. O făcuse pentru a-1 deruta sau ca să împiedice crima, pentru că era maniac şi omora când era singur? Dar până azi, Dreyfus a fost singur cu bolnavii.

Au ieşit din celulă şi au încuiat-o cu cheia. Nevers a luat cheia. În birou, Dreyfus a deschis casa de fier; a scos un mănunchi de chei; a explicat, fără ezitări, unde se potrivea fiecare. Erau toate. Nevers le-a luat.

Ud şi jalnic, Dreyfus îl urma cu o umilinţa de câine. Nevers 1-a socotit inofensiv, dar nu i-a permis să se ducă să se schimbe. Şi-a spus că avea o responsabilitate precisă şi că Dreyfus era încă unicul suspect.

Se afla în faţa unui şir crescând de mistere. Erau independente între ele? Sau erau în legătură, formau un sistem, poate încă incomplet? A vrut să consulte instrucţiunile guvernatorului. Dreyfus 1-a îndemnat să vadă bolnavii; s-au dus să-i vadă. Pentru a justifica acest plural, Nevers invoca teama ca Dreyfus să nu fugă sau să nu ucidă pe cineva.

A adoptat, din nou, ipoteza că Dreyfus organizase totul, a examinat fundamentele bănuielilor împotriva lui şi a stabilit, mai sigur ca niciodată, nevinovăţia lui Dreyfus. A dorit să fraternizeze, să-i mărturisească bănuielile pe care le avusese, pentru ca Dreyfus să-1 ierte, şi să poată înfrunta împreună

misterele. A amânat satisfacerea acelei nevoi sufleteşti; ştia că prudent era să fie rezervat până la sfârşit. Ziua următoare sosea Xavier, şi avea să-i facă o descriere obiectivă a faptelor; dacă nu sosea Xavier, se va îmbarca pe Bellorophon şi va declara totul în faţa autorităţilor din Cayenne. Atunci şi-a amintit că Dreyfus 11 adusese cu barca şi că Bellerophon era în insula Real.

XLV.

Trebuia să ies din acea indolenţă, scrie. Pentru a câştiga timp (nu aveam nici un plan), am hotărât să inspectez, cu conştiinciozitate, insula. Gând a început să-i vorbească lui Dreyfus a şi văzut pericolele intenţiei sale, şi a schimbat cuvântul „insulă" cu cuvântul „casa". Poate că nu era prudent să se îndepărteze de celule; să se îndepărteze unul de altul la acele ore din noapte, prin hăţişurile întunecate; era primejdios.

Am. Început cu biroul lui Castel. Dreyfus Va uitat sub canapea, în spatele perdelelor, înăuntrul unui dulap de haine. Dacă ne-ar vedea criminalul, comentează Nevers, şi-ar pierde orice respect pentru noi. A rămas nemişcat lângă uşă, dirijând mişcările lui Dreyfus, fără a scăpa din vedere curtea interioară şi pavilionul central. Apoi s-au dus în camera pe care Dreyfus o numea „laboratorul". Era mare, sărăcăcioasă, murdară şi devastată; lui Nevers i-a amintit de sala rău mirositoare unde domnulJaqui-mot opera câinii şi pisicile fetelor bătrâne din Saint-Martin. Într-un colţ, erau nişte covoare şi două sau trei paravane; toate aceste obiecte erau pictate ca şi celulele şi ca şi curtea interioară. Nevers le-a comparat cu paleta unui pictor şi a spus nu ştiu ce lucru confuz despre analogia dintre lucruri (care exista doar pentru cei care le priveau) şi despre simboluri (că erau unicul mod pe care-1 aveau oamenii de a trata realitatea).

— Ce înseamnă asta? A întrebat, arătând paravanele.

S-a gândit că poate serveau pentru a face experimente cu vederea bolnavilor (daltonişti?). Dreyfus gândea altfel: nebunie la cap, repeta el foarte trist. Dumneavoastră ştiţi ce face? Ce face chiar acuma? Toată noaptea nu lasă din mână un creion şi o hârtie.

— Un creion albastru şi o hârtie galbenă? Le-am văzut. Ce este neliniştitor în asta?

Nevers s-a întrebat ce s-o fi petrecând în celule.

— Nimic nu produce atâta haz ca un nebun, nici cei mai buni bufoni de la cir-c, declară Dreyfus surâzând. Dar domnul guvernator inspiră milă. Aici se roteşte decla-mând ca un zăpăcit nu ştiu ce sminteli despre mări liniştite şi despre monştri care dintr-o dată devin alfabete. Atunci îl cuprinde entuziasmul şi începe să smângălească hârtia cu creionul. Eu cred că-şi închipuie că scrie.

— Căutarea asta e inutilă, a declarat Nevers. Ne pierdem timpul. Era pe cale s-ă propună să inspecteze celulele; şi-a schimbat gândul. Trebuia să arate că nu e speriat. A vorbit cu o voce placidă: asasinul poate să meargă pe acelaşi drum ca noi în urma sau înaintea noastră. Aşa n-o să-1 întâlnim niciodată. Trebuie să ne despărţim şi să facem fiecare drumul în sens contrar, până ne întâlnim.

Dreyfus era vizibil impresionat. Nevers a. presupus: va rămâne tăcut sau se va scuza. A rămas tăcut. Nevers nu a insistat. A avut o mare afecţiune pentru Dreyfus şi, cu compasiune firească, a observat odată mii mult hainele lui umede şi tremuratul lui. Dreyfus trebuie să fi ghicit aceste sentimente.

— Pot să mă schimb? A întrebat. Îmi pun haine uscate şi mă întorc în două minute.

Dacă era hotărât să petreacă câteva minute singur, admite însuşi Nevers, trebuie să se fi simţit foarte râu.

Dar el dorea să se întoarcă imediat la celule.

— E ceva tare de băut? A întrebat.

Dreyfus a răspuns afirmativ. Nevers 1-a pus să bea o jumătate de pahar de rom.

— Acum să mergem sus, să vedem bolnavii.

Au ajuns la trecerile de deasupra curţii interioare. Dreyfus mergea înainte. Dintr-o dată s-a oprit; era palid (cu acea paliditate care bate In gri a mulatrilor), şi aproape fără să-şi mişte muşchii feţei, a spus:

— Alt mort.

XLVI.

S-a uitat.

Imens, cu faţa umfiată, privind înspăi-mântat în sus, Favre zăcea pe spate, pe podeaua celulei, mort. În celelalte celule, nu era nimic nou; Preotul şi guvernatorul continuau să rămână în atitudinea lor alarmantă de animale hăituite, gata să fugă sau să atace.

Dreyfus şi Nevers au coborât, au deschis celula lui Favre (era închisă cu cheia), şi au intrat. Examenul cadavrului i-a dus la presupunerea că Fevre murise prin strangulare, după o luptă violentă.

Nevers era deprimat. Prezenţa lui nu-1 deranja pe criminal. Cum să te opui unui om care-şi strangulează victimele prin pereţii unei celule? Seria se terminase cu Favre? Sau mai urmau ceilalţi bolnavi? Sau urmau toţi locuitorii insulei? S-a gândit că nu era imposibil ca, de undeva, ochii asasinului să-1 supravegheze.

— Să mergem în celule, a ordonat cu o bruscă indispoziţie. Dumneata rămâi în cea a Preotului, iar eu în cea a lui Castel. Nu vreau să-i omoare.

Avea o datorie faţă de guvernator şi acum trebuia să-1 protejeze. Dreyfus 1-a privit nehotărât. Nevers şi-a desfăcut cureaua cu pistolul şi i le-a dat.

— Ia o înghiţitură, i-a spus. Închide-te în celula preotului şi plimbă-te dintr-o parte într-alta. Mişcarea şi romul o să-ţi alunge frigul. Iar pistolul o să^ţi alunge frica. Dacă strig, aleargă.

Îşi strânseră mâni şi fiecare se duse nx celula pe care trebuia să o supravegheze,

XLVII.

Celula guvernatorului era închisă cu cheia. Nevers deschise uşa cu grijă şi intră pe vârfuri, încercând să nu facă zgomot. Guvernatorul stătea cu spatele la uşă; nu s-a întors. Nevers crede că nu 1-a auzit intrând. Nu ştia dacă să închidă uşa cu cheia sau nu. In cele din urmă, a hotărât să o închidă cu cheia, să lase cheia în broască şi să rămână lângă uşă. Guvernatorul stătea în picioare, cu spatele la Nevers; cu faţa la peretele care dădea spre celula Preotului. Se rotea (Nevers a verificat acest lucru printr-un examen minuţios) spre stânga, cu o încetineală extremă. El putea să se deplaseze progresiv spre dreapta şi să evite ca guvernatorul să-1 vadă. Nu de frică ar face asta, deşi atitudinea guvernatorului părea amenințătoare; dorea să evite explicaţiile asupra întârzierii lui la Cayenne.

— Se temea că guvernatorul i-ar cere pachetul pe care îl trimisese Leitao. Fără teamă, cu puţină atenţie, putea să urmărească extrem de lentele mişcări ale guvernatorului; 1-a auzit murmurând nişte cuvinte pe care nu le-a putut înţelege; a făcut un pas la dreapta şi s-a apropiat de el prin spate. Guvernatorul a tăcut. Nevers a rămas nemişcat, rigid; să stea în picioare, fără să se mişte, a fost, dintr-o dată, o sarcină grea. Murmurele guvernatorului au început din nou.

A încercat să le desluşească; s-a apropiat mult ca să audă. Guvernatorul repeta nişte fraze. Nevers a căutat în buzunare o hârtie să le noteze; a scos plicul cu instrucţiuni. Guvernatorul începea să spună ceva şi imediat se întrerupea, perplex. Alăturând fragmente de fraze, Nevers a scris pe plic: medalia este creionul şi lancea este hârtia; monştrii suntem noi oamenii şi apa liniştită este ciment, a, b, c, d, e, f, g, h, i, j, k, 1, m, n, fi, o, p, q.

Guvernatorul pronunţa literele cu încetineală, ca şi cum ar fi încercat să le fixeze, ca şi cum ar fi întreprins, mental, desene dificile. Pe hârtie, desena „a, b, c, " cu exultare progresivă; apoi

făcea beţişoare şi ştersături. Uita de creionul şi de hârtia pe care le avea în mină; plângea, intona din nou „monştrii suntem noi, oamenii." şi repeta alfabetul, cu speranţă incipientă, cu exultarea victoriei.

Nevers îşi spunea că trebuie să citească instrucţiunile. Dar deplasarea guvernatorului, deşi foarte lentă, 1-a obligat să-şi schimbe locul. Obişnuit să se mişte încet, i s-a părut că se îndepărtase de uşă în mod periculos. Apoi a înţeles că din două salturi ar fi lângă ea. Să-ţi închipui că încetineala mişcărilor ar fi simulată (s-a gândit), era o nebunie. Guvernatorul îşi pierduse paliditatea cenuşie; mic, roz şi cu barba sa foarte albă, părea un copil travestit în mod neplăcut în gnom. Avea ochii foarte deschişi şi o expresie de nefericită nelinişte.

În ciuda intenţiilor de a rămâne mereu în gardă, acel dans lent îl obosea. S-a gândit că nu conta dacă se distrage puţin, deoarece cea mai întârziată mişcare tot i-ar fi suficientă ca să-1 situeze în afara privirii guvernatorului. Continuând acea lâncedă ocupaţie a uitat pentru moment că atenţia sa nu trebuia să se îndrepte atât spre guvernator, cât spre incredibilul asasin care, brusc, ar interveni.

Apoi, a cercetat petele de vopsea de pe pereţii şi de pe podeaua celulei. Pereţii erau pictaţi cu pete galbene şi albastre, cu unele dungi roşii. Pe podea, lângă pereţi, era un supraveghetor pictat în albastru şi galben. Pe restul podelei erau combinaţii din cele trei culori şi grupuri din culorile derivate. Nevers a notat următoarele grupuri: a) aur vechi b) liliachiu c) stacojiu albastru galben lăşofran deschis mâie albastru carmin; chinovar; marin; d) indigo galben canar purpuriu; e) alb crin aur roşu aprins.

Salteluţa montată în despicătura podelei era indigo, galben canar şi purpuriu. Şi-a adus aminte că toată curtea interioară era pictată (ca şi pereţii) cu pete galbene şi albastre, cu dungi roşii. Frecvenţa dungilor roşii era regulată.

Această regularitate specială i-a sugerat că tot acel tumult de culori ascundea o intenţie. S-a întrebat dacă acea intenţie ar avea vreo legătură cu morţii.

XLVIII.

Nevers a deschis plicul şi a citit: „Lui Enrique Nevers: Te va indigna primirea acestei scrisori, totuşi trebuie să o scriu. Sunt de acord că dumneata mi-ai dat clare şi repetate dovezi că nu doreşti nici o legătură cu mine. Dumneata vei spune că această scrisoare este altă manifestare a incredibilei mele insistenţe; dar, de asemenea, vei spune că este o manifestare postumă, deoarece mă vei considera aproape mort şi mai pierdut decât un muribund. Vei fi de acord că nu-mi mai rămâne timp pentru insistenţe viitoare. Ascultă-mă cu certitudinea liniştită că Pedro Castel pe care dumneata l-ai cunoscut şi repudiat, nu te va mai inoportuna.

Voi începe cu începutul • la început sunt atitudinile unuia faţă de altul. Dumneata ai sosit pe aceste insule cu o prejudecată care te onorează, dispus să găseşti totul detestabil. Eu, în ceea ce mă priveşte, făcusem o descoperire, şi aveam nevoie de un colaborator. Durerile, care m-au îngrijorat în aceşti ultimi ani, au progresat şi am înţeles că-mi rămâne puţin timp de trăit.

Aveam nevoie de o persoană capabilă să transmită societăţii descoperirile mele. Puteam să mă duc în Franţa, dar nu înainte de a-mi prezenta demisia şi de a aştepta să-mi fie acceptată şi să sosească un înlocuitor. Nu ştiam dacă puteam să aştept atâta timp. Apoi am aflat că dumneata veneai în colonie, am aflat că eu aş avea ca subaltern pe autorul Cugetărilor lui Oleron. Te rog să-ţi închipui uşurarea mea, bucuria mea, nerăbdarea mea. Eu te aşteptam încrezător; îmi spuneam: e un om cult; singurătatea şi invincibilul interes al descoperirilor mele vor înfrăţi sufletele noastre.

Mi-am dat seama apoi că aş putea avea dificultăţi. Era indispensabil să fac experimente care implicau o indiferenţă faţă de legile oamenilor şi chiar faţă de viaţa anumitor oameni; sau, cel puţin, experimente care implicau o credinţă desăvârşită în importanţa descoperirilor mele. Ştiam că dumneata eşti un om cult; nu ştiam mai mult. Vei consimţi să se facă acele experimente? Îmi va ajunge viaţa ca să te conving?

Te aşteptam deci cu o justificată nerăbdare. Această nerăbdare, tăinuirile care au fost indispensabile şi prejudecata dumitale împotriva a tot ceea ce exista pe insule, au produs în dumneata un îndreptăţit dezgust. În zadar am încercat să-1 înving. Dă-mi voie să te asigur că acum am pentru dumneata o aversiune foarte vie. Grede-mă, de asemenea, că dacă te însărcinez să transmiţi descoperirea mea şi dacă îţi las o parte din bunurile mele, o fac pentru că nu-mi rămâne altă soluţie.

De Brinon nu este capabil să transmită invenţia. Are abilitate manuală, l-am învăţat să lucreze; va putea fi folosit în primele transformări care se vor face, dar De Brinon este bolnav. Să luăm în seamă pe Bordenave; prin condiţia sa de eliberat, Bordenave nu poate să iasă din colonie; prin condiţia sa de subaltern, nu se va face ascultat. Eu aş putea să încredinţez invenţia prietenilor pe care-i am în Franţa, dar până când să ajungă scrisoarea în Franţa, până când ei să ia măsurile de prevedere indispensabile, ce se va întâmpla? Ce se va întâmpla cu dovezile validităţii afirmaţiilor mele, cu probele mele în carne şi oase? Invenţia mea este foarte importantă, cum dumneata însuţi vei observa, şi, pentru ca să nu se piardă, nu-mi rămâne altă alternativă decât să ţi-o las dumitale; mă încred în faptul că dumitale nu-ţi va rămâne decât să accepţi o însărcinare dată într-un mod atât de involuntar.

Credeam că pot conta pe un anumit timp; de foarte curând m-am convins că trebuia să iau o hotărâre imediată. Durerile creşteau. Te-am trimis pe dumneata la Cayenne ca să aduci, în afară de provizii şi de alte lucruri care se terminau deja în închisoare, un calmant care să-mi permită să uit răul şi să lucrez. Sau domnul Leitao nu avea realmente calmantul, ceea ce este greu de crezut, sau dumneata nu ai vrut să mi-1 aduci. Durerile s-au agravat până au devenit intolerabile; am hotărât să fac eu însumi pasul pe care, din motive morale, i-am determinat să-1 facă pe condamnaţii Marsillac, Favre şi Deloge, pasul care, din motive morale, bazate pe minciuni, cum mi-ai spus, am încercat să-1 faci dumneata; de acum înainte încetez de a mai fi om de ştiinţă, pentru a mă transforma într-o temă a ştiinţei; de acum înainte nu voi simţi dureri, şi voi auzi

(totdeauna) începutul primei părţi a Simfoniei în Mi minor de Brahms.

Însoţesc această scrisoare cu explicaţiile descoperirilor mele, metodele de aplicare şi dispoziţia asupra bunurilor mele".

Nevers a întors foaia; pe pagina următoare a citit: „DISPOZIŢIE ASUPRA BUNURILOR"

Pe insula Diavolului, la 5 ale lunii aprilie 1914. Dacă guvernul francez consimte la oricare din cele două cereri (a şi b) pe care le expun mai jos, a zecea parte din bunurile mele va trebui să fie încredinţată, ca retribuţie pentru serviciile prestate, locotenentului de navă Enrique Nevers.

A) Eu, guvernator al coloniei şi condamnaţii Marsillac, Deloge şi Favre, vom continua până la moartea noastră să stăm în aceste celule, îngrijiţi de eliberatul Bordenave, cit timp trăieşte şi, apoi, de îngrijitorul care va fi numit şi care va trebui să respecte instrucţiunile pe care le las numitului Bordenave.

B) Eu, guvernatorul coloniei şi condamnaţii Marsillac, Deloge şi Favre, să fim transportaţi cu un vapor, în patru cabine pictate

Ca aceste celule, până în Franţa, şi acolo s. ă fim găzduiţi într-o casă care va trebui &ă se construiască pe proprietatea mea din St. Brieux; acea casă va avea o curte interioară identică cu cea a acestui pavilion, şi patru celule identice cu cele pe care le ocupăm acum.

Dacă oricare din aceste cereri va fi acceptată, cheltuielile se vor plăti din cele nouă zecimi care au rămas din bunurile mele, ce vor trebui depuse."

Urmează indicaţii pentru pictura tavanului din celule (atrag atenţia: celulele de pe insulă nu au acoperiş); recomandaţii pentru îngrijitor; ameninţări împotriva guvernului (în cazul în care acesta nu va fi de acord cu niciuna dintre cereri; se spune

în mod emfatic: „responsabil în faţa posterităţii"); şi o misterioasă clauză finală: „Dacă după moartea noastră, a tuturor (inclusiv Bordenave), va rămâne ceva din bunurile mele, ele vor trebui încredinţate la R. P. A." Semnificaţia acestor iniţiale este o enigmă pe care nu am rezolvat-o; o încredinţez cercetării generoase a cititorului.

XLIX.

Nevers declară că o ruşine vanitoasă şi o rău stăpânită remuşcare (pentru purtarea sa faţă de guvernator) îi întunecau mintea şi că a trebuit să facă un mare efort pentru a înţelege acele pagini uluitoare; recunoaşte că timp de un sfert de oră, poate mai mult sau poate mai puţin, a uitat să-1 supravegheze pe guvernator. Afirmă însă că, neatenţia lui nu era chiar atât de mare, încât, intrarea şi ieşirea unui criminal să treacă neobservate, să-i scape, deoarece lectura care-1 reţinea nu era pasionantă; numai în romane există asemenea neatenţii absolute. Suntem deci dispuşi să împărtăşim opinia lui ct nimic în stare să-i impresioneze prea puternic simţurile nu s-a petrecut înainte ca el să termine de citit dispoziţia asupra bunurilor lui Castel; ceea ce s-a petrecut apoi intră în categoria faptelor care au avut un martor; că martorul ar minţi, s-ar înşela sau ar spune adevărul, este o problemă care ar putea să se rezolve numai printr-un stadiu logic al tuturor declaraţiilor lui.

Nevers spune că a auzit nişte vaiete înăbuşite; că în primul moment le-a auzit în mod inconştient aproape şi că apoi a început să fie atent la ele; că această succesiune, deşi precisă în mintea lui, a fost rapidă. Când a ridicat ochii, guvernatorul era în aceeaşi poziţie pe care o avea când a intrat el, dar cu braţele întinse înainte, bălăbă-nindu-se. Primul lucru la care s-a gândit Nevers a fost că, în mod incredibil, îi dăduse timp ca să-şi schimbe poziţia şi să-1 vadă şi s-a întrebat dacă faţa guvernatorului era atât de vânătă şi livid de groaza de a-1 vedea în celulă; s-a întrebat despre aceasta confundând starea lui Castel cu somnambulismul şi amintindu-şi afirmaţia că este periculos să-i trezeşti pe somnambuli. A pornit să-1 ajute pe guvernator, deşi cu o reţinere interioară datorită unui dezgust

care nu putea fi evitat de a-1 atinge. (Acest dezgust nu era legat de aspectul guvernatorului, ci de starea lui, sau, mai bine zis, de uluitoarea ignoranţă pe care o avea Nevers asupra stării lui.) In acel moment, l-au oprit strigătele lui Dreyfus, care cerea ajutor. Nevers mărturiseşte că s-a gândit: îl omoară pe Preot; apoi va spune că a murit în mod inexplicabil, în faţa ochilor săi. În acel foarte scurt răstimp s-a întrebat, de asemenea, dacă atitudinea guvernatorului se datora unei cunoaşteri a situaţiei Preotului, şi cum se producea oare acea misterioasă comunicare între bolnavi. Nehotărârea lui a durat câteva clipe; In acele clipe, guvernatoruL s-a prăbuşit; când Nevers 1-a întrebat ce s& întâmpla, era deja în agonie. Atunci, a auzit bătăi în uşă; a deschis-o; Dreyfus a intrat răvăşit şi i-a cerut să vină să-1 ajute. Preotul se răsucea şi se văita ca şi cum ar fi fost gata să moară; el nu ştia ce să facă.; în sfârşit, a tăcut pentru că a văzut cadavrul guvernatorului.

— Credeţi-mă, a strigat după o pauză, ca şi cum ar fi ajuns la o concluzie, credeţi-mă, a strigat din nou, cu dramatică bucurie, sărmanul ştie, ştie ce se petrece.

— Aici nu mai avem nimic de făcut, spuse Nevers luându-1 de umeri pe Dreyfus şi împingându-1 afară; ştia cât trebuia să-1 impresioneze moartea guvernatorului. Să-1 salvăm pe Preot.

Atunci, în timp ce Nevers ieşea împingând un Dreyfus lipsit subit de voinţă, s-ar fi petrecut alt fapt uluitor. Nevers afirmă că nişte mâini (sau ceva ca nişte mâini), i-au strâns prin spate gâtul, blând, fără nici o putere. S-a întors. În celulă era numai cadavrul.

— Să-1 salvăm pe Preot, a strigat Dreyfus; nerăbdarea i se vedea pe faţă pentru prima oară.

Nevers nu era grăbit. Poate pentru că nu se gândea la Preot. Se gândea la scrisoarea guvernatorului; la instrucţiunile pe care guvernatorul spunea că le-a lăsat, dar pe care el nu le primise. L-a oprit pe Dreyfus.

— Domnul Castel spune că îmi lasă explicaţia unor descoperiri pe care le-a făcut. Am aici numai o scrisoare şi o dispoziţie asupra bunurilor.

— Asta o fi numind el explicaţie, a replicat Dreyâus, cu ton de reproş. Sa alergăm să-1 salvăm pe Preot.

— Să mergem, a consimţit Nevers. După aceea însă eu mă duc pe insula Real şi lămuresc chestiunea cu De Brinon.

Acum Dreyfus a fost cel care l-a luat de braţ şi l-a obligat să se oprească; i-a vorbit cu pasionată convingere:

— Nu fiţi imprudent.

Nevers l-a obligat să meargă. Au ajuns la celula Preotului.

— Uite, a strigat Dreyfus, vedeţi şi dumneavoastră dacă nu-i adevărat ce spun. Ştie ce s-a întâmplat.

Nevers spune că, într-adevăr, Preotul părea emoţionat; abia putea să respire şi avea ochii ieşiţi din orbite.

Nevers i-a făcut semn lui Dreyfus să nu vorbească; i-a explicat cu voce joasă:

— Da, poate că ştie. Dar mai bine pentru orice eventualitate să nu-i spunem nimic. Aş vrea să-1 ducem în birou.

— În birou? A întrebat Dreyfus perplex. Dar dumneavoastră ştiţi. Nu trebuie să-i scoatem din celule.

— Ceilalţi nu au ieşit din celule. Figura lui Dreyfus a exprimat iarăşi o enigmatică ironie.

— Văd acum, a declarat el ca şi cum ar înţelege. Văd acum. Dumneavoastră vă gândiţi că acolo va fi mai în siguranţă.

Nevers se îndreptă spre Preot:

— Domnule Marsillac, spuse cu voce clară, doresc să ne însoţeşti în birou.

Preotul păru că aude, dar nu acea frază inofensivă, ci ceva înspăimântător. Era schimbat la faţă, tremura (încetişor).

— Să-1 luăm pe sus, a ordonat Nevers. Dumneata îl iei de subsuori, eu de picioare.

Liniştita hotărâre cu care au fost spuse aceste cuvinte 1-a obligat pe Dreyfus să asculte. Dar când îl ridicară pe Preot, însuşi Nevers se simţi îngrozit. Bâlbâi:

— E mort.

Era rigid. Dreyfus lămuri:

— Aşa sunt ei.

Cu toate astea Nevers observă că Preotul se mişcă cu îndârjire, încet.

Efortul pe care-1 făcea Preotul pentru a se elibera de ei, începea să-i obosească. Dreyfus privi în jurul său, aşteptând parcă să găsească pe cineva care să-i ajute. Când ajunseră în curtea interioară, Preotul strigă:

— Mă înec, mă înec.

Articula încet cuvintele ca şi cum ar fi numărat cu grijă silabele unui vers.

— De ce te îneci? Întrebă Nevers, uitând că Preotul era surd.

— Nu mă lasă să înot, răspunse Preotul, îi dădură drumul.

I-a spus lui Dreyfus:

— Să-1 luăm din nou.

Preotul părea terorizat; a strigat silabisind:

— Monştrilor.

L-au luat pe sus. Se zbătea, rigid, aproape imobil. A repetat:

— Monştrilor. Nevers 1-a întrebat:

— De ce ne spui monştri?

— Mă înec, strigă Preotul. Mă înec.

Îi dădură drumul. Reîncepu lenta lui deplasare către celulă.

— Spune-mi de ce te duci? Îl întrebă Nevers.

Preotul nu răspunse.

— Să-1 ducem în birou, spuse Nevers cu fermă hotărâre.

Îl ridicară. Nu era uşor să duci acel corp rigid. Preotul striga:

— Mă înec. Mă înec.

— Nu-ţi dau drumul dacă nu-mi spui de ce te îneci, replică Nevers.

— Apele liniştite, bolborosi Preotul. L-au dus până în fundul biroului, până la peretele cel mai îndepărtat de curtea interioară. Preotul a pornit imediat spre uşă încet. Spaima nu-i părăsea chipul.

Nevers nu era atent. Nu-i mai era frică simţind în ceafă apăsarea slabă a unor mâini ca de fantomă. Găsise pe birou un dosar cu titlul Explicaţie asupra experienţei mele; instrucţiuni pentru Enrique Nevers. Înăuntru erau nişte note izolate, care trebuiau să fie o primă ciornă a explicaţiei. Cu gândul în altă parte, îl privea pe Preot cum înainta ca o statuie spre uşa curţii interioare.

LII

„Ştiinţa şi viaţa de fiecare zi ar fi imposibile dacă un lucru nu l-ar putea simboliza pe altul."

H. ALMAR, TKANSMUTACIONES

(Tr. I, V, 7)

Nevers a citit: „1. Viaţa şi lumea în reprezentarea unui om oarecare: Trăim pe pietre şi noroi, între buşteni şi frunze verzi, devorând fragmente din universul care ne include, între vâlvătăi, între fluide, combinând rezonanţe, ocrotind ceea ce a trecut şi ceea ce va veni, suferinzi, termici, rituali, visând că visăm, iritaţi, mirosind, pipăind, între persoane, într-o nesăţioasă grădină pe care căderea noastră o va aboli.

Viziunea fizicii: O opacă, o interminabilă răspândire de protoni şi de electroni, iradiind în gol, sau, poate (fantoma universului), ansamblul iradiaţiilor unei materii care nu există.

Ca într-o criptografie, în diferenţele mişcărilor atomice, omul interpretează: colo gustul unei picături de apă de mare, dincolo vântul printre întunecatele casuarine, colo asperitatea pe metalul şlefuit, dincolo mireasma trifoiului în masacrul verii, aici, faţa ta. Dacă ar exista o schimbare în mişcările atomilor, acest crin ar fi, poate, căderea de apă care năruie barajul, sau o cireada de girafe, sau gloria asfinţitului. O schimbare în corelaţia simţurilor mele, ar face parte din cei patru pereţi ai acestei celule, umbra mărului grădinii celei dintâi.

«Cum poţi să ştii că pasărea care săgetează aerul nu este o intre agă lume de voluptate inaccesibilă celor cinci simţuri ale tale?»

WILLIAM BLAKE

2. Să admitem lumea aşa cum o revelă. Simţurile noastre. Dacă am fi daltonişti am ignora unele culori. Dacă ne-am fi născut orbi, am ignora culorile. Există culori ultraviolete pe care nu le putem percepe. Există sunete pe care le aud câinii, de neauzit pentru om. Dacă ar vorbi câinii, limba lor ar fi poate săracă în indicaţii vizuale, dar ar avea termenii pentru a exprima nuanţe

de mirosuri pe care nu le cunoaştem. Un simţ special îi avertizează pe peşti despre schimbarea presiunii apei şi prezenţa stâncilor sau a altor obstacole în adâncuri, când înoată noaptea. Nu înţelegem orientarea păsărilor migratoare, nici ce simţ îi atrage pe fluturii, eliberaţi din larvă în puncte îndepărtate, către un vast oraş, fluturi pe care îi uneşte dragostea. Toate speciile animale pe care le adăposteşte lumea trăiesc în lumi distincte. Dacă privim prin microscop realitatea este diferită: dispare lumea cunoscută şi acest fragment de materie, care pentru ochiul nostru este unic şi liniştit, se mişcă. Nu se poate afirma că ar fi mai adevărată o imagine decât cealaltă; amândouă sunt interpretările unor aparate asemănătoare, diferit gradate. Lumea noastră este o sinteză pe care ne-o dau simţurile. Microscopul ne dă alta. Dacă s-ar schimba simţurile, s-ar schimba imaginea. Putem să descriem lumea ca un ansamblu de simboluri capabile să exprime orice lucru; modificând numai gradaţia simţurilor noastre, vom citi alt cuvânt în acel alfabet natural.

3. Celulele nervoase ale omului sunt diferite, conform cu diversitatea simţurilor. Există însă animale care văd, care miros, care pipăie, care aud, cu un singur organ. Totul începe cu evoluţia unei celule. A noir, E blanc, I rouge. Nu este o afirmaţie absurdă; este un răspuns improvizat. Corespondenţa dintre sunete şi culori există. Unitatea esenţială a simţurilor şi a imaginilor, reprezentări sau date, există, şi este o alchimie capabilă de a preschimba durerea în bucurie, şi pereţii închisorii în câmpuri de libertate.

4. Zidurile închisorii în câmpuri de libertate.

Această închisoare unde scriu, aceste foi de hârtie, sunt închisoare şi foi numai pentru o gradaţie senzorială determinată (cea a omului). Dacă schimb această gradaţie, aceasta va fi un haos în care orice, după anumite reguli, se va putea imagina sau creea.

Precizare:

Vedem la distanţă un anumit dreptunghi şi credem că vedem (şi ştim că este), un turn cilindric. William James afirmă că lumea ni se prezintă ca un flux nederminant, un fel de curent compact, o vastă inundaţie unde nu există nici persoane, nici obiecte, ci, în mod confuz, mirosuri, culori, sunete, contacte, dureri, temperaturi. Esenţa activităţii mentale constă în a tăia şi a separa ceea ce este un tot continuu şi a-1 grupa, în mod utilitar, în obiecte, persoane, animale, vegetale. Ca subiectele literale ale lui James, pacienţii mei se vor înfrunta cu acea reînnoită masă şi în ea vor trebui să remodeleze lumea. Vor da noi semnificaţii ansamblului de simboluri. Viaţa, preferinţele, conducerea mea, vor prezida acea căutare de obiecte pierdute, a obiectelor pe care ei înşişi le vor inventa în haos.

5. Dacă pacienţii, după transformarea lor, vor înfrunta liber lumea, interpretarea pe care o vor da fiecărui obiect, scapă previziunii mele. Există poate o ordine în univers; există, cu siguranţă, o ordine în operaţiile mele., dar nu ştiu dacă îmi ajunge viaţa pentru a cerceta criteriul de interpretare.

Un punct capital era deci să confrunţi pacienţii cu o realitate care să nu abunde în elemente. Să ne gândim la o încăpere obişnuită: scaune, mese, paturi, perdele, covoare, lămpi. Însăşi interpretarea unui scaun mi s-a părut o problemă epuizantă.

În timp ce mă gândeam la aceasta, am comentat: ar fi un sarcasm să le redai libertatea în propriile lor celule. Foarte curând m-am convins că găsisem soluţia dificultăţilor mele. Celulele sunt camere goale şi pentru transformaţi pot fi grădini ale celei mai nemăsurate libertăţi.

M-am gândit: pentru pacienţi celulele trebuie să pară locuri frumoase şi dorite. Nu pot fi casele natale, deoarece oamenii mei ni vor vedea infinitatea obiectelor care erai în ele; din acelaşi motiv nu pot fi un oraş mare. Pot fi o insulă. Fabula lui Robinson este una dintre primele tradiţii ale iluziei umane şi chiar Munci şi zile au cules moştenirea Insulelor fericite, atât de vechi în visul oamenilor.

Apoi, problemele mele au fost: să pregătesc celulele în aşa fel încât pacienţii să le înţeleagă şi să le simtă ca insule; să pregătesc pacienţii în aşa fel încât să socoată o insulă din tumultuosul ansamblu de culori, de forme şi de perspective, care ar fi pentru ei celulele. In aceste interpretări puteam să influenţez viaţa fiecărui subiect. Cum eu aş face la fiecare schimbări egale, şi cum le-aş prezenta realităţii egale, pentru a evita surprize dezagreabile în interpretări, se cuvenea să aleg oameni ale căror vieţi să nu fi fost foarte deosebite. Dar, sunt atâtea circumstanţele şi combinaţiile, încât, a căuta vieţi nu foarte neasemănătoare, e o cercetare zadarnică. Cu toate acestea, faptul că toţi pacienţii vor fi petrecut mai mult de zece ani, ultimii, într-o închisoare comună, mi s-a părut promiţător.

Am considerat, de asemenea, că dacă două sau trei luni anterioare operaţiei le dedicam să pregătesc şi să educ pacienţii, riscul interpretărilor neaşteptate ar scădea. Am trezit în oamenii mei speranţa de libertate; le-am înlocuit dorinţa de a se întoarce în căminul lor şi în oraşe, prin vechiul vis al insulei solitare. Precum copiii, zilnic, îmi cereau să le repet descrierea acelei insule, unde ar fi fericiţi. Au ajuns să şi-o închipuie în mod foarte viu, în mod obsesiv."

Nota lui Nevers: Am vorbit cu Favre şi cu Deloge în timpul acelei perioade preparatorii. Fără îndoială le-a dat ordin să na vorbească cu nimeni, pentru a menţine obsesia pură şi pentru a evita la oamenii din afară concluzii neîncrezătoare şi greşite (ca ale mele).

„6. Program: A opera pe creier şi de-a lungul nervilor. A opera pe ţesuturi (epidermă, ochi etc). A opera pe sistemul locomotor.

Am redus viteza mişcărilor lor ca să fie mai greoi. Pentru ca să parcurgă celula, trebuiau să facă efortul de a parcurge o insula."

Nota lui Nevers: Aceasta explică rigiditatea Preotului clnd l-am ridicat ca să-l ducem în birou.

„Pentru a-i proteja împotriva zgomotelor, care puteau să comunice o realitate contradictorie (a noastră), am combinat

auzul cu pipăitul. Persoana sau obiectul producător de sunete, trebuie să-l atingă pe pacient pentru ca acesta să audă."

Nota lui Nevers: De aceea nu mă auzea Castel; de aceea uneori ii auzeau pe Dreyfus şi alteori nu; de aceea m-a auzit Preotul când l-am dus In birou.

„Aceste combinaţii de simţuri obişnuiesc să se producă în stări patologice, şi chiar în stări de sănătate. Cele mai frecvente stnt sintezele de senzaţii auditive cu senzaţii cromatice (iarăşi: A noir, E blanc.) sau de senzaţii auditive sau cromatice cu senzaţii gustative.

Le-am modificat sistemul vizual. Văd ca printr-un binoclu aşezat invers. Suprafaţa unei celule, poate să li se pară o mică insulă.

Peiâtru ca să dispară (vizual) pereţii celulei, era indispensabil să schimb la oamenii mei sistemul dimensional. Am copiat un paragraf din tratatul doctoriţei PelcaTi: «există părţi ale membranei o chiului în mod special sensibile la fiecare culoare; există celule care analizează culorile; altele combină senzaţiile cromatice şi cele luminoase; neuronii din centrul retinei permit să se aprecieze spaţiul; sistemul^cromatic şi &istemui dimensional au punctul de plecare în ochi, în celule originar identice şi apoi diversificate». Asupra acestui punct a se vedea, de asemenea, pe Suârez de Mendoza, Marinescu, Douney. Am rezolvat problema, combinând celulele cromatice cu cele spaţiale. La pacienţii mei celulele sensibile la culori, percep spaţiul. Cele trei culori esenţiale au dat cele trei dimensiuni: albastrul lăţimea, galbenul lungimea şi roşul înălţimea."

Nota lui Nevers: Un daltonist ar trăi într-o lume bidimensională? Un daltonist pur, care vede numai o culoare, într-o lume unidimensională?

„Un perete vertical, vopsit cu albastru şi galben, ar apărea ca o plajă; cu uşoare atingeri de roşu, ca o mare (roşul ar da înălţimea valurilor).

Cu diverse combinaţii ale celor trei culori, am organizat în celule topografia insulelor, într-o a doua perioadă preparatoare, imediat posterioară operaţiei, am confruntat pe pacienţi cu aceste combinaţii. Ei se năşteau din nou pe lume. Trebuiau să înveţe să o interpreteze. I-am făcut să vadă aici o colină, dincolo o mare, aici un braţ de apă, dincolo o plajă, aici nişte stânci, dincolo o pădure.

Pacienţii mei au pierdut facultatea de a vedea culorile ca atare.

Am combinat văzul cu auzul. Ceilalţi oameni aud mai mult sau mai puţin bine printr-un corp solid. Cei transformaţi, văd printr-un corp solid şi opac. Cu aceasta am perfecţionat abolirea vizuală a limitelor celulei.

Prima dintre operaţiile mele a determinat o neaşteptată asociere a nervilor tactili, vizuali şi auditivi; drept consecinţă, pacientul a putut să atingă la distanţă (aşa cum auzim la distanţă şi prin corpuri solide, cum vedem la distanţă prin corpurile solide şi transparente).

Din lipsă de timp, pentru a compara şi rezolva, n-am introdus schimbări în operaţiile mele; am repetat-o mereu pe prima; toţi pacienţii mei se bucură de acea facultate, poate benefică, de a atinge la distanţă."

Nota lui Nevers: 1. Aceasta explică uşoarele apăsări ca ale unor mâini moi pe ceafa mea. 2. Atingând printr-un perete, transformaţii simt oarecare durere, sau simt ceea ce simţim noi când atingem ceva printr-un gaz sau un lichid; or poate ei nu simt deloc acel perete? Deşi pentru a auzi, au nevoie de excitarea centrilor tactili, presupun că în vreun fel sunt anesteziaţi, căci dacă nu ar fi, vederea şi pipăitul le-ar da informaţii contradictorii.

„7. Ce vede omul care se află în insula sau în celula centrală: plăjile mărginind insula (fâşia galbenă şi albastră, aproape total lipsită de roşu); vede braţele de mare (pereţii); celelalte insule, cu locuitorul şi plăjile lor, iar apoi, până la orizont, vede insule

înconjurate de braţe de mare (cele anterioare reflectate în oglinzile pereţilor periferici).

Locuitorii insulelor periferice văd: din trei părţi celelalte insule iar prin oglinzi, propria lor insulă, şi din nou celelalte repetat reflectate de oglinzi."

Nota lui Nevers: Caldarâmul curţii interioare este pictat ca şi pereţii celulei centrale. Aceasta explică teama de a se îneca, exprimată de Preot. Castel a înconjurat insulele cu, această mare aparentă, pentru ca transformaţii să nu întreprindă călătorii în zone de interpretare imprevizibilă. Oglinzile celulelor periferice propun imagini cunoscute, care îndepărtează neprevăzutele adâncimi ale curţii.

„8. Altă posibilitate: A schimba emoţiile (aşa cum le schimbă tonicele sau opiumul). Lumea obţinută s-ar asemăna cu cea din starea de beţie, cu cerul sau cu iubirea: intensităţi incomparabile cu inteligenţa.

Alta: Pentru a vindeca demenţi: să li se schimbe percepţia realităţii, astfel încât să se potrivească nebuniei lor.

Alta (pentru cercetători viitori): La oamenii a căror personalitate şi memorie sunt oribile, se poate transforma, nu pur şi simplu percepţia lumii, ci şi aceea a eului; se poate reuşi prin schimbări de simţuri şi printr-o preparare psihologică adecvată, întreruperea fiinţei şi naşterea unui nou individ, în cel anterior. Dar, cum dorinţa de nemurire este, aproape întotdeauna, de nemurire personală, n-a încercat experienţa.

Lumea." (Aici se întrerup notele lui Castel.).

Notele lui Nevers:

Bănuiesc că pentru a evita interpretările imprevizibile, Castel a hotărât ca transformaţilor să li se vorbească, să fie alimentaţi şi spălaţi când dorm (să îndeplinească ordine, şi chiar să aibă scurte dialoguri, fără să se trezească, ceea ce este un obicei uşor, spontan la mulţi adulţi şi la aproape toţi copiii).

Alterarea orelor de veghe şi de somn; celulele trebuia să nu aibă acoperiş; trebuia ca lumina zilei să ajungă la transformaţi. Interpretarea cerului ar fi fost o problemă anevoioasă. Schimbarea orelor preîntâmpina aceste dificultăţi.

Animalele din insula Diavolului: îmi amintesc de calul bătrân pe care Favre îl credea nebun. Nu recunoştea păşunea. Fără îndoială, a fost unul dintre primii transformaţi ai lui Castel; fără îndoială, animalele pe care Castel le avea pe insula Diavolului, toate nebune, după Favre, au servit pentru experimente.

Transformarea lui Castel. Fără mare greutate, va fi văzut celulele ca insule şi petele ca plăji, mări sau coline; vreme de luni întregi, le-a gândit pe unele ca reprezentări ale celorlalte (când a conceput pictura celulelor; când a executat-o; când a preparat pe transformaţi).

După părerea mea, guvernatorul era sigur că participa la visul insulelor, pe care l-a inspirat celorlalţi; dar s-a temut de pierderea pentru totdeauna a viziunii noastre asupra realităţii; în unele momente s-a temut. De aceea repeta literele şi dorea să le deseneze; de aceea încerca să-şi aducă aminte că lancea (o hârtie galbenă; adică o pată galbenă; adică o lungime) era de asemenea o hârtie; să-şi aducă aminte că medalia (un creion albastru; adică o pată albastră, adică o lărgime) era de asemenea un creion; să-şi aducă aminte că înfricoşătoarele ape liniştite care îl înconjurau erau de asemenea ciment.

CU despre enigmatica lui afirmaţie că nu va mai simţi dureri, şi că va auzi totdeauna începutul primei părţi a Simfoniei în Mi minor de Brahms, văd numai o explicaţie posibilă: ca guvernatorul va fi reuşit, sau va fi încercat, să transforme senzaţiile durerii sale în senzaţii auditive. Dar, cum nici o durere nu se prezintă totdeauna în aceeaşi formă, niciodată nu vom şti ce muzică aude Castel.

Cum se văd transformaţii unii pe alţii? Poate că perspective neprevăzute şi mobile, fără nici o similitudine cu forma umană; mult mai probabil ca oameni (privind propriile lor corpuri, întâlnesc aceleaşi perspective pe care le văd la ceilalţi; nu este

imposibil ca acele perspective să ia, pentru ei, formă umană, după cum celelalte au luat forma insulelor, a colinelor, a mărilor, a plăjilor; dar, de asemenea, nu este imposibil ca perspectivele, văzute pur şi simplu ca atare, să fie unica imagine umană pe care o cunosc ei acum.

Preotul nu a văzut oameni; a văzut monstru S-a aflat pe o insulă; iar el, pe o insulă, în Pacific, avusese cea mai puternică experienţă, visul îngrozitor care era cheia sufletului său; în nebunia soarelui, a foamei şi a setei, văzuse pescăruşii care-l încolţeau şi pe tovarăşii lui de agonie ca pe un singur monstru, ramificat şi fragmentar.

Aceasta explică tabloul vivant, baletul foarte lent, posturile relaţionale ale transformaţilor. Se vedeau prin pereţi: Preotul îi urmărea. În aceste Insule Fericite, Preotul întâlnise insula naufragiului său, reluase delirul lui primar, vânătoarea de monştri.

Atingeau la distanţă şi prin pereţi. Preotul i-a strangulat. S-au văzut strânşi de mâinile Preotului şi, prin asociaţie de idei, au suferit strangularea. Orice fantezie este reală pentru cine crede în ea.

Pe ceafa mea, apăsarea mâinii a fost uşoară; mişcările mele erau prea rapide pentru el; nu i-am dat timp.

Până şi în Dreyfus şi în mine (care nu eram vopsiţi) a văzut monştri. Dacă s-ar fi văzut pe sine însuşi, poate nu ar fi interpretat ca monştri pe ceilalţi. Dar era presbit şi, fără ochelari, nu-şi vedea propriul corp.

De ce repeta Castel, monştrii suntem noi oamenii? De ce i-o repetase Preotului încer-când să-l convingă? Sau de ce el însuşi se temuse să se vadă înconjurat de monştri atunci când va fi în arhipelagul său?

N-am dat de urma lui Julien, unul dintre bolnavii de pe insula Diavolului. Ca toate descoperirile, invenţia lui Castel cere, va cere, victime. Nu contează. Nici măcar nu contează unde se

ajunge. Contează entuziasta, liniştita şi bucuroasa muncă a inteligenţei.

Se luminează de ziuă. Am auzit, cred, o împuşcătură. O să mă uit. Apoi revin.

Aceste rânduri sunt ultimele pe care le-a scris Nevers.

LIII.

Fragmente dintr-o scrisoare a locotenentului de navă, Xavier Brissac, datată pe insulele Salvacion, la 3 mai.

Pierre a înşelat-o pe Irene. Mă acuză de furtul documentelor, mă calomniază. Parcă-mi amintesc că aceeaşi acuzaţie a motivat şi exilul lui Enrique. Cu toate acestea, Pierre va ordona reîntoarcerea mea. El ştie că au căzut în mâinile mele copiile corespondenţei lui Enrique.

Mă bucur că vitejia pe care Enrique a demonstrat-o în timpul revoltei a fost distinsă cu acea decoraţie postumă. A obţinut-o, numai datorită influenţei familiei noastre şi datorită raportului pe care ţi l-a trimis Bordenave, alias Dreyfus.

Pentru moment, nu voi vorbi despre eventuala lui responsabilitate în conjuraţia condamnaţilor. Te asigur, totuşi, că cercetarea progresează. Cheile depozitului de arme erau la el; rebelii nu au forţat uşa ca să intre.

Despre Enrique avem încă veşti contradictorii. Unii condamnaţi declară că a fost asasinat de Marsillac, alias Preotul; alţii, capturaţi în Guyanne, că a fugit cu o barcă sub pretextul de a-l urmări pe De Brinon. Trebuie să recunosc că într-un oarecare Bemheim, un deţinut, am întâlnit cel mai hotărât yi mai util dintre informatori.

Îţi trimit câteva obiecte care au aparţinut lui Enrique. Printre ele, o sirenă de aur, salvată în mod miraculos de lăcomia deţinuţilor.

Ultimele evenimente l-au afectat pe Bordenave. Uneori mă întreb (amintindu-mi de idioţenia secretarului), dacă

guvernatorul nu l-o fi „transformat". Oricum, omul nu pare complet normal. Îi inspir ură şi spaimă. Înţeleg că aceste sentimente se datorează unui dezechilibru al lui Bordenave; că aportul meu la ele este minim. Le văd, cu toate acestea, ca semnele unei providenţe ostile.

Ştiu ca* ţi-a trimis un plic cu ultima scrisoare a lui Enrique. O ştiu din rapoartele deţinuţilor. Să nu-ţi închipui că el m-a consultat.

Acum a dispărut. Am dat ordin să-l prindă: este un delincvent periculos. Afară de aceasta, aud zvonuri că intenţia lui este să mă denunţe, să declare că l-am omorât pe Enrique. Mă gândesc cu teamă că minciuna asta absurdă ar putea să ajungă la Saint-Martin şi să fie folosită de Pierre pentru a o tortura pe adorata mea Irene, spre a-i reproşa pasiunea ei pentru mine.

Etcaetera.,

SFÂRŞIT